

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Instituce prezidenta ČR a její specifika

Marie Vykouková

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Učitelství pro střední školy

Studijní obor Učitelství pro střední školy: ZSV a GEO

Diplomová práce

Instituce prezidenta ČR a její specifika

Marie Vykouková

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Naxera

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2014

.....

Ráda bych tímto poděkovala svému vedoucímu práce, panu PhDr. Vladimíru Naxerovi, za jeho cenné rady a připomínky, a především za jeho trpělivost při vedení mé diplomové práce.

Obsah

1 ÚVOD	8
2 POLITICKÉ REŽIMY	14
2.1 Prezidentský režim.....	15
2.2 Parlamentní režim	17
2.3 Poloprezidentský režim	21
2.4 Prezident v politických režimech – srovnání.....	25
3 VÝVOJ INSTITUCE PREZIDENTA ČESKOSLOVENSKA	28
3.1 První republika – vznik instituce prezidenta	29
3.1.1 Ústavní vývoj 1. Československé republiky	30
3.1.1.1 Prozatímní ústava	30
3.1.1.2 Ústava 1920.....	32
3.1.2 Tomáš Garrigue Masaryk – první československý prezident	36
3.1.3 Edvard Beneš	39
3.2 Druhá republika.....	41
3.2.1 Ústavní změny.....	43
3.2.2 Prezidenti Druhé republiky.....	44
3.3 Protektorát Čechy a Morava.....	46
3.3.1 Prezident v Protektorátu Čechy a Morava	47
3.3.2 Prozatímní státní zřízení ČSR	49
3.4 Cesta ke komunismu – Třetí republika	50
3.4.1 Prezident v letech 1945-1948.....	54
3.5 Komunistické období.....	56
3.5.1 Přijetí Ústavy 9. května	57

3.5.1.1	Prezident v Ústavě 9. května	59
3.5.2	Ústavní změny 1960 a 1968	61
3.5.3	Prezident jako specifikum Československa	63
3.6	Vývoj po roce 1989.....	66
4	ČESKÁ REPUBLIKA A INSTITUCE PREZIDENTA	69
4.1	Ústava ČR	69
4.1.1	Prezident v Ústavě ČR	71
4.1.1.1	Základní pravomoci prezidenta republiky.....	73
4.1.1.2	Pravomoci prezidenta s kontrasignací	77
4.1.2	Ústavní zákon o přímé volbě prezidenta	80
4.1.2.1	Přímá volba – ano či ne pro Českou republiku?	81
4.1.2.2	První přímá volba prezidenta České republiky.....	85
4.2	Prezidenti České republiky	87
4.2.1	Václav Havel.....	87
4.2.2	Václav Klaus	93
4.2.3	Miloš Zeman, první přímo zvolený prezident.....	100
5	VÝZKUMNÁ ČÁST	107
5.1	System vzdělávacích programů.....	107
5.2	Rámcové vzdělávací programy.....	110
5.3	Hodnocení učebnic pro výuku základů společenských věd/občanské výchovy.....	113
5.3.1	Eichler, Bohuslav – Ryska, Radovan – Svoboda, Vladimír: 1995. <i>Základy společenských věd. Základy státoprávní teorie, ekonomie a ekonomiky, neformální logiky.</i> FORTUNA: Praha. .	114
5.3.2	Dostálová, Radmila – Pánková, Jana – Dostálová Ludmila: 1997. <i>Výchova k občanství.</i> Svoboda: Praha.	116
5.3.3	Parkan, František a kol.: 2006. <i>Přehled učiva k maturitě. Společenské vědy.</i> Fortuna: Praha.....	117

5.3.4 Drábová, Renáta – Zubíková, Zdeňka: 2007. <i>Maturita. Společenské vědy</i> . Fragment: Praha.....	119
5.3.5 Zubíková, Zdeňka – Drábová, Renáta: 2007. <i>Společenské vědy v kostce pro střední školy (Přepřacované vydání 2007)</i> . Fragment: Praha.....	121
5.3.6 Šil, Přemysl – Karolová, Jana: 2008. <i>Člověk jako občan a světoobčan. Politologie, právo a mezinárodní vztahy pro střední školy</i> . Nakladatelství Olomouc: Olomouc.....	122
5.3.7 Dvořák, Jan a kol.: 2008. <i>Odmaturuj! ze společenských věd</i> . Didaktis: Brno; Dvořák, Jan a kol.: 2008. <i>Odmaturuj! ze společenských věd TESTY</i> . Didaktis: Brno.....	124
5.3.8 Dufek, Pavel a kol.: 2010. <i>Společenské vědy pro střední školy - 2. díl - Učebnice</i> . Didaktis: Brno.	125
5.3.9 Shrnutí hodnocení učebnic.....	127
5.4 Dotazníkové šetření	128
6 ZÁVĚR	136
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	143
8 RESUMÉ	156
9 PŘÍLOHY.....	158

1 ÚVOD

Tématem předkládané diplomové práce je instituce prezidenta ČR a její specifika. Instituce prezidenta České republiky vzniká společně se vznikem samostatné České republiky, tedy v roce 1993, avšak počátky této instituce klademe již do roku 1918, kdy vznikla ještě tehdejší Československá republika. Prezident České, potažmo Československé republiky měl vždy významnou pozici v rámci celého politického systému a stal se jeho nedílnou součástí. Od samotného vzniku po současnost nebyla tato instituce z politického systému České republiky nikdy vymazána, což jen dokazuje, jak důležité místo tato instituce v České republice zaujímá. V komunistickém období se Československá republika dokonce stala jedinou zemí Východního bloku, kde tato instituce nebyla zrušena a nahrazena kolektivním tělesem.

V diplomové práci provedu analýzu této instituce, jak se vyvíjela od vzniku Československé republiky až po současnost. Ačkoliv z hlediska ústavy je pozice hlavy státu vymezena velice úzce (v intencích parlamentního režimu), reálné postavení prezidenta Československé/České republiky bylo vždy mnohem silnější. Právě tuto tezi se budu snažit ve své práci dokázat a vysvětlit, proč tomu tak bylo a stále je. Vzhledem k nedávným změnám v ústavní rovině je pak nutno taktéž zhodnotit, zda i jeho ústavní pozice neposílila. Před samotnou analýzou však musím zmínit teorii politických režimů, podle které budu hodnotit i český politický režim a postavení prezidenta v něm.

Analýza instituce prezidenta České republiky však není můj jediný hlavní cíl. Obor, který studuji, je zaměřený na učitelství pro střední školy, a tak se tato diplomová práce také zaměří na to, jakým způsobem je téma instituce prezidenta České republiky předkládáno žákům středních škol.

Podle mých vlastních zkušeností je instituce prezidenta vyučována především v předmětu základy společenských věd (ZSV)¹ a částečně v předmětu dějepis. Vzhledem k mým aprobačním předmětům – základy společenských věd a geografie – se zaměřím na vyučování tohoto tématu pouze v předmětu ZSV.

Ve své práci jsem si vytyčila dva hlavní cíle: 1. pochopit, jak se instituce prezidenta a její postavení vyvíjelo v historickém kontextu, jak se liší jeho ústavní postavení od reálné praxe, a zároveň, jestli a jak se mění jeho postavení v souvislosti se změnou volby – tedy analýza instituce prezidenta České republiky, jejímž výstupem bude text, který bude vhodný jako učební materiál a 2. prozkoumat prostředí středních škol a zjistit, jakým způsobem je téma instituce prezidenta České republiky vyučováno v předmětu ZSV (OV), zda se tomuto tématu věnuje na školách dostatek pozornosti, vyučuje se jen v ústavní rovině či se zmiňují nějaká specifika, která prezident má nad rámec Ústavy České republiky (tedy jeho reálné postavení).

Z hlediska metody se bude jednat o případovou studii (case study). Práce bude i vzhledem k vytyčeným cílům rozdělena na dvě hlavní části. První část bude částí analytickou (bude se jednat o již zmíněnou analýzu instituce prezidenta v České republice). Bude to tedy část, kterou budu moci já jako budoucí učitelka na střední škole nebo moji začínající kolegyně využít jako podklad pro výuku.² Druhá část bude představovat samotný výzkum. Tyto dvě části se pokusím nakonec propojit, a to tak, že na základě výsledků výzkumu zhodnotím, zda výuka zahrnuje všechny důležité aspekty, které jsou podle mého důležité a které vyzdvihnu v první části své práce. Pokud ne, bude tedy možné, jak jsem výše zmínila, využít první část mé práce jako učební text.

¹ Na některých školách je tento předmět znám jako občanská výchova - OV.

² Stejně tak může posloužit jako podklad pro výuku již starším učitelům, a to vzhledem k novým změnám, které instituci prezidenta České republiky postihly.

Nejprve bych v rámci své první části představila instituci prezidenta jako takovou a její postavení v rámci jednotlivých formách vlády – prezidentském, poloprezidentském a parlamentním režimu. Zařazení České republiky do jednoho ze zmíněných typů není podle ústavy nijak složité (ústava se dosti striktně drží vymezení parlamentního režimu), reálná praxe však dokazuje, že československý/český prezident měl vždy důležitější postavení, než mu ústava předurčovala.³

Několik kapitol bude tedy věnováno historickému vývoji instituce prezidenta Československé/České republiky. Ve své práci chci poukázat na to, že postavení prezidenta bylo již od vzniku samotné instituce budováno samotnými prezidenty, kteří se ve funkci postupně vystřídali, a ústava byla spíše jen takovým minimalistickým vymezením jeho pravomocí. Tyto kapitoly budou vždy obsahovat ústavní vymezení prezidenta v určitém období, a jelikož každý prezident dodal instituci osobitý ráz, pokusím se popsat i specifika, která se pojí s určitým prezidentem. V práci samozřejmě zmíním především hlavní milníky československých politických dějin – období První a Druhé republiky, Protektorát Čechy a Morava, Třetí republiku, komunistické období a období po roce 1989 – a postavení prezidenta v nich.

V poměrně nedávné době došlo z hlediska instituce prezidenta k velké změně – prezidenta si v České republice od roku 2013 volí občané České republiky sami v přímých a všeobecných volbách. Prezident do této doby neměl v ústavní rovině žádnou reálnou výkonnou moc, a tedy na základě ústavy neměl příliš významné postavení, avšak je otázkou, zda se přijetím přímé volby jeho postavení nemění, popř. jde jen

³ Což můžeme například pozorovat v První Československé republice, kde prezident zasahoval do rozhodování parlamentu skrze tzv. Pětku. Takových příkladů však najdeme po celou dobu Československa/České republiky mnoho – viz kniha Vodička, Karel – Cabada, Ladislav: 2007. *Politický systém České republiky: Historie a současnost*. 2. aktualizované a rozšířené vydání. Portál: Praha.

o vstřícný krok vůči občanům, kteří si svého prezidenta chtěli volit sami, a na jeho pravomoci to nebude mít žádný dopad.

Druhá část bude částí výzkumnou, kde se pokusím zjistit, jakým způsobem se tedy Instituce prezidenta České republiky na středních školách vyučuje.

První část výzkumu bude zaměřena na analýzu rámcových vzdělávacích programů (RVP), kde chci zjistit, zda vůbec Česká republika, resp. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy toto téma zařazuje do učiva, které musí být probráno na střední škole. Na základě RVP se chci přesvědčit hlavně o tom, že o instituci prezidenta České republiky slyšíme především v předmětu ZSV a do jaké míry Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy dbá na učivo českého politického systému, potažmo na učivo o instituci prezidenta České republiky.

Dále bude následovat analýza vybraných učebnic ZSV (OV), kde bude mým hlavním cílem najít, zda mají učitelé pro svou výuku vůbec nějaké podklady a do jaké míry korespondují s tím, jak by se podle mého názoru (a také názoru MŠMT) mělo toto téma vyučovat. Můj názor odráží myšlenku mnohých učitelů, že žáci by měli mít povědomí o zemi, kde žijí, o jejím politickém systému, který do jisté míry utváří jejich život, a tedy by měli znát i všechny atributy tohoto systému.

Stěžejní část mého výzkumu však bude založena na výstupech z dotazníků. Dotazník má být určený učitelům středních škol, kteří mají aprobaci na ZSV (OV). Na základě tohoto dotazníku zjistím, jak to vypadá v reálné praxi, tedy jak a do jaké míry je téma instituce prezidenta vyučováno. Dotazník má však hlavně jednotící ráz. RVP totiž mají obecně říci, zda stát počítá s výukou tohoto tématu na středních školách. Analýza učebnic mi ukáže, zda vůbec existuje literatura na takové téma. Dotazník pak zjistí pravou realitu, tedy zda se toto téma opravdu učí, jakým způsobem, jak moc do hloubky téma probírají a kolik času mu věnují.

A samozřejmě též, zda považují učitelé literaturu k tomuto tématu za dostačující. Školy, které oslovím, by neměly být všechny stejného typu. Nebude se tedy jednat pouze o gymnázia, ale také o další typy škol, jako jsou různé odborné školy apod. Vzhledem k tomu, že v Plzeňském kraji se nachází velké množství škol, které jsou navíc velice rozmanité, rozhodla jsem se udělat výzkum právě na školách v tomto kraji.

Vzhledem k tématu budu využívat v této diplomové práci především česky psané zdroje. O politických režimech, které chci zmínit hned na začátku práce, se zmiňují v podstatě všechny základní knihy zabývající se obecně politickou vědou, ať už je to kniha *Úvod do studia politické vědy* od autorů Ladislava Cabady, Michala Kubáta a kol., nebo trochu starší kniha *Úvod do současné politologie* od autorky Blanky Říchové. Nicméně primárně budu využívat v této části zdroje cizojazyčné, a to proto, že uvedené zdroje jsou až zdroji sekundárními. Především co se týče popisu poloprezidentského režimu, budu využívat primární zdroj, a to text od samotného zakladatele tohoto typu režimu – Maurice Duvergera. V dalších kapitolách, které se budou věnovat především postavení prezidenta v historickém kontextu, budu využívat politologické zdroje, nejvíce však výborně zpracovanou knihu *Politický systém v Českých zemích 1848-1989* od širšího kolektivu autorů, a dále také knihu *Politický systém České republiky: historie a současnost* od autorů Karla Vodičky a Ladislava Cabady. Kapitoly o prezidentovi již samostatně České republiky budou zpracované částečně z odborných knih (např. kniha *Prezident republiky* od autora Zdeňka Koudelky) a částečně z internetových zdrojů. Mezi hlavními zdroji samozřejmě nebudou chybět ani jednotlivé ústavy, popř. zákony Československé/České republiky, které budou doplněny knihami od autorů s právním zaměřením.

Literatura, kterou budu využívat v samotném výzkumu, bude složena v první řadě ze vzdělávacích dokumentů – tedy rámcových vzdělávacích programů. Při analýze knih budu využívat všechny dostupné

učebnice ZSV pro střední školy. Vzhledem k různému roku vydání bude možné taktéž pozorovat určité změny v obsahu, ale třeba i ve stylu psaní. Pro své účely jsem si vybrala asi deset učebnic, o kterých jsem sama slyšela, nebo mi je poradili samotní učitelé středních škol.

2 POLITICKÉ REŽIMY

Na začátku této kapitoly je třeba zmínit, že ne všichni autoři, kteří píšou o politických režimech, je takto nazývají. Mnozí autoři nerozlišují mezi politickým systémem a politickým režimem, takže se mnohdy můžeme setkat s odlišnými pojmy, které však znamenají jedno a totéž.

Vzhledem k těmto zmatkům bych ráda definovala, co to vlastně politický režim je.⁴ Politické režimy, popř. formy vlády jsou podle poměrně jednoduché definice Davida Eastona „normativním subsystémem politického systému“ (Easton cit. dle Kubát 2007: 185). Easton zdůrazňuje potřebu vymezení jasných hranic svobody politické činnosti, stanovení hierarchie a závislosti jednotlivých politických subjektů. (Kubát 2007: 185).

V rámci politického režimu nejvíce sledujeme, jakým způsobem je rozdělená státní moc mezi moc zákonodárnou a moc výkonnou – do jaké míry jsou jednotlivé složky moci propojeny či naopak odděleny. Na základě toho rozdělujeme politické režimy na základní dva typy – prezidentský a parlamentní režim (Kubát 2007: 187).

Vedle základních dvou typů režimů, na kterých se shodnou v podstatě všichni autoři, kteří se tomuto tématu věnují, existuje ještě jeden možný typ, a tím je režim poloprezidentský.⁵ Problémem tohoto typu je, že není uznávaný všemi autory. Aneb jak v knize *Politické systémy* autoři vhodně podotýkají: „Existuje celá řada možností, jak jej definovat, případně, jak jeho existenci pominout“ (Hloušek – Kopeček – Šedo 2011: 80).

Úplně stranou leží ještě jeden politický režim – švýcarský režim. Mimo tuto klasifikaci stojí z jednoho prostého důvodu – švýcarský režim

⁴ Ze svých vlastních zkušeností vím, že na středních školách žáci potřebují jasné vymezení a pochopení toho, co probírají, a proto je vymezení politického režimu důležité.

⁵ Někde se můžeme také setkat s názvy jako semiprezidentský režim nebo semiprezidentský systém (Hloušek – Kopeček – Šedo 2011: 80).

není postaven na dělbě moci, ale na jejím opaku, tedy na jednoduše státní moci (Kubát 2007: 196). Vzhledem k tomu, že je tento režim postavený na úplně jiných základech a Švýcarsko je jediným příkladem takového režimu, není potřeba ho v této práci zmiňovat, protože je těžké srovnávat ho s ostatními režimy a Česká republika rozhodně tento režim nemá.

2.1 Prezidentský režim

Prezidentský režim není z našeho pohledu tak důležitý, jako parlamentní, a to proto, že Česká republika vždy stála na druhém konci dichotomického rozdělení parlamentní vs. prezidentský režim. Přesto je důležité zmínit i tento typ režimu, a to proto, aby si žáci na středních školách mohli udělat ucelený obraz a jednoduše od sebe jednotlivé režimy oddělovat.

Definice prezidentského režimu je vzhledem k jednotlivým názorům různých autorů docela složitá. Všichni autoři se však shodnou na určitých znacích, a to přesněji na třech základních:

1. přímá a všelidová volba prezidenta, resp. hlavy státu⁶
2. moc výkonná je striktně oddělena od moci zákonodárné (prezident a parlament nejsou závislí na vzájemné důvěře)
3. prezident si sám jmenuje a odvolává vládu a řídí ji, je tedy šéfem vlády

(Shugart – Carey 1992: 19)

⁶ Prezidentský režim se však nemusí striktně držet přímé volby, avšak volba prezidenta musí zachovávat logiku přímé volby – např. v USA sice neexistuje přímá volba prezidenta, avšak volby pomocí volitelů jsou interpretovány tak, že rozhodnutí stále leží na voličích, volitelé jen vykonávají jejich vůli.

První znak více rozvádí Sartori, který tvrdí, že právě tento znak je nezbytnou podmínkou pro prezidentský režim. Avšak také podotýká, že se nemusí vždy jednat pouze o přímou volbu, ale také o tzv. „jakoby přímou všelidovou volbu prezidenta“.⁷ Aby se jednalo o demokratické zřízení, tento prezident je vždy volen na určité časové období (volební období se pohybuje mezi 4 a 8 lety). Pouze na základě tohoto znaku však nemůžeme zařadit stát do prezidentského režimu. Např. Polsko, Slovensko či Rakousko (pokud se podíváme na naše nejbližší sousedy) také volí prezidenta přímou všelidovou volbou, avšak o prezidentský režim se nejedná⁸ (Sartori 2001: 93).

V prezidentském režimu je podle definice oddělená moc zákonodárná a moc výkonná (přičemž hlavním orgánem moci výkonné je v tomto případě prezident, hlavním orgánem moci zákonodárně pak parlament). Toto oddělení jednotlivých složek státní moci je zásadním znakem prezidencialismu, v parlamentarismu se s ním nesečkáme. Jednotlivé složky moci se však i přesto mohou určitým způsobem ovlivňovat. Podle Shugarta a Careyho je tedy ještě důležitým znakem, aby prezident disponoval nějakou zákonodárnou „autoritou“, jež mu zadává přímo ústava – tím by podle nich mělo být alespoň právo veta (Shugart – Carey 1992: 19-20).

V prezidentském režimu neexistuje votum nedůvěry, jež by vyslovoval parlament vládě, a to z jednoho prostého důvodu. Podle třetího výše zmíněného znaku prezidentského režimu (podle Shugarta a Careyho) je výkonná moc plně v rukou prezidenta. Je to výsada prezidenta. Sám si ji tedy jmenuje i odvolává, a vláda se tak stává jakýmsi poradním orgánem prezidenta. V prezidentském režimu tak neexistuje ani

⁷ Zde upozorňuje na volbu prezidenta v USA.

⁸ V těchto státech je prezident spíše loutkou než šéf exekutivy.

tzv. duální autorita, tedy neexistuje premiér, a to proto, že prezident je nejen hlavou státu, ale i hlavou/šéfem vlády (Sartori 2001: 93-94).

Tento typ režimu nenajdeme nikde v Evropě, což je dáno tím, že v Evropě vládli dlouhou dobu monarchové, a změna režimu většinou závisela na postupném oslabování jeho moci. Naopak v nově vznikajících státech, prvním takovým státem byly Spojené státy americké, se shodli na tom, že monarchie je spíše problémem, a tudíž začali své hlavy státu volit. Tak vznikaly nové státy jako republiky v čele s voleným prezidentem. Nejvíce prezidentských režimů najdeme na americkém kontinentu (Sartori 2001: 95). Spojené státy americké jsou však v podstatě jediným modelovým příkladem prezidentského režimu (na základě režimu v USA byl sepsán ideální typ prezidentského režimu). Jihoamerické státy, které se inspirovaly režimem USA, můžeme považovat za jakousi jinou variantu prezidentského režimu (s tendencemi k nefunkčnosti). Někdy se tedy můžeme setkat s tím, že existují dvě varianty prezidentského režimu (Kubát 2007: 192-193).

2.2 Parlamentní režim

Parlamentní režim je považován za nejstarší režim. Na rozdíl od prezidentského režimu vznikal parlamentní režim postupně, je tedy produktem dlouhodobého vývoje. Do své konečné podoby se dostává zhruba v 19. století, a to ve Velké Británii. Odtud se později rozšířil hlavně do západní Evropy a také do oblastí, kde měla Velká Británie nadvládu (do kolonií) (Strøm 2000: 261-289).

Parlamentarismus má základní dva znaky, na kterých je celý režim postaven. Prvním znakem je tzv. svrchovanost parlamentu. Parlament, tedy zákonodárná moc má výsadní postavení v celém režimu a všechny ostatní složky moci jeho výsadní postavení respektují. Svrchovanost

parlamentu je dána hlavně tím, že je jako jediný orgán složek státní moci volen v přímých všelidových volbách (alespoň tak by to podle ideálního parlamentarismu mělo být), tudíž získává legitimitu přímo od lidí (Strøm 2000: 261-289).

Druhým důležitým znakem parlamentního režimu je tzv. princip propojené/sdílené moci. Tento znak odkazuje na jistou závislost zákonodárné a výkonné moci. Je to dáno tím, že jediným přímo voleným orgánem v ideálním parlamentním režimu je parlament. Strøm uvádí, že právě kvůli tomu přináleží parlamentu podílet se i na moci výkonné. Vláda, která nebyla zvolena lidem, a tudíž od něj nemá legitimitu, musí svou legitimitu odvozovat od parlamentu – musí si tedy neustále udržovat důvěru v parlamentu. V praxi to znamená, že na rozdíl od prezidentského režimu, existuje v parlamentním režimu tzv. votum nedůvěry, které vyslovuje parlament vůči vládě (Strøm 2000: 261-289).

Velká Británie slouží jako vzor pro parlamentní režim, avšak režim v mnohých zemích se od této formy parlamentarismu liší, přesněji řečeno „vycházejí z velmi odlišných exekutivně-legislativních vazeb“ (Sartori 2001: 110). Podle Sartoriho se tyto formy dají zařadit do tří hlavních druhů. Těmito třemi druhy jsou:

1. Premiérský (kabinetní) systém anglického typu
2. Parlamentarismus s převahou zákonodárného sboru francouzského typu (Třetí a Čtvrtá republika)
3. Stranicky kontrolovaný parlamentarismus

(Sartori 2001: 110)

V premiérském systému je již podle názvu klíčovou postavou premiér. Ten je předsedou strany, která vyhrála ve volbách. Vláda je jednobarevná, což znamená, že vítězná strana vládne. Tento systém

předpokládá volební systém, ze kterého vzejdou dvě politické strany – jedna vládní, druhá opoziční. Nicméně do tohoto druhu parlamentarismu počítáme i Německo, které rozhodně nemělo nikdy systém dvou politických stran. I tak má premiér (v tomto případě kancléř) významné postavení, a to proto, že v Německu existuje tzv. konstruktivní votum nedůvěry⁹, kvůli němuž kancléře nelze snadno sesadit. Sartori tento druh parlamentarismu považuje za nejlepší možný (Sartori 2001: 113-117).

Další druh – parlamentarismus s převahou zákonodárného sboru – se liší od předchozího hlavně v tom, že pozice výkonné moci v politickém rozhodování je výrazně omezena. Je to dáno především existencí více politických stran, které se dostávají do parlamentu. Parlament je roztroušený na jednotlivé frakce, politické strany jsou vnitřně nedisciplinované. Z takového parlamentu se ustavuje vláda, která je koaliční, ani ona tak není sjednocená. V tomto parlamentním režimu je tedy velice špatná akceschopnost – rozhodování je velice složité a zdlouhavé. Sartori tento druh parlamentarismu považuje za nejhorší možný. Podle něj sem spadá tzv. Třetí francouzská republika (srov. Hloušek 2005: 195; Sartori 2001: 120-125).

Sartori uvádí, že jedině, co by mohlo pomoci předchozímu zmíněnému parlamentnímu režimu, je přítomnost vnitřně stabilních a disciplinovaných politických stran (Sartori 2001: 120-127). To je zároveň situace, kterou považuje za samostatný druh parlamentního režimu – stranicky kontrolovaný parlamentarismus. Parlament je plně kontrolován politickými stranami. V praxi si to lze představit tak, že poslanci v parlamentu hlasují tak, jak jim řekne jejich politická strana (Sartori 2001: 110).

⁹ Konstruktivní votum nedůvěry znamená, že pokud chce parlament vyslovit vládě nedůvěru, musí automaticky vybrat nového premiéra. V rámci konstruktivního vyjádření nedůvěry rozlišujeme mezi pozitivním a negativním hlasováním. V pozitivním hlasování poslanci rovnou jmenují premiéra (starý premiér tak musí automaticky podat demisi), v negativním hlasování

Zajímavé je také sledovat v rámci parlamentních režimů vztahy mezi předsedou vlády a ostatními členy vlády. Právě toto vymezení je určitou škálou mechanismů sdílení moci a může také napovědět, jak je který politický systém akceschopný. Předseda vlády může být vůči vládě:

1. První nad nerovnými
2. První mezi nerovnými
3. První mezi rovnými

(Sartori 2001: 112)

Klasickým představitelem předsedy vlády jako prvního nad nerovnými je britský premiér. Premiér je zde představitel výkonné moci, protože je vůdcem výherní strany. Sám si jmenuje a mění členy kabinetu, tudíž můžeme říci, že má obrovskou převahu nad vládou. Takový premiér nemůže být v podstatě ani sesazen na základě hlasování parlamentu (Sartori 2001: 112).

Předseda vlády, který v rámci vlády hraje roli prvního mezi nerovnými, nemusí být oficiálním vůdcem výherní strany, ale i tak ho parlament nemůže sesadit jen pouhým vyjádřením nedůvěry. Předseda vlády většinou zůstává ve své funkci, i když se mění složení vlády, z čehož vyplývá, že on sám může ministry sesazovat, ale oni jeho ne. Takovým příkladem předsedy vlády může být německý kancléř (Sartori 2001: 112).

Poslední typ předsedy vlády – první mezi rovnými – tzv. stojí a padá se svým kabinetem, musí akceptovat ministry, kteří byli do jeho vlády dosazeni, a tedy nad nimi má jen malou kontrolu (Sartori 2001: 112). Sem můžeme zařadit českého předsedu vlády.

poslanci odvolávají dosavadního premiéra a zároveň musí dodat návrh na nového premiéra. Takové vyjádření nedůvěry vládě můžeme vidět např. v Německu (Kubát 2013: 32).

Funkce hlavy státu je oddělena od funkce šéfa vlády, kde hlavu státu představuje prezident, šéfa vlády potom předseda vlády. Prezident není aktivním účastníkem v rozhodovacích procesech, do popředí se dostává jen v obdobích napětí či krize, kdy plní funkci arbitra v rozporech mezi politickými silami. Prezident, popř. monarcha má určité pravomoci, jako například jmenovat předsedu vlády, a na jeho návrh poté i ministry, nicméně většinou se jedná spíše o formální pravomoci, protože vláda je následně závislá na parlamentu. Role hlavy státu leží především v reprezentování státu na domácím prostředí i v zahraničí, dále pak v plnění ceremoniálních funkcí (Kubát 2007: 189).

2.3 Poloprezidentský režim

Poloprezidentský režim, jak jsem psala již výše, je pro mnohé autory jen jakýmsi „mixem“ dvou základních režimů – režimu prezidentského a režimu parlamentního. Nicméně existuje celá řada autorů, která považuje poloprezidentský režim za samostatnou kategorii, kterou je nutno přibrat mezi dva základní typy režimů (srov. Elgie 1999: 6; Shugart 2005: 323-351).

Obecně lze říci, že jako koncept vznikl poloprezidentský režim v 70. letech, když se jím začal zabývat významný francouzský politolog Maurice Duverger. Avšak jak píše v jednom ze svých textů Elgie, termín poloprezidentský režim¹⁰ byl poprvé použit již novinářem a zakladatelem novin Le Monde, Hubertem Beuve-Méry, a to již v roce 1959 (Elgie 1999: 1-2).

Duverger sám uvádí, že potřeba ustanovit další politický režim přišel až s myšlenkou popsat celkově francouzský politický systém.

¹⁰ V originále „semi-presidential regime“.

Vzhledem k nefunkčnosti předchozích politických systémů byly v nové francouzské ústavě z roku 1958 ustaveny mnohé změny, které změnilý celý charakter politického systému. Prezident, který měl kvůli přímé volbě významnou pozici v celém systému, byl náhle „rušivým“ elementem v klasickém parlamentním režimu. Vláda v tzv. Páté francouzské republice byla donucena se podělit o reálnou výkonnou moc s prezidentem, navíc neměla tak silné postavení jako prezident, protože odvozovala svou legitimitu od parlamentu. Duverger tyto důležité změny hodnotil tak, že parlamentní režim již není pro Francii vhodné označení a přišel s novým označením režimu – poloprezidentský režim. Podle něho šlo o cosi, co stálo někde uprostřed mezi prezidentským a parlamentním režimem (Duverger 1980: 165-187).

V dalším výzkumu došel Duverger k závěru, že Francie není jediným příkladem nového režimu, ale je možné sem zařadit i některé další evropské státy jako třeba Finsko, Rakousko, Irsko či Island. Z historického hlediska pak například Výmarskou republiku, která fungovala v Německu od roku 1919 do roku 1933. Později k těmto příkladům poloprezidentského režimu přidal i Portugalsko, které se posunulo k novému režimu ústavou z roku 1975 (Duverger 1980: 165-187).

Poloprezidentský režim podle Duvergera závisí na 4 proměnných:

1. Ústavních pravidlech
2. Charakteru, resp. složení parlamentní většiny
3. Pozici prezidenta k této většině
4. Národních a dalších podmíněných faktorech

(Duverger 1980: 165-187)

Nejdůležitější proměnnou je hned první zmíněná – ústavní pravidla. Duverger uvádí, že je potřeba, aby ústava kombinovala 3 základní prvky. Bez nich se nemůže jednat o poloprezidentský režim. Právě tyto prvky celkově definují poloprezidentský režim. Jak píše ve svém článku Duverger: „Politický režim je považován za poloprezidentský, pokud ústava, která ho ustavila, kombinuje 3 prvky: 1. prezident republiky je volený ve všeobecných volbách, 2. prezident disponuje poměrně značnou mocí, 3. prezident má opozici, avšak premiér a ministři, kteří disponují exekutivní a vládní mocí, mohou zůstat ve funkci, pouze pokud parlament neprokáže svou opozici vůči nim“ (Duverger 1980: 165-187).

Podle vymezené definice můžeme v režimu počítat s tzv. duální exekutivou. Tedy, že výkonná moc je tvořena jak prezidentem, tak vládou v čele s premiérem. Obě složky exekutivy mají reálnou výkonnou moc a musí se o ni společně dělit. Prezident, který je volený přímo, není jasným „šéfem“ exekutivy, a to právě proto, že existuje premiér, který nemusí být striktně prezidentovi podřízen. To záleží na složení parlamentu (a tedy i vlády, která je od něj odvozena) – jaký vztah má k parlamentní většině prezident a jaký premiér (Shugart 2005: 323-351). Z toho všeho vyplývá, že jednotlivé hlavy exekutivy si nejsou rovny, ale „v této své nerovnosti oscilují“ (Sartori 2001: 130).

Výše uvedená problematika prezident vs. premiér, jejich vztahy, hrají významnou roli v poloprezidentském režimu. Podle Duvergera vzhledem k rozdílným vztahům v průběhu času dochází v podstatě ke střídání prezidentského režimu a parlamentního režimu (tedy poloprezidentský režim je pouze střídáním těchto dvou základních režimů) (Duverger 1980: 165-187). Mnozí autoři, jako například Sartori, s ním však nesouhlasí (Sartori 2001: 131).

Vztahy mezi prezidentem a premiérem (vládou) mohou být dvojího typu:

1. Prezident a vláda v čele s premiérem pochází ze souhlasně orientovaného bloku (nejlépe ze stejné politické strany, která tvoří většinu v parlamentu). Pak můžeme opravdu do jisté míry mluvit o podobě s prezidentským režimem, protože premiér a vláda se stávají jen jakýmsi poradním orgánem prezidenta. Tomuto stavu říkáme tzv. období souhlasných většin (srov. Hloušek 2005: 198-199; Říchová 2002: 81).

2. Prezident musí koexistovat s vládou v čele s premiérem, jež jsou z jiné politické strany/z jinak orientovaného bloku. Právě v této chvíli se nejvíce projeví dualita moci. Tomuto stavu naopak říkáme tzv. období nesouhlasných většin, popř. období tzv. kohabitace (Hloušek 2005: 199; Říchová 2002: 80; Sartori 2001: 131).

Rozdíl mezi těmito dvěma vztahy je v tom, jak se bude režim chovat. v období souhlasných většin, jak jsem již výše podotkla, se do jisté míry bude chovat jako prezidentský režim, kde hlavní exekutivní moc bude v rukou prezidenta a vláda bude jen jakýmsi poradním orgánem. Avšak v období kohabitace je prezidentova role opravdu jen minimální. Prezident fakticky ztrácí schopnost výrazněji ovlivňovat chod politiky. Naopak premiér se v této době může opřít o většinu v parlamentu, a tudíž bude disponovat větší reálnou výkonnou mocí. V této době můžeme zase mluvit o nápodobě s parlamentním režimem (pokud budeme do jisté míry uvažovat jako Duverger – viz výše) (Říchová 2002: 80-81; Sartori 2001: 130-131).

Výše jsem se tedy pokusila o nástin toho, co je to vlastně poloprezidentský režim. Jak je však vidět téměř v každém odstavci, ne všichni autoři se plně shodnou na tom, co je to poloprezidentský režim, jaké atributy má mít apod.

Na začátku podkapitoly jsem se pokusila definovat poloprezidentský režim podle Maurice Duvergera, který, jak jsem již psala, byl prvním teoretikem tohoto nového režimu. Na základě jeho

definice zařadil mezi poloprezidentské režimy 6 států – Rakousko, Finsko, Francie, Island, Island a později Portugalsko (od roku 1975). Ve svých pozdějších pracích nakonec přidal ještě Polsko či Rumunsko (srov. Duverger 1980: 165-187; Elgie 1999: 3).

Jiní autoři však definovali poloprezidentský režim jinak, respektive rozšířili původní Duvergerovu definici nebo ji nějakým způsobem upravili, a na základě těchto definic pak samozřejmě zařadili i jiné státy do poloprezidentských režimů. Shoda mezi autory v té době byla v podstatě pouze u Francie, Finska, popř. Portugalska (Elgie 1999: 3-4).

Pro příklad, O'Neill bral v potaz obzvláště exekutivu, která je rozdělená mezi premiéra, který představuje hlavu vlády a prezidenta, který představuje hlavu státu. Převažující roli by měl podle něho mít prezident. Na základě toho vymezil, že státy, kde je sice prezident volený přímo, ale je slabý, není poloprezidentským režimem – tedy Rakousko, Island či Irsko nejsou poloprezidentskými režimy. Naopak existují, popř. existovaly historicky státy, kde je sice prezident volen nepřímou volbou, ale je silný, a tudíž můžeme mluvit o poloprezidencialismu. Takovým státem podle něho je například Albánie, ale co je důležitější – z historického hlediska sem řadil Československou republiku (Elgie 1999: 3-4).¹¹

2.4 Prezident v politických režimech – srovnání

Na základě předchozích částí provedu srovnání instituce prezidenta v jednotlivých formách vlády, a následně zařadím prezidenta České

¹¹ V rámci Československé republiky byl velký rozdíl mezi tím, jakým způsobem je prezident vymezen v ústavě a jak vypadalo jeho postavení v praxi, což se v konečné fázi promítlo do reálného postavení prezidenta. Právě na to O'Neill poukazoval.

republiky do jednoho z typů – čímž samozřejmě zařadím i celou Českou republiku do určitého politického režimu.

Prezident v prezidentském režimu je jedinou složkou výkonné moci. Je volen v přímých všelidových volbách (popř. ve volbách, které zachovávají logiku přímé volby). Vláda je pouze jeho poradní orgán, který je prezidentem jmenován a zároveň jím může být také odvolán. V prezidencialismu neexistuje post premiéra. Prezident v tomto systému má tedy jakýsi monopol na exekutivní moc, avšak jelikož se tento režim řídí striktním oddělením jednotlivých složek moci, prezident nemá prakticky žádný vliv na moc zákonodárnou. Tu drží v rukou parlament. Vzhledem k tomu, že tento režim funguje v té „ideální“ formě jen v USA, můžeme Českou republiku a jejího prezidenta z tohoto režimu vyloučit.

Prezident v parlamentním režimu oproti prezidentskému režimu není jedinou složkou výkonné moci. Výkonnou moc tvoří prezident a vláda v čele s premiérem. Prezident v tomto režimu nemá reálnou výkonnou moc, je spíše jakýmsi symbolem státnosti. v modelovém případě tedy není volen přímou volbou. To, že disponuje jen malými pravomocemi, je dáno hlavním znakem tohoto režimu – svrchovaností parlamentu. Parlament jediný je volen přímou volbou, a tedy jako jediný má legitimitu od lidí.¹² Vláda odvozuje legitimitu od parlamentu, což jí přináší větší pravomoci než prezidentovi. Parlamentní režim je založen na tzv. sdílené moci, což znamená, že prezident má alespoň nějakou možnost zapojit se do systému, ale jeho pravomoci jsou velkou měrou omezovány ostatními složkami moci.

Prezident v poloprezidentském režimu, který je sice složité vymezit, ale měli bychom ho brát v potaz, je jednou ze dvou hlav exekutivy – stejně jako v parlamentním režimu. Prezident však má na rozdíl od prezidenta

¹² V dnešní době můžeme i v parlamentarismu vidět přímo voleného prezidenta, i přesto jde však o slabého prezidenta s minimálními pravomocemi.

v parlamentním režimu reálnou výkonnou moc. Rozdíl mezi poloprezidentským a prezidentským režimem spočívá zase v tom, že prezident se musí o reálnou výkonnou moc dělit s vládou v čele s premiérem. Aby mohl disponovat reálnou výkonnou mocí, je nutné, aby získal legitimitu přímo od lidí, a tudíž je volen v přímých všelidových volbách (alespoň podle větší části autorů). Prezidentova moc v tomto režimu v jistých obdobích sílí, v jiných slábne, a to podle toho, zda za ním stojí většina v parlamentu nebo nikoliv.

Na základě tohoto jednoduchého přehledu můžeme zařadit Českou republiku a jejího prezidenta do jednoho režimu. Prezidentský režim jsem již na začátku vyloučila. Otázkou tedy může být, zda je Česká republika režimem parlamentním či poloprezidentským. Na základě dlouhodobého vývoje můžeme Českou republiku zařadit do parlamentního režimu (Vodička – Cabada 2007: 161). Vzhledem k posledním událostem – přijetí nového ústavního zákona o přímé volbě prezidenta – je otázkou, zda se něco od té doby nezměnilo, zda se snad celý režim neposunul směrem k poloprezidentskému režimu. O tomto tématu bude řeč v dalších částech této diplomové práce. Prozatím bude stačit, že Česká republika je považována za parlamentní režim.

3 VÝVOJ INSTITUCE PREZIDENTA ČESKOSLOVENSKA

Prezident neboli „hlava státu“, jak je často označován, je oficiálně (podle ústavy) nejvyšším orgánem státu. Termín „hlava státu“ vychází z organistického pojetí státu, kdy stát je považován za organismus, který se skládá, stejně jako člověk, z mnohých orgánů. Přestože prezidenta vzhledem k jeho pravomocím nepovažujeme za neomezeného vládce, který by byl všem ostatním institucím nadřazen, je jim nadřazen v čestném styku a přísluší mu tak alespoň v tomto smyslu právo přednosti. Jeho ústavní postavení se však liší v souvislosti s formou vlády, která je ve státě nastavena (viz výše) (Koudelka 2011: 11-14, 21).

Instituce prezidenta vzniká současně se vznikem státu, a tedy z pohledu české státnosti, kterou datujeme již od vzniku Československa, instituce prezidenta vzniká dne 28. 10. 1918 s vyhlášením nezávislosti Československé republiky. Zajímavostí však je, že Československá republika v den vyhlášení nezávislosti neměla jasnou představu, jakou formu vlády bude upřednostňovat a trvalo ještě přes dva týdny, než byla vyhlášena tzv. Prozatímní ústava (13. 11. 1918), kde byla Československá republika prohlášena za parlamentní republiku v čele s prezidentem. Do té doby měl státní moc v rukou Národní výbor československý, a tedy v jistém smyslu můžeme mluvit o krátkém trvání vlády shromáždění (konventu), která je dnes typická jen pro Švýcarsko (srov. Koudelka 2011: 15-17; Zimek 1997: 24-27).

Označení hlavy státu jako „prezident“ bylo přejato z americké ústavy z roku 1787 (platná 1789) a přetrvalo do současnosti.¹³ V československých dějinách byl tento termín pozměněn na krátkou chvíli jen jednou, a to v době Protektorátu Čechy a Morava, kdy hlavou protektorátu byl tzv. státní prezident (Koudelka 2011: 15-17).

¹³ Tento termín se uchytil nejen v Československu/České republice, ale ve všech zemích, kde je státním zřízením republika.

Ačkoliv postavení hlavy státu již od První republiky podle ústavy vždy odpovídalo víceméně postavení prezidenta v parlamentní demokracii, jeho reálné postavení se postupně vyvíjelo, a především souviselo s tím, kdo zrovna funkci prezidenta zastával. Byl to právě první prezident Československa (Tomáš Garrigue Masaryk), který etabloval představu o tom, jak by měl prezident v politickém systému působit a jakou roli by měl hrát (Hloušek 2008: 263-264). „Masaryk dokázal díky své osobnosti velmi výrazně překračovat limity dané jeho úřadu ústavním vymezením a v podvědomí české politické elity (viz např. fenomén tzv. Hradu jako klíčového mimoparlamentního nástroje tvorby politického konsenzu a politických rozhodnutí), ale zejména české veřejnosti etabloval představu jakéhosi ideálu aktivního (byť ne nutně aktivistického) prezidenta působícího jako politický i morální arbitr“ (Hloušek 2008: 264). Jeho následovníci se pak zhostili úřadu svým vlastním způsobem, ale drželi se základů, které Masaryk položil. Kvůli tomu lze mluvit o tom, že všichni prezidenti Československa/České republiky jednali v rámci politického systému aktivně a úřad prezidenta se těšil vysoké úctě u občanů (Hloušek 2008: 264-268).

3.1 První republika – vznik instituce prezidenta

Československá republika vznikla dne 28. října 1918. Toto datum je vyvrcholením několikaletých zahraničních i domácích snah vymanit se z područí Rakouska-Uherska. Myšlenka vlastního československého státu se objevila již v roce 1848, v době, kdy celou Evropou otřásla vlna revolucí. Nicméně po potlačení revolucí se i radikálnější myslitelé/politici zaměřili pouze na úpravu postavení Čechů a Slováků v rámci Rakouska-Uherska. Znovu vyvstání otázky samostatného státu přišlo až v souvislosti s první světovou válkou (srov. Broklová 1992: 12-13; Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 44-46; Vodička – Cabada 2011: 19-20).

Na samostatnosti Čechů a Slováků se nejvíce podílel zahraniční odboj v čele s budoucím československým prezidentem – Tomášem Garrigueem Masarykem (Vodička – Cabada 2011: 19-20).

3.1.1 Ústavní vývoj 1. Československé republiky

Jak jsem již výše zmínila, vznik Československé republiky datujeme 28. října 1918. Právě v ten den byl přijat úplně první zákon československého státu – zákon č. 11/1918 Sb. o zřízení samostatného státu československého. První zákon je zároveň považován za tzv. „první ústavní provizorium“ (Zimek 2003: 60).

Dne 28. října tak začíná tzv. První Československá republika. Je to období, kdy dochází k položení institucionálních i hodnotových základů československého státu. Toto období následně končí ve dnech 29. a 30. října 1938, a to na základě přijetí Mnichovské dohody (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 46).

V rámci První republiky mluvíme především o tzv. prvorepublikové ústavě neboli únorové ústavě z roku 1920, jež dala vzniknout politickému systému Československé republiky. Avšak této ústavě předcházela ještě tzv. Prozatímní ústava, která byla přijata již 13. listopadu 1918 (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 49).

3.1.1.1 Prozatímní ústava

Prozatímní ústava byla tzv. „druhým ústavním provizoriem“ a byla ustavena zákonem č. 37/1918 Sb. o prozatímní ústavě. Později sloužila jako základ Ústavní listiny z roku 1920. Prozatímní ústava zakotvila dělbu moci ve státě, a tím vytvořila i soustavu nejvyšších státních orgánů.

Vymezovala jejich pravomoci, způsob jejich tvoření, strukturu, a především také vzájemné vztahy mezi nimi. Tím byla stanovena i forma vlády v Československé republice – parlamentní režim. Ústava však počítala prozatím jen s působením tří nejvyšších orgánů, a to Národního shromáždění, prezidenta republiky a vlády. Prozatím neupravovala žádným způsobem soudní moc (srov. Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 17; Zimek 2003: 60-63).

Národní shromáždění, jako jeden z nejvyšších státních orgánů, zastupoval moc zákonodárnou. Byl tvořen 256 členy, kteří nezískali svůj mandát na základě voleb, ale na základě kooptace stranami. Šlo prakticky pouze o rozšíření Národního výboru československého, revolučního orgánu, který převzal moc od Rakouska-Uherska.¹⁴ Hlavní pravomoci se týkaly dozoru nad mocí výkonnou, tedy nad vládou a možnosti volit prezidenta republiky. Usnášení se bylo v Národním shromáždění možné za 1/3 přítomných poslanců nadpoloviční většinou, ve výjimečných případech za přítomnosti alespoň 2/3 poslanců 2/3 většinou (srov. Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 17-18; Zimek 2003: 60-63). Jeden z takových výjimečných případů tvořila volba prezidenta republiky (Pavlíček a kol. 2008: 30).

Moc výkonnou a nařizovací v Prozatímní ústavě představovala pouze vláda, jež byla složena ze 17 členů, které si zvolilo Národní shromáždění. Na základě toho byla vláda také Národnímu shromáždění odpovědna (Pavlíček a kol. 2008: 30-31).

Prezident do moci výkonné zařazen nebyl (jak je tomu v dnešní České republice). V rámci ústavy měl zvláštní rubriku věnovanou pouze jemu. Prezident byl popisován jako hlava státu, která však byla volena nepřímo Národním shromážděním. Vzhledem k tomu měl i velice

¹⁴ Zastoupení jednotlivých stran bylo uděláno procentuálně podle voleb do říšské rady z roku 1911.

omezené pravomoci. Veškerá rozhodnutí prezidenta musela být kontrasignována příslušným ministrem vlády, a tedy nebyl odpovědný za žádné své rozhodnutí. Zároveň z toho vyplývá, že jeho postavení bylo vystavěno pouze na reprezentaci státu. Jediná rozhodovací pravomoc, která mu byla přidělena, bylo právo milosti a amnestie a právo prezidenta být nejvyšším velitelem vojska (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 17-18; Pavlíček a kol. 2008: 30-31).

Prozatímní ústava prodělala za dobu svého trvání dvě novely, a to v březnu a květnu roku 1919. První z nich, jež byla upravena zákonem č. 138/1919 Sb. se týkala navýšení počtu členů Národního shromáždění a většího zastoupení Slováků v něm. Druhá, z mého hlediska mnohem důležitější, se týkala změn v oblasti prezidentských pravomocí. Prezident získal mnoho pravomocí, jež upravovaly především jeho vztah s vládou. Nově tak získal pravomoc jmenovat a odvolávat vládu a její jednotlivé členy. Tato pravomoc přešla na prezidenta z Národního shromáždění. Dále mohl být přítomen na vládních schůzích, dokonce jim předsedat. Směl vyžadovat od vlády i jednotlivých jejích členů zprávy, nebo zvat si vládu i jednotlivé členy k poradám. To vše bylo později převzato i ústavou z roku 1920 (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 17-18).

3.1.1.2 Ústava 1920

Základ československé ústavnosti tvořily začátkem roku 1920 již tři dokumenty – tzv. první ústavní provizorium (Zákon o zřízení samostatného československého státu), tzv. druhé provizorium (Prozatímní ústava) a od roku 1920 i Ústavní listina Československé republiky. Poslední zmíněný dokument – Ústavní listina Československé republiky – byl přijat 29. února 1920 jako zákon č. 121/1920 Sb. Ústavu

schválilo Národní shromáždění, tehdy ještě tvořeno nevolenými členy (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 21-22).

Ústava vycházela z mnohých jiných listin, např. z rakouské prosincové ústavy z roku 1867, ústavy tzv. Třetí francouzské republiky z roku 1875, ústavy americké z roku 1787, a dokonce z mnohých mezinárodních smluv. V každé listině se inspirovala v jiné oblasti, tak třeba ve francouzské ústavě převzala pasáže týkající se principů parlamentarismu, z mírových smluv zase např. převzala pasáže ohledně ochrany menšin. Duchovním otcem celé ústavy se stal Antonín Švehla, tzv. legislativním průvodcem zase profesor Jiří Hoetzel (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 21-22).

Ústava byla rozdělena na několik částí – Preambuli a šest hlav. Hlava první představovala všeobecná ustanovení, Hlava druhá, třetí a čtvrtá se týkala moci zákonodárné, výkonné a soudní, Hlava pátá pojednávala o občanských právech a Hlava šestá řešila otázku národnostních menšin, V rámci mé práce je nejdůležitější Hlava třetí, která se zabývá mocí vládní a výkonnou. Zde totiž již byl prezident počítán mezi výkonný orgán (ne jako u Prozatímní ústavy) (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 21-22).

Prezident republiky podle ústavy byl stále volen nepřímo, tedy Národním shromážděním. Pasivní volební právo bylo stanoveno na 35 let. Oproti Prozatímní ústavě byla upravena platnost volby, tedy, aby byl prezident zvolen, byla potřeba přítomnost nadpoloviční většiny členů Národního shromáždění (tehdy již dvoukomorového) a nutnost 3/5 většiny hlasů. Pokud v prvním kole nebyl kandidát zvolený, do druhého postoupili dva kandidáti s největším počtem hlasů. Pokud by se stalo, že by oba kandidáti měli rovný počet hlasů, pak podle ústavy rozhoduje los. Volební období bylo relativně dlouhé, a to sedm let. Volba byla ještě dále upravena tak, že stát se prezidentem mohl kandidát pouze po dvě

po sobě jdoucí volební období (tedy jeden prezident mohl mít mandát nejdéle čtrnáct let v kuse). Prezident nemohl kandidovat potřetí ihned, musel vynechat jedno volební období, poté se mohl znovu přihlásit do voleb na prezidenta jako kandidát. Zajímavostí je, že tento bod ústavy se nevztahoval na prvního prezidenta Československé republiky – Tomáše Garrigua Masaryka.¹⁵

Prezidentovy pravomoci v rámci ústavy byly stále do velké míry omezené z důvodu přijetí parlamentní formy vlády, avšak novela Prozatímní ústavy z května 1919, která rozšiřovala prezidentovy pravomoci, se ujala i v nové ústavě. Prezidentova hlavní pravomoc spočívala v zastupování státu na venek. Na základě toho mohl prezident sjednávat a ratifikovat mezinárodní smlouvy. Smlouvy obchodní, vojenské či smlouvy o změně státního území však bylo nutno odsouhlasit v Národním shromáždění. Prezident také přijímal a pověřoval vyslance. Dále vyhlášoval válečný stav, vyhlášoval i válku po projednání s Národním shromážděním a samozřejmě tedy i mír. Z druhého ústavního provizoria se uchovalo v nové ústavě právo na vrchní velitelství branné moci, bylo mu ponecháno i právo udělování milosti. Také mohl jmenovat vysokoškolské profesory, soudce, státní úředníky a důstojníky (na návrh vlády).¹⁶

Ačkoliv pravomoci prezidenta se od vzniku Československé republiky rozšířily, stále převažoval názor, že by prezident neměl hrát v systému významnou roli a měl by zastávat spíše roli reprezentativního představitele státu. Chyběla mu tak možnost zapojit se významnějším způsobem do legislativního procesu. Vzhledem k tomuto převažujícímu názoru prezident se nepočítalo s významnější aktivní účastí prezidenta v politickém systému, a tudíž podle ústavy prezident nebyl ani odpovědný

¹⁵Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, 11. 4. 2014.

ze svého úřadu. Stíhán mohl být pouze při obvinění z velezrady (Zimek 1997: 44-45).

Co se týče vztahů mezi jednotlivými složkami moci, prezidentovo zvolení záviselo na Národním shromáždění (viz výše), Prezident zase na druhou stranu měl možnost svolávat, odročovat a ukončovat zasedání obou sněmoven. Dále měl pravomoc rozpustit Národní shromáždění. Skrze právo veta měl možnost zasahovat do zákonodárního procesu, tedy měl právo vrátit již odhlasovaný zákon zpět Národnímu shromáždění na přezkoumání se svými vlastními poznámkami. Národní shromáždění však mohlo veto přehlasovat. Nakonec schválený zákon musel prezident podle ústavy vždy podepsat. Prezident také podával Národnímu shromáždění zprávu o stavu republiky a mohl navrhnout možná opatření.¹⁷

Jeho vztahy s vládou byly zakotveny již v Prozatímní ústavě, resp. v novele z května 1919. Tyto vzájemné vztahy byly přeneseny i do nové ústavy. Prezident tedy stále vlastnil právo jmenovat premiéra i ostatní členy vlády a propouštět je (jednotlivě i jako celek). Nově mu přibylo právo zvolit si počet ministrů. Všechny ostatní pravomoci moci výkonné, které nebyly psané jako pravomoci prezidenta, byly pravomoci, kterými disponovala vláda.¹⁸

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, 11. 4. 2014.

¹⁸ Tamtéž.

3.1.2 Tomáš Garrigue Masaryk – první československý prezident

Úplně prvním zvoleným prezidentem Československé republiky se stal Tomáš Garrigue Masaryk, a to jen několik dní po vyhlášení samostatnosti, přesněji 14. listopadu 1918. Vzhledem k jeho angažovanosti v zahraničí ve věci osamostatnění Československa od Rakouska-Uherska to nebyla volba nečekaná. K Masarykovi neexistovala žádná vhodná alternativa. Proto byl zvolen i přesto, že se zrovna nenacházel na území nově vzniklého Československa. Osobně mohl funkci převzít až 21. prosince 1918, kdy se vrátil do své vlasti (Pavlíček a kol. 2008: 30-31).

Samotná volba prezidenta určovala, jak významnou pozici Masaryk v systému zastával. Volba totiž neproběhla obvyklým způsobem, ale na základě principu aklamace (veřejný projev souhlasu) a proti Masarykovi neexistovali žádní protikandidáti. Teprve další prezidentské volby reflektovaly politické dění ve státě (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 62-63).

Prezident Masaryk se vrátil již do země, která si vytvořila vlastní ústavu, přestože sloužila jen jako provizorium, než bude přijata řádná ústava. Prezident v rámci této ústavy neměl v systému významné postavení, byl volen nepřímou volbou a veškeré jeho pravomoci, kterých bylo opravdu jen málo, byly omezené tím, že je musel konzultovat s vládou – podléhaly kontrasignaci. Ústava tedy nastavila velice slabého prezidenta v intencích parlamentního režimu (viz výše).

Jak jsem již ve svém úvodu zmiňovala, každý prezident, ačkoliv neměl podle ústavy mnoho pravomocí, měl však reálně dost vysoké postavení, a instituce prezidenta tím byla formována až do současné podoby. Právě Masaryk byl prvním prezidentem, který tuto „tradicí“ započal. Jeho nízké postavení v rámci systému, tak, jak mu nastavila

Prozatímní ústava, nechtěl akceptovat, a proto tlačil na Národní shromáždění, aby přijalo nějaké zákony, které by roli prezidenta posílily. Národní shromáždění tak opravdu učinilo, a to v podobě přijetí novely z května 1919, která Prozatímní ústavu upravovala právě v oblasti prezidentových pravomocí. Ty se ve velké míře rozšířily (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 63-64; Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 17-18).

Později, při sestavování ústavy z roku 1920, se prezidentův okruh pravomocí znovu rozšířil, a co především, Masaryk získal výjimku z ústavy, jež se týkala znovuzvolení prezidenta. Tato výjimka byla popsána již výše, avšak v krátkosti ještě jednou zmíním, že šlo o zrušení pravidla, že prezident nesmí být zvolen víc než dvakrát po sobě, a to přímo pro osobu Masaryka. Tato výjimka byla sepsána přímo v ústavě, a tudíž to bylo náležitě ošetřeno i z právního hlediska. Navíc nikdo nepočítal s tím, že by Masaryk, kvůli jeho pokročilému věku, kandidoval vícekrát než dvakrát, a tudíž bylo toto gesto pouze vyjádřením úcty k novému prezidentu.¹⁹

Prezident Masaryk se těšil všem těmto výjimkám především z jednoho důvodu, a to, že Masaryk nebyl brán jen jako pouhý prezident republiky. Masaryk se stal jakýmsi symbolem „historické spravedlnosti“, kdy došlo k identifikaci Masaryka s uskutečněním vzniku Československé republiky (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 62-63). „Záměrně budovaná aureola prezidenta – osvoboditele se odrazila v rozporu mezi formálním zachycením pozice prezidenta v ústavě a politickou realitou První republiky. Silný a konfliktní Masarykův osobní étos („mravní diktatura“) vedl k reálnému rozšíření jejího relativně úzkého normativního vymezení“ (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 64).

¹⁹ Srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 62-63; Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, 11. 4. 2014.

Masaryk skrze své pravomoci nebyl schopný nějaké akceschopnosti, to však obešel tím, že se v rámci systému stal jakýmsi arbitrem v celospolečenských problémech a konfliktech. Dokonce si vytvořil tzv. Kancelář prezidenta, která mu sloužila jako spolehlivý informátor. Na základě informací, které se k němu dostaly, pak mohl jednat. Nejdůležitějším institucionálním ztělesněním Masarykovy role v systému však byl tzv. Hrad (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 64).

Hrad, jak bylo neformální uskupení osob, jež měly podobné názory jako prezident, nazýváno, vznikl postupem času v prvních letech Československé republiky. Ačkoli Hrad nebyl nikdy oficiálně zakotven, stal se významným aktérem československé politiky. Hrad měl obrovský vliv na některé významné stranické subjekty, ale i na zájmové a profesní korporace a na mediální sféru, a to vzhledem k jeho členům, kteří mohli být zároveň členy těchto subjektů, korporací apod. Z politických stran měl Hrad největší vliv na Klofáčovo křídlo národních socialistů, Stránského moravské křídlo národní demokracie či na odboráře lidovců. Vliv si však udržoval i skrze socialistické odbory, různé společenské, profesní a vědecké organizace nebo skrze nakladatelství (Orbis a Melantrich) a tisk. Uvnitř uskupení se vystřídalo mnoho významných osobností, jež byli důležití i pro celý politický systém Československé republiky (Tusar, Stránský, Bechyně, Hampl, Šrobár, Klofáč, Šrámek a další) (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 64-65).

Do 30. let se Hrad zaměřoval především na vnitropolitickou situaci, snažil se ovlivňovat jednání politických stran (Pětky) skrze tzv. prohradní křídla v těchto stranách. Zároveň aktivně vystupoval proti krajní pravici a extrémně nacionalistickým a fašistickým politickým stranám, které se v rámci Československé republiky začaly profilovat. Od 30. let pak hlavní otázkou v rámci uskupení byla Československá republika v mezinárodních vztazích. Ve třicátých letech došlo ke krizi demokracie v Evropě. Československá republika se tak ocitla v obležení

nedemokratických režimů – byla jakýmsi „ostrovem demokracie“ v Evropě. Německé mocenské ambice donutily Československo, resp. jeho představitele začít vyjednávat ohledně budoucnosti státu (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 64-65; Broklová 1992: 100; Gebhart – Kuklík 2004: 7).

3.1.3 Edvard Beneš

Edvard Beneš, druhý československý prezident, byl zvolen po abdikaci Masaryka na post prezidenta v roce 1935. Beneš byl doporučen samotným Masarykem na tento post v abdikčním dopise. Ve 30. letech se však schylovalo ke konci první republiky a Beneš se dostal do poměrně složité politické situace. Masaryk v té době sice stále měl velký vliv na politické dění, avšak začala se vůči němu vytvářet poměrně silná opozice. Opozici tvořily pravicové politické strany v čele s agrárníky. Do čela agrární strany se postavil v roce 1935 Rudolf Beran, jeden z největších odpůrců Masaryka i celého uskupení Hradu. Agrární strana, tehdejší nejsilnější politická strana, představila ve volbách svého vlastního kandidáta, Bohumila Němce, dokonce se snažila i o vytvoření volebního bloku nesocialistických stran, jež by nevolily Beneše (tzv. prosincový blok). Prosincový blok se skládal vedle agrární strany dále z Československé živnostenskobchodnické strany, Národního sjednocení, Národní obce fašistické, Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSL'S) a Sudetoněmecké strany²⁰. Prosincový blok se nicméně ukázal jako nekonzistentní. Strana HSL'S se nakonec rozhodla nejít proti Benešovi. Protibenešovskou koalici následně opustila i Československá strana lidová, která vzala v potaz stanovisko Vatikánu (ten Benešovu

²⁰ Sudetoněmecká strana vstoupila do povědomí ve 30. letech. Tato strana zastupovala velmi početnou německou menšinu, kterou Československo od svého vzniku spíše přehlíželo. Později se právě tato politická strana nejvíce podílela na pádu První republiky.

kandidaturu podpořil). Významnou roli sehrála i komunistická strana, jež vytvářela linii jednotné lidové fronty Kominterny, což jinými slovy znamenalo, že sjednocovala antifašistické síly. Vzhledem k tomu, že v prosincovém bloku byly právě i fašistické strany, vyslovila se KSČ pro podporu Beneše. Dne 18. prosince 1935 byl nakonec Beneš v prezidentské volbě vyhlášen za jasného vítěze, když ze 440 hlasů pro Beneše hlasovalo 340.²¹

Beneš byl jedním z osob, jež se zasadily o přijetí samostatného Československa v zahraničí. Po vzniku Československa se Beneš stal ministrem zahraničí v prvních vládách a využil své kontakty pro zapojení nového státu v mezinárodním systému. Snažil se hlavně o zabezpečení práva československého národa na sebeurčení pomocí mezinárodních úmluv. V zahraničí se Beneš prosadil především skrze Společnost národů, u jejíhož zrodu stál a stal se jejím předsedou (roku 1920), později členem Rady (v letech 1923-27). Právě skrze tuto organizaci prosazoval politiku kolektivní bezpečnosti. Vedle angažovanosti ve Společnosti národů zajistil Československu velice důležitého spojence, který by mohl garantovat československou státnost – jednu z tehdejších evropských velmocí – Francii. S Francií tak byla v roce 1924 podepsána spojenecká smlouva. Dva roky předtím prosadil Beneš také koncept tzv. Malé dohody, jež byl navržen původně Francií. Šlo o propojení Jugoslávie, Rumunska a Československa skrze smlouvy, na základě kterých byl vytvořen obranný systém proti možnému nepříteli (Německu) (Loužek 2002: 17-18).

Po nástupu na post prezidenta Československé republiky se Beneš snažil směřovat stát k dalšímu demokratickému vývoji, který nastolil již

²¹ Srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 65; Dvořák, Jiří: 2014. *Rudolf Beran* (Českobudějovický deník), dostupné na: <http://www.ivysehrad.cz/recenze/rudolf-beran-eskobudjovick-denik/>, 10. 5. 2014.

první československý prezident, ve 30. letech se však začalo radikalizovat domácí, ale i mezinárodní prostředí. Německá menšina v Československu se začala prosazovat stále více prostřednictvím politické strany SdP, přičemž pomoci se jim dostalo také přímo od Německa. Vyvrcholením domácí i mezinárodní radikalizace bylo podepsání Mnichovské dohody na konferenci v Mnichově, jež probíhala ve dnech 29. a 30. září 1938. Právě tato událost vedla k pádu První republiky a nástupu nového režimu, jednoznačně nedemokratického (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 66-67; Loužek 2002: 17-18; Zimek 1997: 63-64).

Nedlouho po ustavení tzv. Druhé republiky v Československu dosavadní prezident Beneš abdikoval na svou funkci, přesněji 5. října 1938. Beneš neměl v podstatě jinou možnost, jeho abdikaci si vyžádalo Německo – stát, jež se stal rádcem československých politiků v Druhé republice a jejich největším spojencem, protože politici si nechtěli Německo znepřátelit, ale i českoslovenští politici samotní, kteří obviňovali Beneše ze stávající situace (Rataj 1997: 15). Beneš ihned po abdikaci emigroval do Londýna, kde se postavil po vzoru bývalého prezidenta do čela odboje (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 91).

3.2 Druhá republika

Druhou československou republiku datujeme od podepsání Mnichovského diktátu ze dne 30. září 1938 až po události, které se staly v polovině měsíce března následujícího roku. Dne 14. března se od Československa odtrhlo Slovensko a vytvořilo si svůj vlastní stát, čímž de facto skončila Druhá republika. De iure však došlo k rozpadu Druhé republiky až 16. března 1939, kdy na Pražském hradě prohlásil Adolf Hitler, říšský vůdce, zbytek Česko-Slovenska za Protektorát Čechy a Morava (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 83; Toms 1995: 17).

Za pět a půl měsíce se odehrálo mnoho zásadních změn, které měly vliv na politický systém Československé republiky. Po Mnichovu se totiž všechny české politické směry snažily najít východisko z nastalé situace. Došlo ke shodě, že za stav republiky může liberální První republika, která kvůli své přílišné demokratičnosti skončila v sociální, ekonomické i parlamentní krizi, jež byla charakterizovaná zbytnělou mocí politických stran a hospodářskou krizí (Cabada – Šanc 2005: 93). Řešením tedy mělo být „zjednodušení stranicko-politické scény“ (Cabada – Šanc 2005: 93). Hlavním cílem v Druhé republice tak bylo opustit prvorepublikové tradice a demontovat liberální demokracii, a to především na základě změn ústavních, popř. změn stranického systému. (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 84; Gebhart – Kuklík 2004: 36-38).

V Druhé republice došlo v rámci stranického systému k tzv. sjednocení stran do dvou politických uskupení – Strany národní jednoty a Národní strany práce, a to za účelem zjednodušení stranického systému. Ke sjednocování docházelo již v první polovině 30. let, avšak tehdy šlo spíše o sjednocování politických stran zastupující československé menšiny (Holzer 2005: 1038).

Impulz k vytvoření celonárodní strany dal Rudolf Beran, předseda agrární strany (republikánské strany). Tato celonárodní strana měla být podle jeho názoru jediná vedoucí strana, kterou by vedli politici agrární strany. Ostatní strany se k tomuto názoru připojili a začaly se sjednocovat pod novou politickou stranu – Stranu národní jednoty. Vedle tohoto uskupení stáli sociální demokraté – strana, která se v této době považovala za jedinou legální politickou stranu, která do Strany národní jednoty nevstoupila. Sociální demokraté se museli v Druhé republice profilovat jako nové politické uskupení – Národní strana práce. K sociálním demokratům se připojila část národních socialistů a jednotlivci s řad komunistů (tato strana byla ve Druhé republice zakázána). Národní strana práce se profilovala jako jediná opozice vládnoucí Strany národní

jednoty. V rámci zjednodušování stranického systému byl jediným problémem osud Československé lidové strany a národních socialistů. Dokonce se uvažovalo o možnosti vytvoření tří politických stran, kdy by došlo ke spojení právě těchto dvou prvorepublikových politických stran. Vzhledem k rozporům mezi nimi však došlo k tomu, že část národních socialistů a lidovců přistoupila do Strany národní jednoty a část do Národní strany práce (především co se týče národních socialistů) (srov. Cabada – Šanc 2005: 95; Gebhart – Kuklík 2004: 51-52, 61; Holzer 2005: 1049).

3.2.1 Ústavní změny

Vedle stranického systému, který si prošel velkými změnami, musím zmínit především ústavní změny, které se udály v Druhé republice. Právě ony měly za přímý důsledek demontování prvorepublikových tradic a nastavení nového režimu – režimu autoritativního (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 84-85).

Ústavní nastavení Druhé republiky vycházelo stále z ústavy z roku 1920. Ač byla Mnichovská dohoda v rozporu s ústavou, jednotlivé ústavně-právní akty, jež byly v tomto období přijaté, vycházely z nastavených principů. Ústava si nicméně za tuto krátkou dobu Druhé republiky prošla hned několika významnými změnami (Gronský – Hřebejk 1997: 134).

Ještě v roce 1938, přesněji 19. listopadu, byl přijat zákon o autonomii dvou celků – Slovenskej krajiny a Podkarpatské Rusi. Byl ustanoven nový název státního celku Republika Česko-Slovenská a Podkarpatská Ukrajina se tímto zákonem stala Zakarpatskou Ukrajinou (Gronský – Hřebejk 1997: 134). Z hlediska mé práce však

za nejdůležitější proměnu ústavy považují změny v institucionální rovině státu.

Dne 15. prosince 1938 byl schválen tzv. zmocňovací zákon (Zákon o mimořádné moci nařizovací), který přenesl ústřední pravomoci Národního shromáždění (moci zákonodárné) na moc výkonnou, tedy na vládu a prezidenta. Vláda tímto zákonem získala možnost nahradit zákony vládními nařízeními, prezident byl zmocňovacím zákonem zplnomocněn vydávat dekrety s mocí ústavy (srov. Gronský – Hřebejk 1997: 135-136; Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 87).

V rámci Druhé republiky vzhledem k ústavním změnám mluvíme o tzv. zhroucení dělby moci. Obzvlášť moc zákonodárná a výkonná si prošly velkými změnami. Moc soudní zůstala ve své podstatě zachována (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 88-92). Přijetím zmocňovacího zákona de facto skončil v Česko-Slovensku systém parlamentní demokracie, parlament de facto ukončil svou činnost²² (Toms 1995: 14; Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 89).

3.2.2 Prezidenti Druhé republiky

V krátké Druhé republice se vystřídaly v úřadu prezidenta hned dvě osoby. Ačkoliv je někdy opomíjen, v prvních dnech Druhé republiky stál v čele státu stále ještě dosavadní prvorepublikový prezident Beneš. Beneš však zůstal ve funkci pouhých pět dní, poté – 5. října 1938 – abdikoval (Rataj 1997: 15).

Druhým prezidentem Druhé republiky se stal Emil Hácha. Po abdikaci Beneše na post prezidenta bylo nutné najít jeho nástupce.

²² Poslední zasedání Národního shromáždění se konalo 16. prosince 1938, poté již nebylo v Druhé republice nikdy svoláno.

Podle ústavy měl být tento nástupce zvolen nejpozději do 14 dní od abdikace, avšak nový prezident byl zvolen až 30. listopadu 1938. Hledání vhodného kandidáta na tento post bylo velice zdlouhavé, a to hlavně proto, že bylo těžké najít takového kandidáta, který by vyhovoval i Německu, resp. Adolfu Hitlerovi.²³ Kandidátů bylo hned několik – mezi nimi například generál Jan Syrový (předseda vlády, která byla ustavena krátce před vznikem Druhé republiky), bývalý ministr vnitra Jan Černý nebo dokonce ministr zahraničí František Chvalkovský. Nakonec na popud Rudolfa Berana, předsedy nového politického uskupení Strany národní jednoty, byl prezidentem zvolen předseda Nejvyššího správního soudu v Brně Emil Hácha. Hácha nebyl politik, ale spíše právník, znalec ústavy a mezinárodního práva, což hrálo v jeho prospěch. Německo proti nepolitickému kandidátovi nemělo výhrady. Hácha tak byl zvolen prezidentem 30. listopadu 1938, přesně 56 dní od abdikace Beneše (Toms 1995: 12-13).

V prosinci roku 1938 byl schválen zmocňovací zákon, který prezidenta republiky zmocňoval k vydávání dekretů s mocí ústavy (viz výše) Hácha však tuto pravomoc za celou dobu své funkce nevyužil. (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 90). Do povědomí českých zemí se zapsal až svými jednáními s německým vůdcem Adolfem Hitlerem na sklonku Druhé republiky, které vyústily v rozpad Československé republiky. Na konci Druhé republiky, když došlo k rozpadu Československé republiky de facto, tedy v době, kdy se od českých zemí odtrhlo Slovensko a vytvořilo si vlastní stát (14. března 1939), byl nucen Hácha řešit otázku rozpadlého státu s německými představiteli v Berlíně. Výsledkem jeho jednání s německým vůdcem a jeho ministrem zahraničí byl zánik Československa dovršen (Loužek 2002: 20). „Hácha svěřil Čechy a Moravu ‚pod ochranu Říše‘“ (Loužek 2002: 20). I když Hácha

²³ Navíc v té době docházelo k velkým změnám celého systému, a proto se nemohlo nic uspěchat.

neměl jinou možnost než podepsat okupaci zbytku Československa, tímto aktem jednal v podstatě protiústavně. A to i přesto, že jeho podpis byl doplněn kontrasignací tehdejšího ministra zahraničí. Zánik Československa by musel být vůlí národa, která by byla schválena Národním shromážděním. Z toho hlediska byl tento akt považován za neplatný. Platnost tohoto aktu zpochybnily i jiné státy v mezinárodním systému – např. USA a Sovětský svaz. Později jej odmítla i Velká Británie a Francie (Pavlíček a kol. 2008: 90).

Dne 16. března 1939 však na základě tohoto jednání v Berlíně vyhlásil Hitler na Pražském hradě zbytek Československa za Protektorát Čechy a Morava. Hácha zůstal v pozici prezidenta, avšak v rámci Protektorátu byla tato instituce nazývána jako státní prezident (Loužek 2002: 21).

3.3 Protektorát Čechy a Morava

Protektorát Čechy a Morava vznikl Výnosem německého vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera ze dne 16. března 1939. Vznik Protektorátu byl vyvrcholením německých snah o likvidaci Československa, a tedy i dokončením „okupace“, kterou mnozí datují již od realizace Mnichovské dohody z 30. září 1938. Z hlediska mezinárodního práva bylo jednostranné zabránění území Čech, Moravy a Slezska protiprávní, a tedy neplatné. Výnos o zřízení Protektorátu byl vydán na základě dohody mezi prezidentem Háchou a ministrem zahraničí Chvalkovským na jedné straně a Hitlerem a jeho ministrem zahraničí Ribbentropem na straně druhé (Pavlíček a kol. 2008. 90-92).

Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava přiřkl Čechy, Moravu a Slezsko k Velkoněmecké říši a pod názvem Protektorát Čechy a Morava spadaly tyto oblasti pod její ochranu. Ačkoliv byl Protektorát součástí

Velkoněmecké říše, podle Výnosu to bylo autonomní území, jež mělo právo na samosprávu (Gronský – Hřebejk 1997: 139). Správa měla být prováděna „vlastními orgány a vlastními úřady s vlastními úředníky“ (Gronský – Hřebejk 1997: 139). To znamenalo, že nezanikly orgány státní moci (tedy ani instituce prezidenta). Na stranu druhou se jednalo stále pouze o autonomní oblast v rámci Říše, a tudíž v rámci Protektorátu Čechy a Morava mluvíme o tzv. dualizaci moci (na jedné straně stála moc protektorátní (autonomní), na straně druhé moc říšská, která byla té protektorátní nadřazena) (Gronský – Hřebejk 1997: 139).

3.3.1 Prezident v Protektorátu Čechy a Morava

Protektorát nebyl samostatnou státní jednotkou, pouze autonomní částí, jež byla nuceně pod ochranou Německa. Přestože status státu zbytek Československa ztratil, státní orgány byly ponechány a mohly autonomní území spravovat. V čele autonomní správy stál tzv. státní prezident. Tuto funkci převzal prezident Druhé republiky – Emil Hácha. V Protektorátu byla zachována také vláda. Parlament obnoven nebyl. Protektorát byl tedy řízen pouze dvěma protektorátními (autonomními) orgány – vládou a prezidentem – jež disponovaly veškerou mocí. Ačkoliv tyto dva orgány měly relativně velkou moc, prakticky šlo pouze o loutky v rámci Protektorátu. Samotný Výnos o zřízení Protektorátu ukládal především hlavě autonomní správy (prezidentovi), že pro svůj výkon potřebuje důvěru německého vůdce a říšského kancléře, tedy samotného Hitlera. Vzhledem k tomu byla zřízena v rámci Protektorátu ještě jedna instituce, a to „Říšský protektor v Čechách a na Moravě“, jež měla být zastáncem říšských zájmů (jakýsi zástupce německého vůdce) a kterou jmenoval sám Hitler (Gronský – Hřebejk 1997: 139).

Ačkoliv tedy v rámci Protektorátu existovala instituce státního prezidenta, který společně s vládou měl spravovat celou autonomní oblast, jejich pravomoci nebyly nikde jasně vymezeny (zároveň však nebyly oficiálně popřeny jejich dosavadní pravomoci). Jedinou výraznější pravomocí byla dekretální pravomoc prezidenta (jež byla inspirována zmocňovacím zákonem z Druhé republiky). Státní prezident však ve skutečnosti nedisponoval žádnými pravomocemi, protože byl neustále pod dohledem říšského protektora, bez jehož souhlasu nesměl vykonávat jeho funkci (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 103-105).

Pozici státního prezidenta zastával, jak jsem již výše zmínila, prezident Druhé republiky – Emil Hácha. V Druhé republice se Hácha zprvu profiloval spíše jako neaktivní postava v politickém systému, teprve na jejím sklonku začal aktivně jednat ve věci budoucnosti Československa, resp. toho, co z Československa zbylo. Svým jednáním dopomohl k tomu, aby Německo převzalo moc nad zbytkem Československa (viz výše).

Na začátku období Protektorátu však odvážně vystupoval svými projevy proti Hitlerovi i říšskému protektorovi. Oběma zmíněným odmítl dokonce slib věrnosti a neustále podával protesty proti germanizaci. Snažil se tlačit na Německo dokonce i v otázce propuštění zatčených „vlastenců“ a vysokoškolských studentů.²⁴ Vedle toho byl v neustálém spojení s tzv. druhým prezidentem – Benešem, a tedy s československým exilem. Vzhledem k postupující válce a vystupňovanému teroru v Protektorátu kvůli příchodu nového říšského protektora (Heydricha), byl nicméně Hácha ve velice těžké pozici. Mnozí jeho spojenci (např. Eliáš, skrze kterého komunikoval s Benešem), byli zatčeni a odsouzeni jako kolaboranti (Loužek 2002: 21-22). Po příchodu Heydricha Beneš žádal abdikaci Háchy, jako státního prezidenta, i vlády. Hácha však návrh

²⁴ Ti, co se bouřili proti okupaci českých zemí.

na abdikaci na nátlak Němců stáhl. Brzy poté se výrazně zhoršil zdravotní stav státního prezidenta a německými úřady byl pak již využíván spíš k „symbolicko-propagandistickým účelům“ (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 105). Z hlediska exilu byl následně prohlášen kvůli jeho jednání za kolaboranta. Po válce byl zatčen a převezen do vězeňské nemocnice, kde také následně zemřel (Loužek 2002: 21-22).

„Háchova role ovšem nebyla tím určujícím, co formovalo pozici prezidenta v obnoveném Československu po roce 1945“ (Hloušek 2008: 265). Byl to právě Beneš, jakožto hlavní představitel tzv. Prozatímního státního zřízení (byl exilovým prezidentem), kdo tuto pozici formoval (Hloušek 2008: 265).

3.3.2 Prozatímní státní zřízení ČSR

Vzhledem k událostem uvnitř českých zemí se nutně začala formovat v zahraničí exilová vláda. Jak jsem již v kapitole o prezidentovi Benešovi zmínila, tato exilová vláda se utvořila právě kolem něho. Původní pokusy o zformování prozatímního státního zřízení ČSR se odehrávaly v Paříži, kde byl ustaven tzv. Národní výbor Československý, jenž byl později rozšířen o další politickou reprezentaci a přejmenován na Česko-Slovenskou národní radu. Tato politická reprezentace byla mezinárodně uznána za československou státní reprezentaci v exilu. Po pádu Francie v roce 1940 byla reprezentace nucena přemístit se do Londýna. Prozatímní státní zřízení zastupoval prezident, Státní rada a vláda (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 34-35).

Edvard Beneš byl v čele prozatímního státního zřízení. Ačkoliv oficiálně abdikoval krátce po vzniku Druhé republiky, v zahraničí prohlásil všechno, co se stalo od září 1938 (myšleno od Mnichovské dohody) za neplatné, a tudíž se dožadoval svých práv na post prezidenta

Československé republiky. Vzhledem k tomu, že byl zvolen v roce 1935, měl právo zůstat ve funkci až do roku 1942, kdy mu končilo sedmileté volební období. Beneš však zůstal ve funkci dokonce i po roce 1942, protože nebyl oficiálně zvolen nový prezident (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 34-35).

Celé prozatímní státní zřízení stálo na přijímání prezidentských dekretů, tedy práva, jež bylo zřízeno až zmocňovacím zákonem ve Druhé republice (jejíž právní aktivity Beneš popíral). Oficiálně se však Beneš neřídil tímto zákonem. Řídil se tzv. představou o mimořádných pravomocích prezidenta republiky v období ústavní nouze, války či poválečného období. Tuto představu převzal Beneš od Masaryka (který nad touto možností také uvažoval při ustavování samostatného Československa). Nicméně aby dekrety vydávané v prozatímním státním zřízení byly právoplatné i později na území Československa, musely být dodatečně schváleny Národním shromážděním, tzv. ratihabicí (srov. Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 34-35; Pavlíček a kol. 2008: 157).

Vedle Prozatímního státního zřízení, exilové vlády v Londýně, vzniklo ještě další centrum zahraničního odboje, a to v Moskvě. Moskevský exil se vytvářel kolem Klementa Gottwalda, předsedy komunistické strany. Přesto, že Prozatímní státní zřízení mělo význam především v době války, moskevský exil se pak projevil hlavně na konci války. Poválečné uspořádání státu (včetně ústavního řádu) již bylo vytvářeno na základě vzájemných vztahů mezi těmito dvěma exily (Zimek 1997: 107-108).

3.4 Cesta ke komunismu – Třetí republika

Období, které nastalo po skončení druhé světové války, bylo charakterizováno snahou o poválečné uspořádání Československa

v podobě z předmnichovské republiky. To bylo naplňováno obnovou ústavního řádu a všeobecně i právního řádu, snahou o realizaci právní kontinuity s předmnichovským obdobím, zajištěním základních demokratických principů, ustanovením nejvyšších orgánů státní moci. Po válce však již nebylo možné se plně vrátit ke stavu před Mnichovem (Zimek 1997: 107).

Podoba poválečného Československa byla vytvářena již v době války. Nejvíce k tomu přispělo podepsání Československo-sovětské smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci v Moskvě dne 12. prosince 1943. Tuto smlouvu podepsal tehdejší československý velvyslanec v Sovětském svazu Zdeněk Fierlinger na straně československé, na straně sovětské ji podepsal sovětský komisař zahraničních věcí Vjačeslav Molotov. Vedle nich se aktu účastnili i exilový prezident Beneš a vůdce Sovětského svazu Stalin. Beneš nebyl zprvu nakloněn přimknutí Československa k Sovětskému svazu, nicméně západní mocnosti, především Velká Británie, se odmítaly jasně vyslovit k územnímu uspořádání střední Evropy po válce (tedy, kdyby spojenci porazili Adolfa Hitlera). Na druhé straně Sovětský svaz byl schopen uspořádání střední Evropy po válce v předmnichovské garantovat. Beneš původně usiloval o tři smlouvy – s Velkou Británií, Sovětským svazem a Spojenými státy. Velká Británie a Spojené státy se distancovali od poválečného uspořádání, a tak Československu zbyla jen smlouva se Sovětským svazem. Původně však pětiletá smlouva (jak bylo plánováno) byla bez vědomí londýnského exilu ujednána na 20 let velvyslancem

Fierlingerem.²⁵ „Fierlinger dohodl prodloužení smlouvy z vlastní vůle a bez mandátu své vlády“ (Němeček cit. dle Česká televize 2013).²⁶

Dva měsíce před koncem války se pak exilový prezident Beneš přemístil z Londýna do Moskvy, kde začaly rozhovory o poválečném uspořádání v Československu (jednání probíhala na základě podepsání smlouvy z roku 1943). Na těchto jednáních bylo dohodnuto složení tzv. Vlády Národní fronty a její program. Národní fronta bylo sdružení politických stran a společenských organizací s protifašistickým zaměřením, která vznikala během druhé světové války (součástí byla samozřejmě i Komunistická strana Československá, která si pak postupně uplatnila svou vedoucí úlohu) (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 40-41).

Vláda Národní fronty v čele se Zdeňkem Fierlingerem byla oficiálně jmenována v Košicích 4. dubna 1945. O den později vyhlásila vláda svůj program – tzv. Košický vládní program. Program podepsali reprezentanti všech politických stran, které se na nové vládě měly podílet. Vzhledem k tomu, že komunistická strana přesvědčila téměř všechny o tom, že ona byla nejsilnější odbojovou organizací proti německému nacismu, stala se rozhodující politickou stranou v poválečném Československu a na Košickém vládním programu se nejvíce podílela – prosadila téměř všechny své požadavky. Komunistům se tak podařilo výrazně posílit své pozice ve všech sférách života Československa. Ve vládě obsadila komunistická strana velice důležitou pozici, a to funkci ministra vnitra (zastával ji Václav Nosek) (Vodička – Cabada 2007: 56-57).

²⁵ Česká televize: 2013. *Moskva 1943: Beneš otočil československé kormidlo na Východ*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/254424-moskva-1943-benes-otocil-ceskoslovenske-kormidlo-na-vychod/?mobileRedirect=off>, 11. 5. 2014.

²⁶ Česká televize: 2013. *Moskva 1943: Beneš otočil československé kormidlo na Východ*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/254424-moskva-1943-benes-otocil-ceskoslovenske-kormidlo-na-vychod/?mobileRedirect=off>, 11. 5. 2014.

Období mezi lety 1945-1948 bylo ve znamení budování komunistických základů v Československu. Došlo k omezení politické soutěže, konfiskace majetku a jeho znárodnění, devastaci střední třídy, zbavení neslovanského obyvatelstva státního občanství, likvidaci samosprávy apod. Komunistická strana Československa, která původně neměla v Československu velký význam, se postupně infiltrovala do rozhodujících státních institucí. V roce 1946 komunisté dokonce vyhráli volby (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 118-119).

Volby konané v roce 1946 jsou však mnohdy považovány za nedemokratické, a to proto, že při těchto volbách došlo k omezení plurality – v rámci voleb totiž nemohly kandidovat politické strany, které nebyly součástí Národní fronty. Šlo především o zamezení účasti pravicovým stranám a stranám zastupujícím německou a maďarskou menšinu, které se zkompromitovaly v Druhé republice či Protektorátu (Balík – Hloušek – Holzer - Šedo 2007: 121-122). Nejzásadnější byl zákaz agrární strany, který byl zakotven přímo v Košickém vládním programu (Vlček 1993: 64). Vedle zákazu pravicových politických stran byla omezena soutěživost politických stran i programovou jednotností – strany Národní fronty se přihlásily všechny ke Košickému vládnímu programu, a to na základě podepsání tzv. Úmluvy o slušném vedení kampaně, která ještě kromě omezení soutěživosti navíc omezila možnost kritiky ostatních stran (Gronský 2006: 159).

Cesta ke komunismu však byla završena až téměř o dva roky později, kdy proběhl tzv. Únor 1948. V únoru roku 1948 došlo v Československu k převratu, který měl za následek převzetí veškeré moci komunistickou stranou. Převrat byl řízen komunistickým Informbyrem z Moskvy – tzv. Kominformou. Stalin zesílil tlak na komunistické strany jednotlivých lidově-demokratických zemí, aby převzaly státní moc. Vedení KSČ v Československu zneužilo demise, kterou podali v únoru ministři ostatních stran Národní fronty na protest

proti KSČ a jejich praktikám, především proti obsazování vedoucích míst policejního aparátu komunisty. Ačkoliv prezident sympatizoval spíše s ministry demokratických stran, byl donucen přijmout jejich demisi a obsadit jejich místa členy, popř. stoupenci KSČ. Prezident tak učinil pod nátlakem masových demonstrací, které KSČ organizovala. Vzhledem k tomu, že komunistická strana disponovala silnými vyzbrojenými skupinami (Lidovými milicemi), hrozila dokonce i občanská válka. Vedle toho také hrozil vpád sovětských vojsk do Československa, pokud by prezident demise nepřijal. Následně po přijetí demise ovládla KSČ, popř. její sympatizanti všechna křesla po bývalých ministrech. Tím došlo k převzetí moci komunistů. Komunisté následně rozšiřovali svou moc i do jiných sfér a opozici potlačila hned v zárodku. Po tzv. Únoru 1948 tak došlo k převzetí moci komunisty a zároveň vznik státu jedné strany. Strany, které byly součástí Národní fronty, nadále existovaly, ale byly zbaveny politické moci a byly nuceny uznávat vedoucí úlohu KSČ). Sociálně demokratická strana byla dokonce násilně vtělena do komunistické strany (Vodička – Cabada 2007: 58).

3.4.1 Prezident v letech 1945-1948

Vytvořením vlády a přijetím jejího programu se prosadil především moskevský exil (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 41). „Ze soustavy londýnských státních orgánů se do nové soustavy dostal jediný – prezident republiky, který si až do ustavení Prozatímního národního shromáždění v říjnu 1945 podržel dekretální pravomoc s tím, že dekreta mohla navrhnout pouze vláda a vládě též příslušela jejich kontrasignace (spolupodpis)“ (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 41). Z toho tedy vyplývá, že prezidentem po válce se stal zase Beneš (resp. nikdy být prezidentem nepřestal). Oficiálně byl potvrzen ve funkci 19. června 1946, kdy byl jednomyslně znovu zvolen na post prezidenta. Dekretální

pravomoci se později vzdal ve prospěch tzv. Prozatímního národního shromáždění (Pavlíček a kol. 2008: 171).

Prezident Beneš se aktivně podílel na poválečném uspořádání Československa. Kroky, které prováděl, byly již v souladu s výsledky rozhovorů v Moskvě, které probíhaly ještě za války. Ačkoliv byl Beneš zastáncem demokratického vývoje v Československu, některé jeho kroky vedly k událostem, jež napomohly převzetí moci komunisty.

Jedním z takových kroků bylo vydání dekretu č. 18/1944, který vydal 4. prosince 1944. Tímto dekretem bylo ustaveno Prozatímní národní shromáždění. Prozatímní národní shromáždění však nebylo voleno přímo, ale skrze Místní národní výbory, které měli zvolit své zástupce, jež vyšlou na okresní úroveň, na níž se měli teprve volit volitelé, kteří poté zvolí samotné poslance (Vlček 1993: 62). Tyto volby se odehrály 14. října 1945. Už tehdy se řídily různými úmluvami, které jsem popsala výše (ohledně voleb 1946). Politické strany, které se dostaly do Prozatímního národního shromáždění, měly možnost upravit podmínky voleb, které se měly konat v roce 1946, ve svůj prospěch (Gronský 2006: 116).

Nejvíce se ale projevil prezident Beneš v únorových událostech, které vedly k přímému převzetí moci komunistů (ty jsem nastínila krátce již výše). Ačkoliv prezident Beneš zprvu váhal s přijetím demise nekomunistických ministrů a podpořit jejich jednání (demisí chtěli donutit komunisty, aby se podřídili vládě, anebo vyvolat přímo krizi, kterou by řešilo jmenování úřednické vlády a vypsání předčasných voleb), nakonec na nátlak komunistů demise přijal, a následně byl také donucen do prázdných křesel jmenovat komunistické ministry, čímž došlo k faktickému převzetí moci komunisty.²⁷

²⁷ Česká televize: 2013. *Únor 1948 začal demisí 12 ministrů: Tého „fatální chyby“ Gottwald využil*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/215814-unor-1948-zacal-demisi-12-ministru-teto-fatalni-chyby-gottwald-vyuzil/>, 11. 5. 2014.

3.5 Komunistické období

Komunistické období můžeme datovat od únorového převratu v roce 1948, který jsem popsala již výše až po události listopadu roku 1989 (tzv. sametová revoluce zahájená 17. listopadem 1989). Z hlediska režimu můžeme komunistické období dělit ještě do dalších dílčích období. V prvních letech komunistického období můžeme mluvit o represivním totalitním režimu (nejrepresivnější období probíhalo v letech 1948-1953), od konce 50. let došlo v rámci systému k uvolnění, a od 60. let tak mluvíme spíše o posttotalitním režimu (podle Juana Linze). To skončilo až v roce 1989 pádem komunismu, a následným přechodem k demokracii (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 135-137; 159-162; Balík – Kubát 2004: 60-61).

V komunistickém období byly postupně vydány dvě ústavy – Ústava 9. května z roku 1948, která v podstatě ještě dodržovala demokratické principy a ústava z roku 1960 – tzv. Ústava ČSSR, která již více odpovídala principům komunismu, a především reálnému fungování celého systému. K těmto dvěma ústavám, se poté ještě v roce 1968 připojil Zákon o československé federaci (viz dále).

Ačkoliv Ústava 9. května nastavila parlamentní režim, kde nejvyšší postavení patří Národnímu shromáždění, zákonodárnému orgánu a výkonná moc je spravována vládou a prezidentem republiky, ve skutečnosti tomu tak nebylo. Rozhodující mocenské centrum neleželo v rukou ústavních orgánů, ale v rukou Komunistické strany Československa a jejího vedení. Druhá komunistická ústava, která upustila od tradiční dělby moci, se již více přiblížila reálnému nastavení politického systému. Nicméně i tak docházelo k rozporům mezi ústavní

teorií a politickou praxí (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 135; Kaplan 2006: 3).

3.5.1 Přijetí Ústavy 9. května

V prvních letech poválečného vývoje (v letech 1945-1948) došlo k mnohým ústavním i politickým změnám. Nicméně v tomto období ještě stále formálně platila prvorepubliková ústava z roku 1920. Ta si prošla během krátkého poválečného období velkými změnami. Vedle ústavy do právního řádu vstoupily také dekrety přijaté prezidentem republiky, přičemž 17 z nich mělo povahu ústavního zákona (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 123; Zimek 1997: 117).

Hlavním cílem těchto změn však bylo připravit se na přijetí nové ústavy. Pro přípravu nové ústavy byl vytvořen speciální orgán – Ústavní výbor. Skládal se z 36 členů – poslanců všech politických stran. Při práci na nové ústavě se ukázaly dvě koncepce ústavnosti, z nichž jednu zastával londýnský odboj a druhý odboj moskevský. Po událostech z února 1948 bylo jasné, že vyhrál odboj moskevský. Jedním z hlavních témat ústavních změn bylo i postavení prezidenta v novém systému (Zimek 1997: 117-118).

Tzv. Ústava 9. května, jak vzešla nově vzniklá ústava do povědomí, byla schválena parlamentem (Ústavodárným národním shromážděním) a vyhlášena jako ústavní zákon č. 150/1948 Sb. Prezident Beneš komunisticky vyhlížející ústavu nepodepsal, nicméně Ústava 9. května i tak vzešla v platnost z důvodu dřívějšího přijetí ústavního zákona, který prodlužoval činnost Ústavodárného národního shromáždění. Tento zákon umožňoval Ústavodárnému národnímu shromáždění přijmout nejen ústavní zákon, ale přijmout ho i bez souhlasu prezidenta (pokud byl přehlasován). Prezident Beneš tak později dokonce abdikoval na funkci

prezidenta, přesněji 7. června 1948 (srov. Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 47; Zimek 1997: 127-128).

Ústava vycházela do velké míry z prvorepublikové ústavy z roku 1920, jež byla rozšířena o prezidentské dekrety z období druhé světové války a těsně po ní a nařízení Slovenské národní rady. Výrazně ústavu však ovlivnil hlavně Košický vládní program z roku 1944, který posunul Československou republiku směrem k socialistickým vizím podle Sovětského svazu. Ústava představovala principy demokratického státu. Státní moc byla rozdělena na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní, stejně jako v První republice. Byla zachována tradiční práva a svobody jedince, jež byla rozšířena nově i o práva sociální, ekonomická a kulturní. Nově byla v ústavě zakotvena existence slovenských národních orgánů (Slovenská národní rada a sbor pověřenců), nově byly vymezeny v ústavě i národní výbory. Bylo zavedeno plánované hospodářství, a co se týče vlastnických práv, byly nově zakotveny v ústavě formy vlastnictví s omezením soukromého vlastnictví. Novinkou bylo i to, že z prvorepublikové ústavy nebyl přejet institut Ústavního soudu. Obecně lze z formálního hlediska říci, že se jednalo o ústavu plně demokratickou s „ideou tzv. lidově-demokratického státního zřízení“. K faktickému naplnění principů demokracie však nedošlo a komunistické období, resp. období, kdy byla platná Ústava 9. května (9. května 1948 – 11. června 1960) je charakterizováno rozporem mezi ústavní teorií a realitou (ústava v tomto období v podstatě ztratila svůj význam) (srov. Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 47; Gronský 1999: 240-242; Zimek 1997: 128).

Ústava 9. května je uspořádána jinak, než její předchůdkyně. Místo Preambule obsahovala tzv. Prohlášení, po kterém následovaly Základní články ústavy, teprve poté byla ústava rozdělena na deset kapitol (nikoli hlav). Základní články ústavy uváděly základní atributy československého státu, např., že Československo je lidově demokratická republika, popř. že Československo se prezentuje jako parlamentní republika v čele s prezidentem. Jednotlivé kapitoly pak byly věnovány především státním

orgánům a jejich vymezení, právům a povinnostem občanů či hospodářství.²⁸

Jednou ze změn z hlediska nastavení jednotlivých státních orgánů, bylo ustavení jednokomorového parlamentu – Národního shromáždění. Druhá komora byla podle tvůrců nové ústavy zbytečná. Národní shromáždění (jakožto zákonodárný orgán) bylo ústavou zároveň ustaveno za nejvyšší orgán státu. Vláda a prezident měli představovat moc výkonnou, která závisí na moci zákonodárné. Tak byla podle ústavy potvrzena parlamentní forma vlády, která byla nastavena již v První republice.²⁹³⁰

3.5.1.1 Prezident v Ústavě 9. května

Instituce prezidenta a její pravomoci v Ústavě 9. května byly v podstatě převzaty z Ústavní listiny z roku 1920. Prezidentem se mohl stát občan, který by byl volitelný do Národního shromáždění a dosáhl věku 35 let. Byl volen nepřímou, tedy Národním shromážděním dvoukolovým většinovým systémem, a to na sedm let. Žádný kandidát na prezidenta nesmí být zvolen do funkce více než dvakrát po sobě. V tomto ohledu ústava pamatovala na druhého prezidenta Československé republiky Edvarda Beneše, kterému byla (stejně jako Masarykovi) udělena výjimka z ústavy a mohl být zvolen i vícekrát.³¹ Beneš však tuto výjimku na rozdíl od Masaryka nikdy nevyužil a krátce po přijetí ústavy (bez jeho podpisu) abdikoval na post prezidenta (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 143). Ústava počítala také s možností,

²⁸ Srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, 11. 4. 2014; Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústavní zákon ze dne 9. května 1948: Ústava Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html, 26. 4. 2014.

²⁹ Reálné fungování systému se však od ústavní teorie velice lišilo.

³⁰ Tamtéž

³¹ Tamtéž.

že prezident nebude schopen z důvodů zaneprázdnění či nemoci vykonávat svůj úřad. V takovém případě výkon jeho funkce přebírá vláda. Pokud je tomu však více, jak šest měsíců, Národní shromáždění na základě usnesení vlády jmenuje náměstka, který bude ve funkci pouze do doby, kdy prezident zase bude moci vykonávat svůj úřad.³²

Co se týče pravomocí prezidenta, nejdůležitější je jeho reprezentativní funkce, kdy zastupuje stát navenek. Stejně jako podle staré ústavy smí sjednávat a ratifikovat smlouvy, ovšem všechny smlouvy, které je možno provést pouze za přijetí nového zákona v Československu, musí být nejprve odsouhlaseny v Národním shromáždění. Prezident má pravomoc svolávat, odročovat či rozpustit Národní shromáždění a může mu předkládat zprávy o stavu republiky a možná opatření. Ani k vládě se vztah prezidenta od První republiky nezměnil. Prezident jmenuje předsedu i ostatní členy vlády, sám si určuje počet členů vlády. Dokonce podle ústavy mohl určovat, kdo bude řídit jaké ministerstvo. Prezident také vládu odvolává, pokud podá demisi, a to buď jako celek nebo její jednotlivé členy, kteří demisi podali. I u schůzí vlády mohl být prezident přítomen. Z významnějších pravomocí, které prezidentovi zůstaly, je například vhodné zmínit také právo udílení amnestie, jež bylo rozšířeno ještě o možnost zmírňovat tresty, mohl zabránit pokračování trestního řízení, popř. jeho samotnému zahájení. Prezident si udržel i pravomoc vrchního velitele branné moci. Na základě usnesení vlády mohl vyhlásit válečný stav a na základě rozhodnutí Národního shromáždění dokonce válku.³³

Prezident republiky, stejně jako již od První republiky, nebyl podle ústavy odpovědný z výkonu svého úřadu. Odpovědnost za jeho projevy

³² Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústavní zákon ze dne 9. května 1948: Ústava Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html, 26. 4. 2014.

³³ Srov. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústava 1920. Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, 11. 4. 2014; Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústavní zákon ze dne 9. května 1948: Ústava Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html, 26. 4. 2014.

a rozhodnutí nesla vláda. Prezident nemohl být tedy trestně stíhán, výjimku tvořilo pouze stíhání za velezradu. Trestem za velezradu mohla být jen ztráta úřadu.³⁴

3.5.2 Ústavní změny 1960 a 1968

Ústava 9. května, tedy ústava lidově demokratického státu byla nahrazena v roce 1960 novou ústavou – tzv. socialistickou, a to na základě ústavního zákona č. 100/1960 Sb. Nová ústava přinesla Československu i nový název – Československá socialistická republika (ČSSR) (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 50). „Juristická hodnota ústavy z roku 1960 byla nesporně pod úrovní Ústavy 9. května“ (Gronský 1999: 401). Ústava přijala určité články, jež byly důvodem snížení hodnoty. Takovým článkem byl článek 4, jež zakotvil vedoucí úlohu Komunistické strany Československa. Zajímavostí je, že tento článek byl v podstatě v rozporu s článkem 2 ústavy, který zajišťoval, že veškerá moc v ČSSR patří pracujícímu lidu. Ústava také obsahovala spoustu ideologických frází a právnícké obraty, jež umožňovaly volný výklad a aplikaci ústavy, což na hodnotě ústavy taktéž nepřidalo. Paradoxem je, že ač tato ústava z pohledu juristické hodnoty byla formálně na nižší úrovni než Ústava 9. května, na druhé straně se více shodovala s faktickým chodem státu (srov. Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 50; Gronský 1999: 401).

Instituce prezidenta v Ústavě ČSSR prodělala některé změny. Její postavení bylo v nové ústavě upraveno jen velmi obecně. Ústava se vymezila proti dělbě moci, kterou komunismus odmítal, prezident tak nestál v čele exekutivy, nebyl hlavou státu (Gronský 1999: 417). Prezident byl stále volen nepřímou volbou, tedy Národním shromážděním a stát se jím mohl každý, kdo byl volitelný jako poslanec do Národního

³⁴ Tamtéž.

shromáždění. Důležitou změnou v rámci instituce prezidenta bylo funkční období. Z původních sedmi let se funkční období prezidenta snížilo na pět let. Prezident byl nově podle ústavy odpovědný z výkonu své funkce, a to Národnímu shromáždění, ačkoli je nutné říci, že ústava již nestanovila žádné důsledky této odpovědnosti. Prezident podle vymezených pravomocí stále zastupoval stát navenek, sjednával a ratifikoval mezinárodní smlouvy. Vztah k Národnímu shromáždění se také v jádru nezměnil, ačkoliv se v ústavě již neobjevila pravomoc z minulých ústav, která by ho opravňovala Národní shromáždění rozpustit. Pravomoci ohledně vztahů s vládou se nezměnily. Prezidentu byla ponechána i pozice vrchního velitele ozbrojených sil a mohl nadále vyhlášovat válečný stav, popř. válku (stejně jako v Ústavě 9. května). Právo ohledně udělování amnestie mu bylo také ponecháno. Vedle výčtu jeho oficiálních pravomocí ústava prezidenta opravňovala vykonávat i pravomoci, které nebyly výslovně v ústavě uvedeny (pokud tak samozřejmě stanovil zákon) (Gronský 1999: 417-418).

Nová ústava taktéž počítala se skutečností, kdy by prezident nebyl schopen ze závažných důvodů vykonávat svůj úřad. V takovém případě se však již nepočítalo se jmenováním náměstka (jako v předchozích ústavách). Pravomoci prezidenta přebírá zprvu vláda, později, pokud prezident stále není schopen vykonávat svou funkci, přechází jeho pravomoci na předsedu vlády, dokonce i vrchní velení nad ozbrojenými silami (Gronský 1999: 417-418).

O osm let později byla Ústava ČSSR rozšířena o významný ústavní zákon – zákon č. 143/1968 Sb. o československé federaci. Tímto ústavním zákonem došlo ke změně Hlavy třetí až osmé v Ústavě ČSSR, došlo tedy i k proměně nastavení instituce prezidenta, který v Ústavě ČSSR byl Hlavou čtvrtou. Přijetím ústavního zákona z roku 1968 došlo k federalizaci státu, tj. unitární stát přešel ve stát složený – federaci. ČSSR od té doby tvořily dvě zcela rovnoprávné jednotky, a to Česká socialistická republika a Slovenská socialistická republika. Těžištěm zákonodárné moci byl stále parlament, který se však přejmenoval

z Národního shromáždění na Federální shromáždění. Byl tvořen dvěma komorami, Sněmovnou lidu a Sněmovnou národů. Komory měly rovnoprávné postavení. Fungoval zde zákaz tzv. majorizace, aby Češi nemohli Slováky jednoduše přehlasovat. Co se týče prezidenta republiky, jeho postavení a pravomoci nebyly dotčeny, zákon o federaci se ho týkal v podstatě pouze z hlediska volby. Byl nadále volen nepřímou, avšak již ne jen jednokomorovým Národním shromážděním, ale oběma komorami Federálního shromáždění. Větší změna v rámci instituce prezidenta pak ještě spočívala v začlenění prezidenta do soustavy federálních ústavních orgánů (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 51-52).

3.5.3 Prezident jako specifikum Československa

První ústava, která byla přijata v roce 1948, ještě formálně respektovala dělbu státní moci – veškeré ústavní instituce (včetně prezidenta) tak byly zachovány. Ústava rozdělila moc mezi jednotlivé složky státní moci podle zásad parlamentního režimu. Reálná moc však ležela v rukou mimoústavních struktur (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 48-49).

Komunistická strana Československa si držela veškerou moc. Vzhledem k tomu byla zrušena tradiční dělba moci, i když v ústavě formálně zakotvena byla. Reálná politická moc přešla na ÚV KSČ (Ústřední výbor Komunistické strany Československé), především tedy na její předsednictvo. Ačkoliv Ústava 9. května počítala s nadstranickým prezidentem, reálně hned první prezident spojil funkci prezidenta Československé republiky a předsedy Komunistické strany Československa. Obecně tak lze říci, že hlavou státu nebyl prezident, ale předseda komunistické strany (srov. Kaplan 2006: 2-3; Pavlíček 2006: 21-22).

Ústava ČSSR již byla tvořena po vzoru sovětské ústavy z roku 1936, a tedy nerespektovala dělbu státní moci. Prezident tedy nemohl být

hlavou státu ani oficiálně – tak, jak na to bylo Československo zvyklé z období První republiky. Uvažovalo se tak dokonce o tom, že by instituce prezidenta nebyla individuální, tedy jednočlenná. Po vzoru Sovětského svazu si Československo mělo zvolit místo prezidenta nějaké Předsednictvo, Prezídium, Státní radu, jinými slovy řečeno kolektivní hlavu státu (Gronský 1999: 417). „Nakonec však bylo rozhodnuto setrvat vzhledem k československým tradicím³⁵ (a tradicím „dělnických prezidentů“ – Gottwalda, Zápotockého a Novotného) na instituci individuálního prezidenta“ (Gronský 1999: 417). Komunisté úctu k úřadu prezidenta republiky využili ke svému prospěchu, a zachovali ji v dosavadní podobě (Vodička – Cabada 2007: 100).

Reálné postavení prezidenta se však nijak zvlášť nezměnilo od období před přijetím druhé komunistické ústavy, prezidentský úřad byl vždy obsazen nějakým straníkem KSČ (v tu chvíli měl pak hlavní slovo předseda KSČ, popř. později první/generální tajemník), několikrát pak došlo dokonce k propojení funkce prezidenta a předsedy/prvního/generálního tajemníka KSČ (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 143-144; Koudelka 2011: 15).

V období komunistického Československa se na postu prezidenta vystřídal celkem šest prezidentů. Do celkového počtu je nutné počítat prezidenta Beneše, který na svou funkci abdikoval až 7. června 1948 a který byl známý především jako prvorepublikový prezident, popř. jako prezident v exilu. Beneš však ještě ztělesňoval prezidenta s demokratickými vizemi, které chtěl naplnit a na post prezidenta abdikoval krátce po nastolení totalitního režimu (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 143).

Prvním opravdu komunistickým prezidentem se stal Klement Gottwald, který do té doby zastával pozici premiéra. Gottwald byl již od vzniku komunistické strany její součástí a na konci 20. let se stal jejím

³⁵ Hlava státu byla již od samého počátku Československé republiky úzce spojena s jejím založením (Vodička – Cabada 2007: 100).

generálním tajemníkem. V roce 1938 se postavil proti rozhodnutí Mnichovské dohody a následně emigroval do Sovětského svazu, kde kolem sebe vytvořil svůj vlastní exilový aparát. Po návratu do Československa v roce 1945 se stal místopředsedou vlády a předsedou KSČ. O rok později, kdy vyhráli parlamentní volby komunisté, se stal i premiérem (Loužek 2002: 23-24). Za prezidenta Gottwalda propuklo nejtvrdší období komunismu v Československu. V této době došlo k prvnímu spojení funkce prezidenta a předsedy KSČ. Personálním propojením těchto funkcí se potvrdilo převzetí moci Komunistickou stranou Československa. Gottwald zemřel v roce 1953, tedy ještě v době výkonu své funkce, krátce po smrti generálním tajemníkovu Josifu V. Stalinovi (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 143-144; Fiala – Holzer – Mareš – Pšeja 1999: 45).

Nástupce za prezidenta Gottwalda se stal v té době stávající předseda vlády Antonín Zápotocký. Ten ovšem nebyl v době přebírání funkce prezidenta i předsedou KSČ, tudíž nemůžeme mluvit o propojení těchto dvou úřadů. Zápotocký zemřel ještě ve funkčním období (jako Gottwald), a tedy bylo nutné najít rychle kandidáta na post prezidenta. Za jeho vlády došlo k prvním protirežimním demonstracím v souvislosti se zavedením měnové reformy (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 143-144).

Dalším prezidentem, a to od roku 1957, se stal první tajemník KSČ Antonín Novotný. Vzhledem k jeho dosavadní funkci došlo znovu k propojení nejvyšší funkce Strany a instituce prezidenta. Toto propojení trvalo celých deset let, kdy byl Novotný v úřadu prezidenta. Za jeho úřadu došlo k přijetí nové ústavy (Ústava ČSSR z roku 1960). V ústavě došlo ke snížení funkčního období ze sedmi na pět let. Novotný se v prvním funkčním období řídil ještě ústavním nastavením z roku 1948, druhé období pak už novým nastavením. Nicméně svůj druhý mandát nedokončil, a to proto, že došlo ke změnám v KSČ v souvislosti se změnami ve společnosti (Pražské jaro 1968) (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 144). „Novotného érou je tak spojeno jak svobodnější ovzduší

šedesátých let (nezaslouženě), tak i počátek jejich dramatického vyvrcholení“ (Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 144).

Následným prezidentem v březnu 1968 byl zvolen Ludvík Svoboda, ministr národní obrany (a to jak předúnorový, tak poúnorový). V 50. letech byl dokonce krátkou dobu vězněn. Byl tedy takovým mírnějším komunistickým prezidentem, který až do srpna 1968 dokonce podporoval jednání reformátorů (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 144; Loužek 2002: 32). Od srpna 1968, kdy došlo k okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy, se plně podřídil nastupující éře tzv. normalizace (Loužek 2002: 32).

Posledním prezidentem v komunistickém období se stal v roce 1975. Ve své funkci zůstal přes 14 let, tedy až do pádu komunistické nadvlády. Již pár let předtím, přesněji v roce 1969 se Husák stal prvním tajemníkem KSČ (od května 1971 do prosince 1987 generálním tajemníkem ÚV KSČ). I zde tedy můžeme mluvit o propojení dvou nejvýznamnějších funkcí ve státě, a tedy propojení stranických struktur s ústavními strukturami. Husák se stal symbolem normalizace, tedy jednoho z dalších represivních období, které však skončilo pádem komunistického nedemokratického režimu v roce 1989. Husák abdikoval z funkce prezidenta republiky 10. prosince 1989 (Loužek 2002: 35-36).

3.6 Vývoj po roce 1989

Normalizační období se vyznačovalo tuhým represivním komunistickým režimem, který bránil v jakémkoli uvolnění ve formě reformem (nikdy však již nedosáhl takových rozměrů jako v prvních letech komunistického období). Tím se Československá federativní republika lišila od svých sousedních komunistických států (Polsko, Maďarsko), kde se postupně v komunistických stranách prosadili reformisté. Dokonce ,ani v době, kdy nastoupil do čela Sovětského svazu Michail Gorbačov

a zahájil postupné uvolňování režimu – zahájil perestrojku – se režim v ČSFR neuvolnil, ba spíše naopak. Vedení KSČ se tímto způsobem dostalo do politické izolace, což způsobilo následný pád komunistického režimu jako takového (Vodička – Cabada 2007: 62).

Zhroucení komunistického režimu a následného přechodu k demokracii můžeme datovat do 17. listopadu 1989. Naplánovaná mírová demonstrace v Praze³⁶ byla velice tvrdě a násilně potlačena. Právě tato událost se stala podnětem ke změnám celého systému (srov. Balík – Hloušek – Holzer – Šedo 2007: 164; Mrklas 2004: 94). Prvním takovým aktem, který napomohl přechodu k demokratickému zřízení a politické pluralitě, bylo odstranění článku o vedoucí úloze Komunistické strany Československa ve společnosti a Národní frontě a článku o státní ideologii, kterou měl do té doby představovat marxismus-leninismus ze socialistické ústavy z roku 1960 (srov. Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 54; Mrklas 2004: 94).

Co se týče změn ohledně prezidenta republiky, byly přijaty především zákony, jež se vztahovaly k jeho volbě a k jeho ústavnímu slibu (šlo o jeho pozměnění). Na základě těchto změn byl zvolen prezidentem Václav Havel, člen nově vzniklého hnutí Občanského fóra (OF) 29. prosince 1989. Slib pronášel již ve změněné formě (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 56).

Největší proměnou si však prošlo Federální shromáždění. Z 51 ústavních zákonů, které byly přijaty v letech 1989-1992 se většina týkala právě Federálního shromáždění a jeho podoby (srov. Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 54; Mrklas 2004: 94).

Osud komunistické strany po tzv. sametové revoluci (jak se listopadové události roku 1989 nazývají) byl nejistý. V sousedních zemích

³⁶ Jednalo se o pietní akt k 50. výročí smrti Jana Opletala.

došlo k zániku komunistické strany, popř. jejímu přejmenování. V Československu nedošlo v rámci KSČ k žádné reformě uvnitř strany, nepřejmenovala se ani nezanikla. KSČ tedy zůstala v podobě před listopadem 1989, ačkoli počet členů se rapidně snížil (na jednu sedminu) (Vodička – Cabada 2007: 63).

První oficiální svobodné volby do zákonodárných orgánů (vedle Federálního shromáždění je třeba brát v potaz zákonodárné sbory jednotlivých federativních celků – Českou národní radu a Slovenskou národní radu) se konaly 8. -9. června 1990 (do té doby fungovalo především Federální shromáždění pouze na základě kooptace nekomunistických členů). V letech 1990-1992 docházelo k intenzivním jednáním nad podobou nového státu, jeho státoprávním uspořádání (Mrklas 2004: 94). Nutná byla také změna názvu státu. Původní jednoduché vypuštění pojmu „socialistická“ vyústilo v tzv. pomlčkovou válku, na základě níž se pak původní ČSFR přejmenovala na Česko-Slovenskou Federativní republiku (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 58).

Vzhledem k rozsáhlým změnám, které mělo Československo za sebou (a které ještě před sebou), bylo v plánu vytvořit novou ústavu, která by nahradila dosavadní socialistickou ústavu. V rámci ústavních změn se počítalo vedle federální ústavy i s ústavami republikovými. Výsledky voleb z roku 1992 do zákonodárných sborů však ukázaly důležité rozpory v rámci česko-slovenských vztahů. Několik týdnů vyjednávání mezi českou a slovenskou politickou reprezentací nakonec vedla k rozhodnutí rozdělit československou federaci. Tak se také stalo, a to 25. listopadu 1992, kdy Federální shromáždění přijalo ústavní zákon o zániku České a Slovenské Federativní Republiky (Mrklas 2004: 94).

4 ČESKÁ REPUBLIKA A INSTITUTE PREZIDENTA

Samostatná Česká republika funguje od 1. ledna 1993. Ústavní zákon č. 542/1992 Sb. o zániku České a Slovenské Federativní Republiky byl sice Federálním shromážděním schválen již 25. listopadu (viz výše), avšak v platnost vzešel tento zákon až po 31. prosinci 1992. Po tomto datu zanikla Česká a Slovenská Federativní Republika a na její místo nastoupily Česká republika a Slovenská republika (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 63).

Česká republika se řídí ústavou, jež byla přijata 16. prosince roku 1992, tedy ještě v době československé federace. Připravovaná ústava původně měla sloužit jako nová ústava pro federaci, avšak poté, co došlo k rozpadu Československa, byla připravovaná ústava pozměněna a dále vznikala jako nová ústava (a vlastně i první oficiální ústava) České republiky. Ústava vzešla v platnost k novému roku, tedy k prvnímu dni samostatné České republiky, tj. 1. ledna 1993 (Gerloch – Hřebejk – Zoubek 1999: 73).

4.1 Ústava ČR

Ústava České republiky je platná od 1. ledna 1993 až do současnosti. Byla schválena jako zákon č. 1/1993 Sb., tedy jako první ústavní zákon samostatné České republiky. Ústava byla schválena nikoliv Federálním shromážděním (vzhledem k rozpadu Československa), ale Českou národní radou, zákonodárným orgánem české části federace. Součástí Ústavy České republiky se stala i Listina základních práv a svobod (v samotné Ústavě České republiky tak nejsou upravena základní práva a svobody). Listinou základních práv a svobod se Česká republika vymezila vůči Československé socialistické republice. Listina byla jako ústavní zákon přijata již v roce 1991 Federálním shromážděním,

a tudíž ji Česká republika pouze převzala a znovu vydala. Listina jasně vymezovala rozsáhlý výčet práv a svobod a Ústava ČR musela být v souladu s Listinou³⁷ (Pavliček – Hřebejk 1998: 17-23).

Samotná Ústava ČR obsahuje Preambuli a osm hlav.³⁸ Ústava České republiky strukturou přihlásila k tradicím československé státnosti – především kvůli zařazení Preambule, která byla zavedena již v První republice (v komunistickém období pak byla z nových ústav vyřazena). Přihlásila se k ní i převzetím jejího právního řádu a jejích symbolů (srov. Pavliček – Hřebejk 1998: 24; Pavliček 2003: 81).

Preambule, ačkoliv neformuluje žádné konkrétní ustanovení, upravující organizaci veřejné moci, je součástí Ústavy ČR. Její význam tkví v uvození samotného textu Ústavy ČR, nastínění směrů, kterými může být vykládána. Autorem Preambule je Václav Havel, československý, a později i první český prezident (Šimíček 2010: 21-22). První hlava Ústavy ČR uvádí základní principy fungování České republiky (tzv. Základní ustanovení). Druhá až šestá hlava pak upravuje jednotlivé složky státní moci, postavení a působnost Nejvyššího kontrolního úřadu a České národní banky. Jedna samotná hlava je věnována územní samosprávě. Poslední hlava stanovuje tzv. Přejícná a závěrečná ustanovení³⁹.

Zákonodárnou moc, která je v Ústavě České republiky zahrnuta pod hlavou druhou, tvoří dvoukomorový parlament – Poslanecká sněmovna a Senát. Obdobně tomu bylo i v Ústavní listině z roku 1920. Prezident republiky je součástí moci výkonné (společně s vládou), jejíž postavení a pravomoci jsou v Hlavě třetí. Vzhledem

³⁷ Schválení Listiny základních práv a svobod jako ústavního zákona přispělo k přijetí České republiky do Rady Evropy, tedy do jedné z evropských integračních struktur.

³⁸ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>, 29. 4. 2014.

³⁹ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>, 29. 4. 2014.

k nastavení moci zákonodárné a výkonné, Ústava ČR vymezuje v České republice parlamentní formu vlády (Česká republika však přímo zařazená jako parlamentní režim není). Přesně tak tomu bylo i v prvorepublikové ústavě (Pavlíček 2003: 81). „Česká republika ostatně ani není v Ústavě explicitně charakterizována jako parlamentní republika, a tento její rys lze dovodit zejména z odpovědnosti vlády Poslanecké sněmovně“ (Gerloch 2008: 36). Co se týče moci soudní, Ústava ČR znovu zavedla ústavní soudnictví. Ústavní soud byl zaveden již v První republice, v komunistickém období však byla instituce Ústavního soudu zrušena (Pavlíček 2003: 81-83). Do zvláštních hlav jsou vyděleny Nejvyšší kontrolní úřad a Českou národní banku, jež nespádají přímo ani do jedné z tří hlavních složek moci (Kysela 2008a: 237-238).

4.1.1 Prezident v Ústavě ČR

Ústava České republiky vychází ze základního rozdělení moci, tudíž pro každou složku moci vyhrazuje jednu hlavu. Prezident v Ústavě ČR nemá svou vlastní hlavu, je součástí moci výkonné společně s vládou. Pokud by prezident disponoval svým vlastním prostorem v rámci ústavy – vlastní hlavou – mohl by být jakýmsi orgánem *sui generis*, tedy být zprostředkovatelem mezi mocemi a aktivněji vystupovat v krizových situacích. V České republice je však koncipován jako součást moci výkonné, která se nachází pod Hlavou třetí. Vládě podle ústavy přísluší vše, co nepřísluší prezidentu republiky. Vláda si však ještě zachovává vliv na výkon působností hlavy státu prostřednictvím kontrasignace některých jejích rozhodnutí (Kysela 2008a: 237-238). „Zahrnutí prezidenta republiky i vlády do jediné hlavy ústavy je proto třeba rozumět především ve smyslu vzájemného ovlivňování a koordinace, nikoliv podřizování jednoho ústavního orgánu orgánu druhému“ (Kysela 2008a: 238).

Prezident republiky je v Ústavě ČR prezentován jako hlava státu. Je volen v přímých volbách na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva. Volba probíhá na základě dvoukolového většinového volebního systému. Navrhovat kandidáty na post prezidenta může Poslanecká sněmovna (alespoň 20 poslanců), Senát (alespoň 10 senátorů), ale i občan České republiky, který dosáhl 18 let (pasivní právo pro volbu prezidenta bylo stanoveno na 18 let). Kandidát navržený občanem České republiky musí být podpořen peticí, kterou podepíše nejméně 50 000 občanů České republiky (oprávněnými volit). Prezidentem se může stát občan, jenž je volitelný do Senátu České republiky. Prezident má funkční období pět let (což mu zůstalo z komunistického období, přesněji ze socialistické ústavy z roku 1960) a nemůže být zvolen více než dvakrát za sebou. Poslední zmíněná podmínka pro prezidenta byla převzata ještě z Ústavní listiny z roku 1920, rozdílem však je, že v Ústavě ČR nedostal žádný prezident výjimku z této podmínky (jako tomu bylo v První republice s prvním československým prezidentem či v Ústavě 9. května s druhým československým prezidentem).⁴⁰ Prezidentovo funkční období začíná složením slibu, který pronáší na společné schůzi obou komor (Kysela 2008a: 243).

Přímá volba prezidenta, která je popsána výše byla zavedena teprve v nedávné době – v roce 2012 – a první a zatím jediné prezidentské volby probíhaly na začátku roku 2013, čemuž se budu věnovat ještě později v této práci. Do roku 2012 se počítalo s nepřímou volbou prezidenta republiky. Prezident byl volen oběma komorami parlamentu – Poslaneckou sněmovnou i Senátem – na jejich společné schůzi. V prvním kole musí vítěz získat nadpoloviční většinu všech hlasů (a to v každé z komor). Pokud není prezident zvolen v prvním kole, pak následuje kolo druhé, kterého se účastní jen dva nejlepší kandidáti.

⁴⁰ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>, 2. 5. 2014.

Zvolen je zase ten kandidát, který získá nadpoloviční většinu v Poslanecké sněmovně a nadpoloviční většinu v Senátu. Pokud není prezident zvolen ani v druhém kole, koná se třetí kolo, kde se spojí komory a prezident musí být zvolen nadpoloviční většinou všech hlasů. Pokud ani tehdy nevzejde vítěz voleb, konají se nové volby (opět tříkolové) (Vodička – Cabada 2007: 266).

Prezident podle Ústavy České republiky není ze své funkce nikomu odpovědný. Není tedy možné ho odvolat, stíhán může být pouze za velezradu, a to na základě žaloby Senátu Ústavnímu soudu (Mrklas 2004: 98). Zde je zase vidět podobnost s Ústavní listinou z roku 1920.

Ačkoliv je prezident republiky hlavou státu, není hlavou/šéfem moci výkonné, jeho podíl na výkonné moci tak není příliš výrazný. Nejvyšším orgánem moci výkonné je vláda v čele s premiérem. Prezident tak má určité pravomoci, které vyžadují kontrasignaci, neboli spolupodpis předsedy vlády nebo jím pověřeného člena vlády, avšak Ústava ČR mu přiznává také pravomoci samostatné, tedy ty, u kterých kontrasignace není potřebná (srov. Hendrych – Svoboda a kol. 1997: 94; Pavlíček a kol. 2008: 479). Ústava tyto pravomoci rozlišuje: samostatné/osobní pravomoci prezidenta najdeme pod Článkem 62, pravomoci, u kterých je zapotřebí kontrasignace pak v Článku 63.⁴¹

4.1.1.1 Základní pravomoci prezidenta republiky

Prezident republiky na základě Článku 62 v Ústavě ČR a) jmenuje a odvolává předsedu a další členy vlády a přijímá jejich demisi, odvolává vládu a přijímá její demisi, b) svolává zasedání Poslanecké sněmovny, c) rozpouští Poslaneckou sněmovnu, d) pověřuje vládu, jejíž demisi přijal

⁴¹ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>, 2. 5. 2014.

nebo kterou odvolal, vykonáváním jejich funkcí prozatímně až do jmenování nové vlády, e) jmenuje soudce Ústavního soudu, jeho předsedu a místopředsedy, f) jmenuje ze soudců předsedu a místopředsedy Nejvyššího soudu, g) odpouští a zmírňuje tresty uložené soudem a zhlazuje odsouzení, h) má právo vrátit Parlamentu přijatý zákon s výjimkou zákona ústavního, i) podepisuje zákony, j) jmenuje prezidenta a viceprezidenta Nejvyššího kontrolního úřadu a k) jmenuje členy Bankovní rad České národní banky.⁴²

Prezident na základě těchto vymezených pravomocí rozhoduje nezávisle na vládě. Vzhledem k tomu, že prezident není ze své funkce odpovědný a vláda se na těchto pravomocích nepodílí, za rozhodnutí prezidenta v této skupině pravomocí nenese nikdo odpovědnost (myšleno vláda či prezident). Rozhodnutí jsou však spojena s dalšími okolnostmi a ústavními zvyklostmi (Hendrych – Svoboda a kol. 1997: 94).

Prezident má v rámci základních pravomocí vymezený vztah s dalšími ústavními orgány. Ve vztahu prezidenta a vlády má prezident právo jmenovat i odvolávat vládu jako celek i jednotlivé její členy. Vláda může demisi podat kdykoli, tedy když se jako sborový orgán na podání demise dohodne (většinovým hlasováním). Pokud jde o jednoho člena vlády, platí, že jeho odvolání navrhne prezidentovi předseda vlády. Prezident pak může nebo nemusí demisi přijmout. Pouze v případě, že Poslanecká sněmovna vysloví nedůvěru vládě (na níž je její životnost závislá), je nucen prezident bezpodmínečně demisi přijmout, pokud vláda v takovém případě demisi nepodá, i tak má povinnost ji odvolat. Co se týče jmenování, prezident jmenuje předsedu vlády. Prezident se při jmenování musí ohlédnout nad tím, zda vláda vytvořená tímto předsedou bude mít důvěru v Poslanecké sněmovně. Předsedou vlády tedy nemusí být lídr/člen výherní strany ve volbách. Prezident může

⁴² Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992,*

jmenovat i vládu menšinovou, popř. úřednickou (resp. předsedu vlády, jež takovou vládu sestaví), pokud taková vláda získá důvěru Poslanecké sněmovny. Pravomoc ohledně pověření vlády v demisi do nových voleb vládnout, je svěřena prezidentu republiky kvůli zajištění kontinuity fungování moci výkonné (Hendrych – Svoboda a kol. 1997: 94-97).

Prezident ve vztahu k moci zákonodárné, tedy k Parlamentu České republiky má moc především nad dolní komorou – Poslaneckou sněmovnou. Jak je výše nastíněno, prezident může Poslaneckou sněmovnu svolávat nebo rozpouštět. Jelikož jsou zasedání komor stálá, jde především o první zasedání po volbách. To musí prezident svolat nejpozději 30 dní od voleb. Právo odvolávat Poslaneckou sněmovnu je významnější. Prezident nepotřebuje souhlas žádné další osoby. Jediné, co ho limituje, je Ústava ČR, a to ve dvou směrech: toto právo nesmí prezident realizovat v období tří měsíců před skončením volebního období Poslanecké sněmovny a samozřejmě je omezen tím, že mu Ústava relativně přesně vymezuje jasné případy, kdy využít toto právo. Prezident tak může rozpustit Poslaneckou sněmovnu podle Ústavy pouze v době, kdy Poslanecká sněmovna nevyslovila důvěru vládě, jejíž předseda byl jmenován na návrh Poslanecké sněmovny, dále může rozpustit Poslaneckou sněmovnu, když není schopna se po dobu delší tří měsíců usnášet (ačkoliv byla opakovaně svolávána ke schůzi), nebo se Poslanecká sněmovna neusnesla na vládním zákonu, s jehož projednáním spojila vláda otázku důvěry, popř. prezident může odvolat Poslaneckou sněmovnu na základě návrhu samotné Poslanecké sněmovny, jež se na svém odvolání usnesla třípětinovou většinou.⁴³

Prezident má ještě jednu pravomoc, která se vztahuje k zákonodárné moci, tentokrát nejen k Poslanecké sněmovně,

ale k celému Parlamentu České republiky. Jde o suspenzivní právo veta. Toto právo dovoluje vracet Parlamentu k novému projednávání již schválené zákony (schválené Parlamentem), ovšem s výjimkou těch ústavních (Mrklas 2004: 99). Nakonec je ovšem nucen všechny schválené zákony podepsat (suspenzivní veto lze přehlasovat znovu projednáním a znovu schválením zákona Parlamentem) – alespoň podle ústavního textu (Hendrych – Svoboda a kol. 1997: 100).

Významné pravomoci má prezident i ve vztahu k institucím soudní moci. Prezident republiky si může jmenovat soudce Ústavního soudu, jeho předsedu a místopředsedy. Prezident je vázán v této pravomoci na projev souhlasu Senátu. Avšak podle Ústavy má právo vybrat si, koho chce jmenovat (Hendrych – Svoboda a kol. 1997: 97). „Koho prezident republiky vybere a jakým způsobem to udělá, je jeho věcí“ (Hendrych – Svoboda a kol. 1997: 97). Ovšem musí dbát na ústavní a další zákonné podmínky, které musí soudci splňovat. Vzhledem k výlučné pravomoci prezidenta jmenovat předsedu a dva místopředsedy Ústavního soudu (pokud tedy Senát souhlasil se jmenováním), má prezident také pravomoc tyto soudce kdykoliv odvolat, ačkoliv to Ústava výslovně neupravuje. Stejně to vypadá se jmenováním předsedy a místopředsedů Nejvyššího soudu (Hendrych – Svoboda a kol. 1997: 97-98).

Pravomoc prezidenta vůči Nejvyššímu kontrolnímu úřadu, tedy, že jmenuje jeho prezidenta a viceprezidenta, je limitována návrhem Poslanecké sněmovny. Prezident může jmenovat jen toho, koho navrhla Poslanecká sněmovna, avšak na stranu druhou nemusí jmenovat každého, koho Poslanecká sněmovna navrhne. Jmenování jako takové je tak pořád výlučnou pravomocí prezidenta. Co se týče další ústavní instituce, České národní banky, tam má prezident naopak neomezenou

⁴³ Srov. Hendrych – Svoboda 1997: 96; Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>, 2. 5. 2014.

pravomoc jmenovat nejvyšší členy Bankovní rady – guvernéra a viceguvernéry. Ostatní členy Bankovní rady pak musí jmenovat z řad vedoucích pracovníků České národní banky (Hendrych – Svoboda a kol. 1997: 100-101).

Prezident má ještě jednu významnou pravomoc, u které není potřeba kontrasignace, a tou je pravomoc v oblasti udělování milosti, resp. zastavování trestního řízení. Na rozdíl od práva amnestie je milost výlučné právo prezidenta, a především má individuální charakter. Prezident musí být v kontaktu s ministerstvem spravedlnosti, aby mohl být informován o všech žádostech o milost. Své rozhodnutí udělit milost nemusí odůvodňovat a není za své rozhodnutí odpovědný (srov. Hendrych – Svoboda a kol. 1997: 98-99; Mrklas 2004: 99). Toto výlučné právo prezidenta republiky je pozůstatek z prvorepublikové ústavy, která jej poprvé zavedla.⁴⁴

4.1.1.2 Pravomoci prezidenta s kontrasignací

Článek 63 v Ústavě České republiky vymezuje další pravomoci prezidenta, které jsou však vázané na součinnost vlády. Prezident na základě nich: a) zastupuje stát navenek, b) sjednává a ratifikuje mezinárodní smlouvy; sjednávání mezinárodních smluv může přenést na vládu nebo s jejím souhlasem na její jednotlivé členy, c) je vrchním velitelem ozbrojených sil, d) přijímá vedoucí zastupitelských misí, e) pověřuje a odvolává vedoucí zastupitelských misí, f) vyhlašuje volby do Poslanecké sněmovny a do Senátu, g) jmenuje a povyšuje generály, h) propůjčuje a uděluje státní vyznamenání, nezmocní-li k tomu jiný orgán, i) jmenuje soudce, j) nařizuje, aby se trestní řízení nezažalo,

⁴⁴ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, 11. 4. 2014.

a bylo-li zahájeno, aby se v něm nepokračovalo, k) má právo udělovat amnestii.⁴⁵

Vedle těchto pravomocí může prezident vykonávat i pravomoci, které nejsou v Ústavě České republiky výslovně uvedeny. Za rozhodnutí prezidenta republiky v rámci těchto pravomocí odpovídá vláda, která jeho rozhodnutí kontrasignuje (Vyhnálek 2010: 751).

Ve vztahu k zahraničí prezident využívá především pravomoci a), b), d) a e) v Článku 63. Prezident republiky je již od roku 1918, kdy vznikla Československá republika, hlavou státu, a tudíž má právo zastupovat stát navenek. Hlava státu má klíčové postavení v mezinárodních vztazích, protože mu přísluší obecné zastupování státu na mezinárodní scéně. V České republice však žádný z ústavních orgánů nemůže jednat jménem České republiky v zahraničí bez součinnosti ostatních ústavních orgánů, tedy ani prezident nemůže jednat za Českou republiku sám. Nemůže projevovat vůli České republiky v mezinárodních vztazích, aniž by tuto vůli nejprve neprojednal s ostatními ústavními orgány. S tím se samozřejmě pojí i ratifikace mezinárodních smluv, které může sjednávat a následně ratifikovat pouze po projednání s ostatními ústavními orgány (Mlsna 2008: 191-192). Pravomoc uzavírat mezinárodní smlouvy může prezident přenést na vládu nebo její jednotlivé členy. Může se jednat o přenos obecný pro určitý druh mezinárodních smluv, ale i ad hoc přenos, který zatím převažuje (Hendrych – Svoboda a kol. 1997: 103).

Odstavce d) a e) se zabývají zastupitelskými misemi. Prezident přijímá vedoucí zastupitelských misí. Jde o pravomoc, kdy prezident rozhodne, zda přijmout vedoucí diplomatických misí či nikoli. Přijetí se řídí mezinárodním právem. Co se týče vysílání vedoucích zastupitelských misí, to se zase řídí vnitrostátním právem. K pověřování a odvolávání

⁴⁵ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky*, dostupné na:

vedoucích zastupitelských misí je potřeba kontrasignace předsedy vlády, popř. jím pověřeného člena. Vedoucí zastupitelských misí (velvyslanci, vyslanci či chargés d'affaires) jsou jmenováni prezidentem na doporučení vlády. Následně ještě musí dojít ke kontrasignaci (srov. Hendrych – Svoboda a kol.: 1997: 104-105; Pavlíček a kol. 2008: 492-493).

Prezidentovy pravomoci sahají i k Armádě České republiky. Prezident je vrchním velitelem ozbrojených sil. Tato pravomoc byla prezidentovi udělena již v První republice, a Ústava ČR na tuto tradici navázala. Na základě této pravomoci je prezident nadřízen všem příslušníkům ozbrojených sil. Z toho vyplývá řada oprávnění, především právo být o všem informován. Každé rozhodnutí ve formě rozkazů, ustavování do funkcí vyšších funkcionářů Armády České republiky, schvalování různých předpisů, jmenování a povyšování generálů a propůjčování a udělování vyznamenání apod. je podmíněné kontrasignací předsedy vlády nebo jím pověřeného člena vlády (hlavně ministra obrany) (Hendrych – Svoboda 1997: 103-104).

V pravomocích prezidenta republiky s kontrasignací lze nalézt ještě další stanovení vztahů prezidenta republiky k jiným ústavním orgánům. Ve vztahu k Parlamentu České republiky má prezident v rámci Článku 63 vymezenou pravomoc vyhlášovat volby do obou komor Parlamentu. Obecně se volby podle Ústavy ČR do obou komor konají mezi třicátým a posledním dnem před uplynutím volebního období. Pokud však dojde k nečekanému rozpuštění Poslanecké sněmovny, musí se konat volby do šedesáti dnů po jejím rozpuštění. Prezident by měl volby do té doby vyhlásit a předseda vlády spolupodepsat. Zajímavostí ale je, že Ústava ČR nezná mechanismus, jak řešit situaci, kdy prezident republiky tento akt neučiní, protože nikdo jiný kromě prezidenta volby vyhlášovat nesmí. Vedle vymezeného vztahu k Parlamentu České republiky řeší pravomoci

s kontrasignací též vztah prezidenta republiky a soudů v České republice. Prezident má možnost jmenovat soudce, slib však soudci nakonec skládají do rukou ministra spravedlnosti (Hendrych – Svoboda 1997: 105).

Poslední definovanou pravomocí prezidenta s kontrasignací, kterou je nutno zmínit, je právo udělovat amnestii. „Amnestie se vyznačuje tím, že jde o hromadné promíjení a snižování trestů a právních následků odsouzení a právo nařizovat, aby se trestní řízení nezahajovalo a bylo-li zahájeno, aby se v něm nepokračovalo“ (Pavlíček a kol. 2008: 519).⁴⁶ Amnestie na rozdíl od milosti není tedy směřována k jednotlivci, ale ke skupinám jednotlivců nebo k určitým druhům trestných činů. Důležité je, že ruší důsledky již učiněných skutků, nikoli budoucích. Důvodem amnestie mohou být např. sociální ohledy (věk, těhotenství atd.). Ústava v rámci amnestie nerozlišuje mezi trestními činy a přestupky, prezident republiky tak může udělovat amnestii za obojí. Vzhledem k vážným dopadům rozhodnutí o amnestii na právní řád a právní vědomí, vyžaduje Ústava kontrasignaci předsedy vlády nebo jím pověřeného člena. Politickou odpovědnost pak za amnestii nese vláda (Pavlíček a kol. 2008: 519-520).

4.1.2 Ústavní zákon o přímé volbě prezidenta

Již od vzniku samostatné České republiky se hovořilo o možnosti přímé volby prezidenta. První, kdo přišel s takovým návrhem, byli komunisté, kteří se snažili dostat se zpět k moci. Spoléhalí na popularnost Ladislava Adamce, bývalého předsedy KSČ, kterého by si lidé mohli zvolit na post prezidenta (Kubát 2003: 299). Později vyvstala tato otázka ještě několikrát, ale teprve na přelomu let 2011 a 2012 se stala naplnitelnou.⁴⁷

⁴⁶ Ústava České republiky v dnešní době rozděluje právo udělovat amnestii a právo nařizovat, aby se trestní řízení nezahajovalo a bylo-li zahájeno, aby se v něm nepokračovalo (viz výše).

⁴⁷ Pehe, Jiří: 2012. *Pro a proti přímé volby prezidenta*, dostupné na: <http://www.pehe.cz/Members/redaktor/pro-a-proti-prime-volby-prezidenta>, 9. 4. 2014.

Na základě Ústavního zákona č. 71/2012 Sb. o zavedení přímé volby prezidenta je v České republice hlava státu volena v přímých a všeobecných volbách. Parlament se relativně v krátké době dohodl na volebním systému, Ústavní zákon o přímé volbě prezidenta tedy počítá s dvoukolovým systémem absolutní většiny, který jsem popsala výše.⁴⁸

Návrh ústavního zákona podali poslanci ČSSD v čele s Bohuslavem Sobotkou, nynějším premiérem, a to již v roce 2010.⁴⁹ Tedy v době, kdy započala jedna z vládních krizí – rozkol mezi vládními stranami – ODS, TOP 09 a VV (viz dále). Právě tehdy totiž stoupla podpora ČSSD, jejíž kandidát by na základě přímé volby měl mnohem větší šance na výhru.

4.1.2.1 Přímá volba – ano či ne pro Českou republiku?

Přímá volba prezidenta je již uzákoněna, a to dokonce tak, že bylo nutné změnit Ústavu ČR. Nicméně je stále otázkou, zda je přímá volba pro Českou republiku vůbec vhodná, jaké má výhody a nevýhody. Tím se zabývalo a dodnes zabývá mnoho autorů, jejichž argumenty „pro“ a „proti“ se prolínají, ačkoliv jedni tyto argumenty považují za pozitivum, druzí za negativum. Na základě vybraných článků v této kapitole nastíním hlavní názory těchto autorů.

Hlavní kritérium, které se používá při výběru volebního systému pro prezidentské volby, je tzv. kritérium politického režimu. Již na začátku své práce – v teoretické části – jsem nastínila 3 hlavní politické režimy,

⁴⁸ Ústavní soud České republiky: 2012. *Zákon o přímé volbě prezidenta České republiky: Ústavní zákon 71/2012 Sb. o zavedení přímé volby prezidenta (ze dne 8. února 2012)*, dostupné na: http://www.volba-prezidenta.cz/zakon_o_prime_volbe_prezidenta_ceske_republiky/, 9. 4. 2014.

⁴⁹ Poslanecký klub ČSSD: 2010. *Novela Ústavy ČR – přímá volba prezidenta*, dostupné na: <http://poslaneckyklub.cssd.cz/cz/clanky/prace-poslancu/novela-ustavy-cr---prima-volba-prezidenta.aspx>, 12. 5. 2014.

keré ve světě najdeme. Popsala jsem i prezidentovu roli v těchto režimech. Hned na první pohled je tedy jasné, že vzhledem k tomu, že prezident v prezidentském režimu má dvě role – je hlavou státu a zároveň „šéfem“ vlády – musí mít velmi silnou legitimitu, a tu může získat pouze od lidí. V prezidentských režimech je tedy prezident volen v přímých volbách.⁵⁰ V poloprezidentských režimech sice nemá prezident takovou roli jako v prezidentském režimu, nicméně i tam je potřeba, aby měl prezident velkou míru legitimacy, protože disponuje reálnou výkonnou mocí, a proto je také volen v přímých volbách. Parlamentní režim je postavený na svrchovanosti parlamentu, výkonnou moc představuje především vláda v čele s premiérem. Prezident sice má také své vlastní pravomoci, nicméně ve většině případů podléhají jeho rozhodnutí kontrasignaci, a tudíž vláda přebírá za jeho rozhodování odpovědnost. Prezident tak nemá reálnou výkonnou moc a není potřeba ho volit volí v přímých všeobecných volbách (Kubát 2003: 303-304).

Přestože na základě předloženého kritéria by ve všech parlamentních volbách měla být zavedena nepřímá volba prezidenta, v praxi to tak není. Především ve středovýchodní Evropě existuje několik příkladů parlamentních režimů, kde je zavedena přímá volba prezidenta. To je však dáno určitým specifickým vývojem po pádu nedemokratických režimů v těchto zemích. Takovými státy jsou např. Polsko, Slovensko či Slovinsko. Obecně totiž lze najít i určité výhody přímé volby v parlamentních režimech. Těmi jsou především větší autorita prezidenta a silnější mandát. Na druhé straně však existuje spousta nevýhod, jako například to, že přímé volby jsou mnohem dražší než volby nepřímé. To je dáno především dlouhou a drahou volební kampaní. Mezi kandidáty se častěji nacházejí populisté, kteří se pouze chtějí zviditelnit. Tyto nevýhody v nepřímých volbách nenajdeme, právě naopak (Kubát 2003: 304-306).

⁵⁰ Jak už jsem psala v teoretické části, přímá volba nemusí být pravidlem, ale musí zachovávat

Když se podívám na Českou republiku jako takovou, je nutné podotknout, že do přijetí již zmiňovaného Ústavního zákona o přímé volbě, byla Česká republika do velké míry klasickým příkladem parlamentního režimu se všemi jeho náležitostmi – alespoň, co se týče ústavy. Prezident, který má podle ústavy jen pramalé kompetence, si vždy uměl „na základě politické situace v zemi (stranického systému, rozložení politických sil v parlamentu), historicko-společenských okolností, ale také osobností a charismatem, politickým talentem apod. výrazně své postavení ovlivnit“ (Kubát 2003: 308). Vedle zájmů politických stran, které se snažily v průběhu let několikrát navrhnout přímou volbu prezidenta, je právě toto hlavním důvodem, proč mnozí přicházejí s myšlenkou přímé volby (zakotvit nějak jeho specifické postavení). Ačkoliv Kubát ve svém textu hovoří spíše o tom, že vlastně nikdo neví, proč chtějí zavést přímou volbu prezidenta (Kubát 2003: 299-300).

Autoři, kteří se vyjádřili pro přímou volbu (jako např. Lukáš Jelínek, nebo nepřímo i Aleš Gerloch), upozorňují na určité její výhody v českém prostředí. Především je to již obecně zmiňovaná výhoda (viz výše), že prezident získá úplně jiný druh mandátu. Jeho politická legitimita se odvozuje od lidu, a tedy získá silnější postavení v rámci systému.⁵¹ Oponenti těchto autorů (co je v podstatě převážná většina politologů) jsou však toho názoru, že vzhledem k malým kompetencím prezidenta, které se očividně nechystají navýšit, může přímá volba prezidentovi spíše uškodit. Lidé mu darovali legitimitu, a tedy budou čekat nějakou akceschopnost prezidenta, ten však nemá příslušné pravomoci, aby mohl naplnit očekávání občanů. Vše nasvědčuje tedy spíše tomu, že přímá volba kráčí v tomto ohledu ruku v ruce s prezidentovým oslabením

logiku přímé volby (viz v USA existuje nepřímá volba prezidenta skrze volitele, kteří však pouze plní vůli lidu na vyšší úrovni).

⁵¹ Srov. Hloušek 2008: 275; Kysela 2008b: 50; Masarykovy debaty: 2011. *Český prezident by měl být volen přímo*, dostupné na: <http://www.masarykovydebaty.cz/debaty/cesky-prezident-mel-byt-volen-primo#debate-speakers>, 12. 5. 2014; Pehe, Jiří: 2012. *Pro a proti přímé volby*

(srov. Hloušek 2008: 275; Kubát 2003: 308-309; Kysela 2008b: 53). V současnosti, kdy byly prezidentu jeho kompetence spíše ještě omezeny – viz odebrání pravomoci udílení milosti⁵², se přikláním rozhodně k názoru druhého autora, tedy, že přímá volba v tomto ohledu může být spíše jakási hrozba pro český politický systém.

Další výhodou přímé volby prezidenta v České republice je možné zapojení občanů do politického procesu. Jak vláda ve svém návrhu říká: „Záměrem návrhu je prohloubit účast občanů na rozhodování o věcech veřejných“ (Vládní návrh cit. dle Kysela 2008b: 51). Občané České republiky jsou v dnešní době velice „znehuceni“ tím, co se na politické scéně děje. Tímto způsobem by mohli zase částečně sami o něčem rozhodovat.⁵³ Nicméně na straně druhé již před zavedením přímé volby prezidenta v České republice občané měli možnost alespoň pětkrát přímo volit – ve volbách do Poslanecké sněmovny, do Senátu, do Evropského parlamentu a v komunálních volbách. Vzhledem k množství přímých voleb (musíme přičíst další dvě kola přímých prezidentských voleb) může spíše dojít k ještě většímu útlumu občanů (Kubát 2003: 310-311).

Některé argumenty pro přímou volbu jsou podle Kubáta spíše jakási zbožná přání. Například argument, že prezident České republiky bude osobností nezávislou na politických stranách, popř. že prezident bude hrát integrující roli ve společnosti (protože bude reprezentantem většiny společnosti) (Kubát 2003: 308-311).

Další argumenty pro přímou volbu jsou však poněkud těžší vyvrátit. Jedním z nich je, že přímá volba zamezí vzniku tzv. patové situace, kdy

prezidenta, dostupné na: <http://www.pehe.cz/Members/redaktor/pro-a-proti-prime-volby-prezidenta>, 9. 4. 2014.

⁵² Pehe, Jiří: 2012. *Pro a proti přímé volby prezidenta*, dostupné na: <http://www.pehe.cz/Members/redaktor/pro-a-proti-prime-volby-prezidenta>, 9. 4. 2014.

⁵³ Srov. Masarykovy debaty: 2011. *Český prezident by měl být volen přímo*, dostupné na: <http://www.masarykovydebaty.cz/debaty/cesky-prezident-mel-byt-volen-primo#debate-speakers>, 12. 5. 2014; Pehe, Jiří: 2012. *Pro a proti přímé volby prezidenta*, dostupné na: <http://www.pehe.cz/Members/redaktor/pro-a-proti-prime-volby-prezidenta>, 9. 4. 2014.

nebude možné zvolit prezidenta. I Kubát to považuje za problém, avšak podle jeho názoru by se tento problém měl řešit, až když opravdu nastane.⁵⁴

Posledním, ale za to velice důležitým argumentem pro zavedení přímé volby, je, že většina občanů České republiky si přímou volbu přeje (ted' už spíše v minulém čase – přála – když už byla přímá volba zavedena) (srov. Hloušek 2008: 270; Kubát 2003: 312). Není však vůbec jasné, jestli se za tímto emocionálním postojem skrývají i relevantní důvody občanů (srov. Hloušek 2008: 270; Kubát 2003: 299-300). Podle mého názoru však tento argument vyhrál nade všemi pro a proti. Ačkoli občané mnohdy ani neví, proč přímou volbu chtějí, ve volební kampani, která se konala před posledními parlamentními volbami, se tento požadavek velice ujal, a vítězné politické strany pak opravdu dovedly přímou volbu prezidenta až do samého konce.

4.1.2.2 První přímá volba prezidenta České republiky

Přímá volba prezidenta České republiky byla zavedena v roce 2012, jak bylo již výše zmíněno. Ať už byly argumenty proti přímé volbě prezidenta opodstatněné nebo ne, nakonec vyhrála strana zastupující druhou stranu. Přímá volba byla poprvé využita o rok později, tedy v roce 2013.⁵⁵

Volba byla konána ve dvou kolech, přičemž v prvním kole, které se konalo 11. – 12. 1. 2013, mezi sebou soupeřilo 9 kandidátů – Zuzana,

⁵⁴ Srov. Kubát 2003: 311-312; Masarykovy debaty: 2011. *Český prezident by měl být volen přímo*, dostupné na: <http://www.masarykovydebaty.cz/debaty/cesky-prezident-mel-byt-volen-primo#debate-speakers>, 12. 5. 2014; Pehe, Jiří: 2012. *Pro a proti přímé volby prezidenta*, dostupné na: <http://www.pehe.cz/Members/redaktor/pro-a-proti-prime-volby-prezidenta>, 9. 4. 2014.

⁵⁵ Volby. cz. *Volba prezidenta republiky konaná ve dnech 11.01. – 12.01.2013*, dostupné na: <http://www.volby.cz/pls/prez2013/pe2?xjazyk=CZ>, 9. 4. 2014.

Roithová, Jan Fisher, Jana Bobošíková, Taťána Fischerová, Přemysl Sobotka, Miloš Zeman, Vladimír Franz, Jiří Dientsbier a Karel Schwarzenberg. Ačkoliv jeden z argumentů, proč zavést přímou volbu, bylo oproštění se od závislosti na politických stranách, pouze dva kandidáti byli oficiálně bez politické příslušnosti. O populistické kandidáty, kteří se volbami pouze chtěli zviditelnit, také nebylo nouze. Ze zmíněných kandidátů pouze čtyři měli vyšší počet hlasů, a to byl Miloš Zeman, Karel Schwarzenberg, Jan Fischer a Jiří Dientsbier. Ani jeden z kandidátů však nepřekročil nadpoloviční většinu všech hlasů.⁵⁶

Do druhého kola postoupili již jen dva kandidáti s nejvyšším počtem hlasů, a to byli Miloš Zeman a Karel Schwarzenberg. Ideově stáli na opačných koncích. Miloš Zeman se hlásil k politické straně SPOZ, tedy levicové strany, navíc byl v minulosti dlouhodobým straníkem československé demokracie. Karel Schwarzenberg dal svou politickou přílišností k TOP 09 najevo, že je zase spíše pravicový politik. Druhé kolo voleb skončilo vítězstvím Miloše Zemana, který získal 54,8% hlasů, tedy v přepočtu 2 717 405 hlasů. Ačkoli druhý kandidát zůstal na 45, 19% hlasů, v přepočtu to nebylo zase o tolik méně, než získal Miloš Zeman (získal 2 241 171 hlasů).⁵⁷ Novým, a především prvním přímo zvoleným prezidentem České republiky se tak stal Miloš Zeman. Na základě výsledků druhého kola voleb je sice jisté, že Miloš Zeman reprezentuje nadpoloviční většinu všech občanů České republiky, avšak říci, že bude mít integrující roli ve společnosti (tedy, že reprezentuje většinu společnosti), je zavádějící, a proto tento argument pro přímou volbu, který jsem výše uváděla, není zcela adekvátní a je opravdu spíše jen „zbožným přáním“.

Účast ve volbách, která také měla ukázat, kdo se mýlil ve svých argumentech „pro“ a „proti“, byla mírně nadprůměrná. K volbám

⁵⁶ Tamtéž.

do prvního kola přišlo volit 61,31% občanů, druhého kola se zúčastnilo trochu méně, a sice 59,11% občanů.⁵⁸ Vzhledem k tomu, že není s čím porovnávat (když jsou to zatím jediné přímé prezidentské volby v České republice), bude zajímavější vyvrátit/potvrdit argumenty o větší občanské participaci na politickém procesu až po dalších volbách.

4.2 Prezidenti České republiky

4.2.1 Václav Havel

Václav Havel se stal prvním prezidentem samostatné České republiky 26. ledna 1993, kdy byl zvolen Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky. Před rokem 1993 byl prezidentem celkem dvakrát, tehdy však ještě v rámci československé federace. Ačkoliv je nutné říci, že jeho předchozí funkční období byla poněkud zkrácena. Havel byl poprvé na post prezidenta navržen Koordinačním centrem nově vzniklého hnutí Občanského fóra, následně byl zvolen Federálním shromážděním 29. prosince 1989. Vzhledem k revolučnímu charakteru tehdejšího Federálního shromáždění (kooptace členů), toto funkční období trvalo pouze do příštího roku. Po prvních svobodných volbách do Federálního shromáždění byl znovuzvolen, přesněji 5. července 1990. V roce 1992 na základě probíhajících změn a postupné přípravě k rozdělení federace abdikoval na funkci prezidenta. Následně se však stal prezidentem potřetí, avšak už „pouze“ prezidentem České republiky. Ačkoliv ústava Československa/České republiky počítala s dvěma po sobě následujícími funkčními obdobími pro jednoho prezidenta, Havel mohl být zvolen i potřetí, protože se jednalo o nový celek, a tudíž to bylo,

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž.

jako by byl zvolen poprvé. O Václavu Havlovi tak můžeme mluvit jako o posledním prezidentu Československa a prvním prezidentu České republiky. V úřadu prezidenta pak zůstal na dvě funkční období, tedy do roku 2003. Po druhé byl do úřadu zvolen 20. ledna 1998 oběma komorami Parlamentu České republiky (Loužek 2002: 39).

Václav Havel se sice do paměti českého národa zapsal především jako první český prezident, avšak Havel byl také významný spisovatel a dramatik a po potlačení Pražského jara vpádem vojsk Varšavské smlouvy na území Československa vystupoval aktivně proti politické represi. V tomto ohledu se proslavil především otevřeným dopisem adresovaným prezidentu Gustavu Husákovi, kde upozorňoval na rozpory v československé společnosti. Vyvrcholením jeho disidentské činnosti bylo publikování Charty 77 v roce 1977, textu, jež byl rozhodujícím pro vznik protestního hnutí části československých občanů (název toto hnutí převzalo z publikovaného textu). Havel se stal také jedním z prvních mluvčích této iniciativy. V roce 1979 se pak stal spoluzakladatelem Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Za jeho činnost v období normalizace byl několikrát uvězněn a ve vězení strávil celkem pět let. Dne 17. listopadu, kdy probíhala poklidná manifestace studentů, a která byla tvrdě potlačena policejním zásahem na Národní třídě v Praze, začala tzv. sametová revoluce. Do čela revoluce se postavili právě studenti, ale i umělci, jako například Havel. O dva dny později bylo na setkání v Činoherním klubu ustaveno Občanské fórum, do jehož čela se Havel postavil (ovšem oficiálně Občanské hnutí nemělo hierarchickou strukturu).⁵⁹

Havel si svými postoji v období normalizace vybudoval silnou autoritu. Při přípravě nové ústavy (původně československé, následně české) byl jedním z lidí, kteří se na ní aktivně podíleli, a tudíž mohl mluvit i

do postavení prezidenta v rámci nové ústavy.⁶⁰ V tomto ohledu ho lze do jisté míry přirovnat k prvnímu československému prezidentovi, který sice nemohl ovlivnit první provizorní ústavu hned v zárodku, ale následným nátlakem si vyžádal určité změny týkající se prezidentova postavení a pravomocí skrze novely Prozatímní ústavy. Na Ústavní listině z roku 1920 se pak již stejně jako Havel aktivně podílel.

Prezident Havel se na počátku stylizoval na domácí scéně do role prezidenta, jakého mu ústava předurčovala. V rámci výkonné moci měl nejdůležitější postavení premiér, což byl v té době Václav Klaus (budoucí prezident). Nicméně dost často se Havel alespoň vyjadřoval k důležitým společenským (ale i politickým) otázkám, obzvláště k těm, které byly v té době tabu (například otázka odsunu Němců).⁶¹ V domácím prostředí se pak jeho autorita projevila nejvíce na přelomu jeho prvního funkčního období, a to při řešení vládní krize.

První vládní krize byla způsobena hlavně nejasným financováním politické strany ODS. Problémy v menšinové koalici však byly již dříve. Neshody vyvrcholily podáním demisí Josefa Zieleniece, následně pak Jana Rumla, jež byly podány již na konci října roku 1997 a započaly rozklad vlády. Prezident Havel tehdy obě demise přijal, ačkoliv podle ústavy to v podstatě nebylo možné. Ústava ČR umožňuje podání demise jednotlivých členů a jejich odvolání prezidentem, avšak podat demisi může člen vlády jen prostřednictvím předsedy vlády, k čemuž v tomto případě nedošlo. Toto jednání však nelze považovat přímo za protiústavní, protože Ústava ČR zároveň tento postup výslovně nezakazuje. Na konci listopadu pak podali demisi další členové vlády,

⁵⁹ Pražský hrad. *Václav Havel*, dostupné na: <https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-havel.shtml>, 3. 5. 2014.

⁶⁰ Srov. Chrástilová – Mikeš 2003: 108-110; 116-119; Pražský hrad. *Václav Havel*, dostupné na: <https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-havel.shtml>, 3. 5. 2014.

⁶¹ Ditrych, Ondřej: 2012. *Havel jako dramatik politiky*. Ústav mezinárodních vztahů Praha, dostupné na: <http://www.iir.cz/article/havel-jako-dramatik-politiky>, 3. 5. 2014.

ministři za ODA a KDU-ČSL. I tyto demise byly předány prezidentu republiky nikoli prostřednictvím předsedy vlády. Vzhledem k tomu, že představitelé ODA a KDU-ČSL prohlásili současnou vládu za padlou a ODS se začala v této době vnitřně štěpit, prezident Havel vyzval vládu Václava Klause k odstoupení. Na základě těchto událostí Klaus opravdu demisi podal. Prezident demisi přijal a podle ústavy současně pověřil vládu prozatímním výkonem jejich funkcí (do jmenování nové vlády) (srov. Brunclík 2008a: 289; Chrastilová – Mikeš 2003: 147).

Po pádu vlády ústava nestanovuje, jakým způsobem stanovit novou vládu po předchozí demisi vládního sboru. Největší role tak připadla prezidentovi republiky, a to z toho důvodu, že podle ústavy má obecně právo jmenovat nového premiéra, který následně sestaví vládu. Havel se však této role nezhodil sám. Na pomoc si přizval Josefa Luxe, kterého ustavil jakýmsi vyjednavatelem (měl představit reálné možnosti sestavení nové vlády ještě předtím, než prezident premiéra jmenuje). V jednání o nové vládě si Havel prosadil své vlastní preference (které se shodovaly s Luxovými) – chtěl prosadit do čela nové vlády nestraníka a silně odmítal účast Václava Klause (srov. Brunclík 2008a: 290; Chrastilová – Mikeš 2003: 147-148). Nakonec prezident pověřil sestavením vlády Josefa Tošovského, dosavadního guvernéra České národní banky. Prezident byl za jmenování Tošovského premiérem velice kritizován především ze strany ODS, protože podle nich nerespektoval výsledky voleb a parlamentní principy. Nicméně v krizové situaci bylo velice těžké sestavit vládu, která by byla akceptovatelná celou Poslaneckou sněmovnou, proto byla částečně nestranická vláda nejspíše jediným možným řešením. Tošovský po svém jmenování sestavil vládu s podporou KDU-ČSL, ODA a vznikající US. Havel ji jmenoval 2. ledna 1998. I po ustavení nové vlády krizová situace neskončila, protože ČSSD a někteří poslanci z ODS vyjádřili nespokojenost s novou vládou. I zde se představil prezident Havel jako velká autorita celého systému. Postavil se za nově vzniklou vládu a pohrozil stranám odkladem předčasných voleb. Vzhledem k tomu,

že strany se upínaly na předčasné volby, nakonec se podřídily nově vzniklé situaci. Vládní krize byla oficiálně ukončena dne 29. ledna, kdy získala vláda důvěru Poslanecké sněmovny (Brunclík 2008a: 290-291).

Prezident Havel tedy hrál v období první vládní krize České republiky velkou roli. Především kvůli jeho přispění byla tato krize relativně rychle vyřešena. Havel v řešení této krize nejednou jednal mimoústavně (nelze však říci přímo protiústavně), a to hlavně v přijímání demisí bez návrhu předsedy vlády, ale i při sestavování nové vlády, kdy zvolil specifický postup, který Ústava ČR vůbec neukládá (když si zvolil vyjednavče Josefa Luxe na pomoc při sestavování vlády). Nakonec si ještě prosadil svého vlastního kandidáta na post předsedy vlády, ačkoliv politické strany byly proti tomuto rozhodnutí. Zde je tak naprosto jasný příklad toho, že prezident v Ústavě ČR a prezident v praxi mohou být dvě různé věci.

Ve svém druhém funkčním období 1998-2003 měl prezident Havel také specifické postavení. Volby z roku 1998 nepřinesly jasnou většinu, a nebylo tak možné sestavit vládu. Nakonec si ČSSD sestavila menšinovou vládu s tichou podporou ODS, čímž byla v České republice odstavena opozice. Dohoda, kterou uzavřeli představitelé ČSSD a ODS, se nazývá jako tzv. opoziční smlouva. Tato dohoda platila po celé volební období 1998-2002.⁶² Prezident se tak v tomto období stával spolu se Senátem a Ústavním soudem jedinou opozicí Parlamentu. V této době se ČSSD a ODS v opoziční smlouvě zavázaly předložit změny Ústavy ČR, jež by se týkaly bližšího vymezení ústavních orgánů. V roce 1999 tak poslanci navrhli ústavní zákon, který měl silně omezit pravomoci prezidenta. Ústavní zákon však zamítnul Senát, a tak zůstalo postavení i pravomoci prezidenta pořád stejné (Chrastilová – Mikeš 2003: 149-151; 153-154).

⁶² Žák, Václav. *Opoziční smlouva a nulová tolerance* (Listy), dostupné na: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=094&clanek=040902>, 3. 5. 2014.

Jak jsem výše psala, prezident byl spolu se Senátem a Ústavním soudem jedinou opozicí Parlamentu České republiky. V této době aktivně využíval všechny své ústavou vymezené pravomoci. Významným způsobem využíval suspenzivního veta, ačkoliv kromě posledního veta byla všechna nakonec přehlasována. Několikrát se obrátil na Ústavní soud ohledně zákonů schválených Poslaneckou sněmovnou. Tady měl větší úspěch, protože Ústavní soud se s názory prezidenta většinou ztotožnil. Tyto zákony pak byly Ústavním soudem zrušeny (Chrastilová – Mikeš 2003: 151; 157-179).

Prezident se prosadil ještě téměř na konci svého funkčního období, kdy odmítl na post prezidenta a viceprezidenta Nejvyššího kontrolního úřadu jmenovat Lubomíra Voleníka a Františka Brožíka. Prezident své rozhodnutí odůvodnil tím, že musí počkat na návrh nově zvolené Poslanecké sněmovny. Nakonec jmenoval vedení Nejvyššího kontrolního úřadu až na podzim roku 2002 (Koudelka 2008: 174-175).

Přesto, že výše uvedené události napovídají, že prezident se v určité době velice angažoval v domácím politickém dění, Havel se projevoval především v zahraniční politice. Již od vzniku samostatné České republiky prosazoval zapojení České republiky do evropských struktur, tedy do Evropské unie a také podporoval vstup do Severoatlantické aliance (NATO). Vedle toho se snažil o vytvoření dobrých vztahů s významnými velmocemi, jako jsou Spojené státy americké, Velká Británie či Německo. Zároveň udržoval dobré vztahy se státy Visegrádské skupiny. Vzhledem k jeho vystupování v zahraničí (například jeho známý projev před oběma komorami amerického Kongresu), si vybudoval autoritu, na základě které pak mohl ovlivňovat mezinárodní agendu.⁶³ „V pozdějších letech používali Havlovu symbolickou sílu nejbližší spojenci: bral na sebe ochotně například roli

vnějšího legitimizátora takových málo populárních kroků americké politiky, jako byla válka v Iráku či plány na výstavbu třetí etapy protiraketové obrany.⁶⁴

Havel byl známý také tím, že na mezinárodní scéně často dělal rozhodnutí za celou Českou republiku (popř. vyjadřoval podporu za celou Českou republiku), aniž by měl jakékoliv oprávnění, a tudíž docházelo často k tomu, že se vláda od jeho jednání distancovala. To je možné vidět na příkladu postoje České republiky vůči postupu NATO ve vztahu k Jugoslávii. Vláda se k vojenskému útoku vyjádřila váhavě a nejednoznačně, prezident Havel naopak jednoznačně podpořil vojenský útok a neschopnost vlády se nějak rozhodnout odsoudil. Vláda, ač se distancovala od prezidentské podpory útoku, se nakonec na pohledu na zásah NATO shodla (Brunclík 2008b: 312-313).

4.2.2 Václav Klaus

Václav Klaus, druhý český prezident, nastoupil do svého úřadu poprvé 28. února 2003. Václav Havel již nemohl potřetí kandidovat, a tudíž bylo potřeba najít jeho nástupce. Stejně jako Havel zůstal v úřadu po dvě funkční období. Václav Klaus, stejně jako předchozí prezident, se aktivně účastnil po událostech ze 17. listopadu 1989. Zapojil se do nového politického hnutí – Občanského fóra. Na základě obměny členů ve Federálním shromáždění (a tedy i vlády) na konci roku 1989, se Klaus stal ministrem financí v československé federaci. Od podzimu roku 1990 se Klaus stal také předsedou Občanského fóra, které v prvních

⁶³ Ditrych, Ondřej: 2012. *Havel jako dramatik politiky*. Ústav mezinárodních vztahů Praha, dostupné na: <http://www.iir.cz/article/havel-jako-dramatik-politiky>, 3. 5. 2014.

⁶⁴ Ditrych, Ondřej: 2012. *Havel jako dramatik politiky*. Ústav mezinárodních vztahů Praha, dostupné na: <http://www.iir.cz/article/havel-jako-dramatik-politiky>, 3. 5. 2014.

svobodných volbách vyhrálo volby. Vzhledem k tomu, že Občanské fórum bylo pouze politickým hnutím a čítalo v sobě mnoho různých názorů a postojů (pod záštitou Občanského fóra kandidovala většina později samostatných politických stran), začalo se po roce 1990 rozpadat. Klaus se po jeho zániku podílel na vzniku nové politické strany, která se přihlásila k odkazu Občanského fóra – Občanské demokratické strany (ODS). Už od počátku se stal jejím předsedou a byl jím až do konce roku 2002. ODS vyhrála v roce 1992 v nových parlamentních volbách, a Klaus se tak stal poprvé předsedou vlády České republiky (ne ve federaci). Z této pozice pak mohl být jedním z hlavních aktérů, kteří se podíleli na rozpadu Československa a vzniku samostatné České republiky. Klaus svou pozici premiéra obhájil i v samostatné České republice, a byl jím až do roku 1998, kdy byl donucen podat demisi svého kabinetu. Po vzniku tzv. opoziční smlouvy, na níž se společně s předsedou druhé tehdejší nejvýznamnější strany ČSSD, Milošem Zemanem, se stal na čtyři roky předsedou Poslanecké sněmovny (v letech 1998-2002) (Loužek 2002: 40-41).

Václav Klaus byl od počátku znám především jako politik, čímž se lišil od jeho předchůdce, který byl spíše apolitický.⁶⁵ Václav Klaus se již od nástupu do svého úřadu v roce 2003 vyjadřoval pro nadstranickost instituce prezidenta. Prezident by se tak podle jeho názoru neměl přiklánět k levici nebo pravici, nebo dokonce stát přímo za určitou politickou stranou, jelikož instituce prezidenta je i podle Ústavy ČR koncipována jako mimostranický ústavní orgán. Sám Klaus však na post prezidenta nastupoval jako předseda opoziční strany ODS. Před svým nástupem do úřadu se často negativně vyjadřoval k jednání prezidenta Havla, a to především k častému udělování milosti či vetování zákonů ze

⁶⁵ Pojem apolitický, resp. antipolitické chápání politiky je založeno na morálním, popř. idealistickém základu. „Obvykle uvažuje spíše v dlouhodobých horizontech, jež se týkají lidstva jako celku, jeho globálních problémů a vzájemného soužití (mírové iniciativy, hnutí za lidská

strany prezidenta republiky. Nicméně co se týče vetování zákonů, nakonec Klaus kritizovaného Havla v počtu vetovaných zákonů předčil.⁶⁶⁶⁷

Jako prezident republiky měl Klaus právo zastupovat stát navenek. Jak jsem v jedné z podkapitol psala, tato pravomoc není jeho osobní pravomocí, ale je vázána na kontrasignaci vlády. Bez souhlasu vlády tedy nemá prezident možnost jednat, a dokonce i jeho projevy by měly být v souladu s vládními názory (viz výše). Prezident Klaus však představu, že zahraniční politiku státu určuje vláda a on musí jednat v souladu s ní, nepřijímal. Často se vyjadřoval k různým otázkám probíraným na mezinárodní scéně odlišně od názoru vlády (především otázky týkající se Evropské unie). Slabé vlády mu však jeho postupy do velké míry tolerovaly.⁶⁸

Na domácí scéně byl Klaus nucen řešit právě slabé vlády a jejich problémy efektivně vládnout. V době, kdy byl Klaus prezidentem, došlo hned k několika významným vládním krizím (za Havla k jedné). Stejně jako Havel se snažil především krize co nejdříve vyřešit, aby nebylo narušeno fungování systému České republiky.

Druhá vládní krize propukla v červnu roku 2004 a trvala do srpna téhož roku. Vládní krize vyvstala po volbách do Evropského parlamentu, jež skončily špatně pro vládnoucí ČSSD. Na základě toho došlo k vnitřním problémům ČSSD. Vladimíra Špidlu, tehdejšího předsedu sociální demokracie měl vystřídat v jeho pozici Stanislav Gross. Špidla byl však také předseda vlády, a tudíž se počítalo i s výměnou na tomto postu. Demise předsedy vlády však v českém prostředí znamená demisi celé

práva apod.) a staví se proti konkrétním aktuálním nespravedlnostem (např. požadavky na ukončení válečných konfliktů atd.)“ (David 2007: 41).

⁶⁶ Havel za svá dvě funkční období vetoval necelých 30 zákonů, Klaus přesně 63 zákonů.

⁶⁷ Vrtílek, Lukáš: 2012. *Rozdvojený Klaus: Havla kritizoval za veta, sám jich však použil dvakrát víc* (TN Nova), dostupné na: <http://tn.nova.cz/zpravy/domaci/rozdvojeny-klaus-havla-kritizoval-za-veta-sam-jich-vsak-pouzil-dvakrat-vic.html>, 4. 5. 2014.

⁶⁸ Benda, Marek: 2013. *Václav Žák: Politici a ústava* (Český rozhlas), dostupné na: http://m.rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/vaclav-zak-politici-a-ustava—1179203, 4. 5. 2014.

vlády, a tedy bylo nutné sestavit vládu novou. Právě zde se zase nejvíce projevil prezident republiky. Stejně jako jeho předchůdce vyjádřil svůj postoj k nastalé situaci (podle jeho názoru se nová vláda musela opírat o jasnou většinu, alespoň 101 hlasů, zároveň odmítal, aby vláda stála na hlasech komunistické strany) a také pověřil Josefa Luxe vyjednáváním o nové vládě (ten zase respektoval názory prezidenta a snažil se najít nejschůdnější cestu). Klaus nakonec jmenoval předsedou vlády Stanislava Grosse, který byl schopen zajistit většinovou podporu vládě. Nebylo tak nutné vypisovat předčasné volby (Brunclík 2008a: 291-293).

Třetí vládní krize se točila zase kolem ČSSD, tehdy šlo však přímo o premiéra vlády – Stanislava Grosse. Předmětem sporu byly nejasné okolnosti ve financování jeho luxusního bytu (nedokázal vysvětlit původ prostředků, za které si byt pořídila), dále pak podnikatelské aktivity jeho ženy. Aktivity Grosse vedly až k vládní krizi, při které bylo zapotřebí znovuzapojení prezidenta republiky. Stejně jako u předchozí vládní krize se prezident zasazoval o rychlé vyřešení. Krize v užším pojetí trvala jen tři týdny na přelomu dubna a května roku 2005, avšak v širším pojetí tato krize vyvstala již v únoru toho roku. Původní záměr prezidenta republiky bylo udržet vládu. Na základě toho dokonce pozdržel přijetí demisí tří ministrů za politickou stranu KDU-ČSL (premiér označil toto jednání za protiústavní). Nakonec se rozhodl demise nepřijmout. Rozklad vlády však pokračoval dále, kdy podal demisi ministr Vladimír Mlynář a další ministři byli na demisi také připraveni. Prezident byl donucen svůj postoj pozměnit a přijmout možnost pádu vlády a vzniku vlády nové. Stále však vznik nové vlády podmiňoval vytvořením většinové vlády, popř. menšinové s předem sjednanou koaliční či opoziční podporou, přičemž ale přislíbil, že sestavováním nové vlády pověří někoho z nejsilnější politické strany (myšleno sociální demokracie) z posledních voleb. Vláda jako celek nakonec demisi podala a prezident ji přijal. Následně pověřil Jiřího Paroubka, člena ČSSD, sestavením vlády. Vládní krize byla uzavřena vyslovením důvěry vládě 101 hlasy (Brunclík 2008a: 293-296).

Další krize, v pořadí od vzniku samostatné České republiky již čtvrtá, trvala od října 2006 do ledna 2007. Vládní krize byla způsobena problémem sestavit vládu po volbách do Poslanecké sněmovny. Šlo o tzv. povolební pat, kdy na jedné straně stála ODS, KDU-ČSL a Strana zelených, na straně druhé ČSSD a KSČM. Obě strany byly schopny získat 100 hlasů. Tato krize byla nakonec vyřešena především kvůli dvěma poslancům ČSSD, kteří při hlasování o důvěře vládě odešli ze sálu. Prezident se do této krize zapojoval především svými názory, kterými se snažil ovlivňovat Miroslava Topolánka při sestavování vlády. Negativně se vyjadřoval k návrhu několika ministrů, např. Karla Schwarzenberga ministrem zahraničí. Prezident kvůli těmto názorovým sporům neustále pozdržoval jmenování nové vlády, nakonec však v tomto ohledu ustoupil (Brunclík 2008a: 296-298).

Poslední vládní krize, kterou musel prezident Klaus řešit, přišla na začátku roku 2009. Dne 24. března vyslovila Poslanecká sněmovna nedůvěru vládě Mirka Topolánka. Vrtkavou důvěru, kterou Poslanecká sněmovna vládě dala, bylo relativně jednoduché zase vzít zpět. Vláda tehdy byla obviněna z korupce, a vydírání, za pomoci kterých provedla jisté neoliberální reformy a prosadila americký radar v Brdech. Pád vlády v České republice se stal v té době nejen domácím problémem, ale do jisté míry i evropským, a to proto, že Česká republika zrovna v tuto dobu předsedala v Radě EU. Vzhledem k tomuto faktu se snažil prezident řešit krizi zase co nejrychleji a nejefektivněji. Prezident na základě těchto podmínek jmenoval v krátké době dočasnou úřednickou vládu v čele s nestraničským předsedou vlády (původně předsedou Českého statistického úřadu) Janem Fischerem.⁶⁹

⁶⁹ Srov. Britské listy: 2009. *DOKUMENT: usnesení Ústavního soudu ke stížnosti poslance Melčáka*, dostupné na: <http://blisty.cz/art/48706.html>, 4. 5. 2014; Guasti, Petra: 2011. *České předsednictví EU – zlomový okamžik v postojích k evropskému projektu* (Sociologický webzin), dostupné na: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata>, 4. 5. 2014; Kužvar, Petr – Steiger, Štěpán: 2009. *K povaze a důsledkům jarní vládní krize* (Britské listy), dostupné na:

Úřednická vláda měla být pouze přechodnou záležitostí, měla být nahrazena ihned po předčasných volbách, které byly stanoveny za pomoci ústavního zákona č. 207/2009 Sb. na 9. a 10. října 2009. Řešení prezidenta republiky však bylo narušeno ústavní stížností jednoho z poslanců – Miloše Melčáka (člen ČSSD). Tato ústavní stížnost se týkala právě předčasných voleb, a tedy dřívějšího ukončení mandátu tohoto poslance. Ústavní soud jeho stížnost vyřešil odkladem voleb, na dobu kdy se řádné volby měly konat, tedy až na příští rok.⁷⁰

Prezident často jednal až téměř protiústavně (nebo alespoň mimoústavně) při řešení vládních krizí a toto jednání využíval nejen při takovýchto vážných situacích, kdy bylo jeho jednání do určité míry pochopitelné. Takové jednání využíval při samotném legislativním procesu.

Jak jsem již výše při výčtu pravomocí prezidenta republiky psala, v legislativním procesu má prezident právo suspenzivního veta. Tedy právo vrátit již schválený zákon oběma komorami Parlamentu zpět na další projednání. Parlament však může prezidenta přehlasovat. Původně Ústava ČR udávala, že schválený zákon musí podepsat předseda Poslanecké sněmovny, prezident republiky a předseda vlády. Prezident tak byl nucen podepsat i zákon, se kterým nesouhlasil (použil na něj suspenzivní právo veta, ale byl přehlasován). Zákon o jednacím řádu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR č. 90/1995 však prezidentu dovoluje nepodepsat zákon, který byl podroben suspenzivnímu vetu (prezident s ním tedy nesouhlasí). Tento zákon pak podepisuje předseda vlády.⁷¹ Ačkoli není nikde určena lhůta, ve které musí prezident zákon podepsat, právo využít suspenzivního veta má prezident do 15 dní od

<http://blisty.cz/art/47117.html>, 4. 5. 2014; Vláda České republiky. *Ing. Jan Fischer, CSc.*, dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/ing--jan-fischer--csc--108658/>, 4. 5. 2014.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Zákon o jednacím řádu Poslanecké sněmovny*, dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/1995/90.html>, 4. 5. 2014.

doby, kdy mu byl zákon postoupen, a tudíž se předpokládá, že stejný čas by měl mít i na podpis schváleného zákona. Rozhodně je však podle Ústavy ČR nucen zákon podepsat (pokud samozřejmě nevyužil suspenzivního veta).⁷²

Existuje hned několik případů, kdy prezident Klaus zákon vůbec nepodepsal či zákon sice podepsal, ale se značným „zpožděním“, aniž by předem takový zákon vetoval. Takovými zákony jsou např. zákon o majetkovém vyrovnání (zákon, který se týká majetkového narovnání mezi církví a státem), malá důchodová reforma, vládní důchodová reforma, novela zákona o České národní bance či zákon o podpoře obnovitelných zdrojů energie.⁷³

Ačkoliv nepodepsání zákona prezidentem republiky nemá žádný vliv na platnost zákona, prezident Klaus tak vyjadřoval svým specifickým způsobem svůj nesouhlas. Vzhledem k všeobecné úctě k instituci prezidenta v České republice je však i toto gesto velice důležité. Mnohdy tak dochází k hlubším diskuzím o ústavnosti či protiústavnosti těchto zákonů, a to v rámci široké veřejnosti. Ačkoliv podepsání Lisabonské smlouvy není přímo případem, kdy by prezident nepodepsal schválený zákon vůbec, jeho postoji k této smlouvě ovlivnil celou českou společnost, i Senátory, kteří pak jako celek dokonce dvakrát postoupili smlouvu na přezkoumání k Ústavnímu soudu. Přičemž při druhém zkoumání již byl zákon schválen oběma komorami, a právě proto je zde možné vidět ovlivnění prezidentovým postojem vůči Lisabonské smlouvě. Zároveň se jednalo o zákon, který prezident sice podepsal, ale s velkým zpožděním.⁷⁴

⁷² Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>, 29. 4. 2014.

⁷³ Česká televize: 2012. *Jak je to s prezidentským „nepodpisem“?*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/204687-jak-je-to-s-prezidentskym-nepodpisem/>, 4. 5. 2014.

⁷⁴ Srov. iDNES.cz: 2009. *Senát schválil Lisabonskou smlouvu, Klaus počká na Ústavní soud*, dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/senat-schvalil-lisabonskou-smlouvu-klaus-pocka-na-ustavni-soud-pwr-/domaci.aspx?c=A090506_160646_domaci_abr, 4. 5. 2014; Klaus.cz: 2009. *Odpověď*

4.2.3 Miloš Zeman, první přímo zvolený prezident

Jak napovídá název této podkapitoly, prvním přímo zvoleným prezidentem se stal Miloš Zeman. Vystřídal tak Václava Klause v jeho pozici, o kterou s ním v posledních nepřímých volbách (2003) soupeřil. Tehdy však byl zvolen ještě Klaus, když proti Zemanovi hlasovalo dokonce 27 poslanců z jeho vlastní politické strany ČSSD⁷⁵.

V komunistickém období Zeman vstoupil do Komunistické strany Československa, odkud je však o dva roky propuštěn z důvodu jeho nesouhlasu se sovětskou okupací a nastupující normalizací. Na sklonku tohoto období pak stál, stejně jako jeho předchůdci, na straně Občanského fóra, které ho koptovalo do Federálního shromáždění. Po rozpadu tohoto uskupení se připojil Zeman k politické straně ČSSD (České straně sociálně demokratické), jejímž předsedou se stal již v roce 1993. Tuto funkci si udržel až do roku 2001. V letech 1996-1998 byl předsedou Poslanecké sněmovny, v roce 1998 pak vystřídal tento post za post předsedy vlády v menšinové vládě (viz první vládní krize). V roce 2007 vystoupil Zeman z ČSSD pro nesouhlas s politikou tehdejšího předsedy Jiřího Paroubka, o dva roky později si založil vlastní politickou stranu SPOZ (Stranu Práv Občanů). Z té však po parlamentních volbách v roce 2010 odstoupil, jelikož strana ve volbách prohrála (nedostala se ani přes pětiprocentní hranici). Nakonec tedy v prvních přímých prezidentských volbách kandidoval nikoliv pod záštitou politické strany, ale na základě petice, kde získal 50 000 potřebných podpisů občanů.⁷⁶

prezidenta republiky Ústavnímu soudu ohledně Lisabonské smlouvy, dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/1062>, 4. 5. 2014.

⁷⁵ Miloš Zeman: prezident České republiky. *Životopis*, dostupné na: <http://www.zemanmilos.cz/cz/t/zivotopis.htm>, 9. 5. 2014.

⁷⁶ Tamtéž.

Ačkoliv je to teprve rok od zvolení Zemana prezidentem, a je tedy ještě relativně brzy hodnotit jeho působení, lze na jeho jednání upozorovat úplně stejné tendence jako u jeho předchůdců. I Zeman jednal za poslední rok v pozici prezidenta často na hranici, popř. až za hranicí jeho vymezených pravomocí, které mu ústava předepsala. Tyto tendence se projeví spíše na domácí scéně než v zahraničí.

Stejně jako u obou předchůdců byl nucen Zeman řešit vládní krizi, a to v podstatě již krátce po jeho zvolení prezidentem – v červnu 2013. Vláda měla již od svého vzniku v roce 2010 obrovské problémy. Byla tvořena třemi politickými stranami – ODS a nově vzniklými stranami TOP 09 a VV (Věci veřejnými). První krize vlády přišla hned na jaře roku 2011, kdy bylo hlavním problémem nejasné financování Věcí veřejných. Tehdy byl ještě prezidentem Klaus. Ačkoliv se tato vládní krize vlekla relativně dlouhou dobu – ještě na podzim roku 2011 řešila vláda personální změny ve vládě a na jaře následujícího roku došlo dokonce ke štěpení Věcí veřejných – nikdy nedošlo na pád vlády, kdy by musel prezident výrazněji zasahovat. Role prezidenta spíše spočívala v odvolávání jednotlivých ministrů a jmenování nových, které mu premiér navrhl.⁷⁷ Konec vlády nakonec vůbec nestál na problémech uvnitř Věcí veřejných, ale na praktikách některých politiků ODS. Pád vlády již musel řešit nový prezident – Zeman.

Vládní krize nastala v červnu 2013. „Pouhé čtyři dny stačily bývalé pravé ruce Petra Nečase Janě Nagyové k tomu, aby dopomohla k vládní krizi.“⁷⁸ Jana Nagyová, která byla nejbližší spolupracovnicí premiéra Petra Nečase, byla zadržena protikorupční policií společně s několika dalšími politiky, popř. úředníky. Mezi nimi byli dále např. poslanec ODS Petr

⁷⁷ Lidovky. *Krize Nečasovy vlády*, dostupné na: <http://www.lidovky.cz/In-infografika.asp?grafika=krize-vv>, 9. 5. 2014.

⁷⁸ Parlamentní listy: 2013. *Pád vlády ve čtyřech dnech. Co se povedlo Janě Nagyové*, dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Pad-vlady-ve-ctyrech-dnech-Co-se-povedlo-Jane-Nagyove-275886>, 9. 5. 2014.

Tluchoř, exministr zemědělství Ivan Fuksa, exposlanec ODS Marek Šnajdr, šéf Správy státních hmotných rezerv Ondřej Páleník, šéf Úřadu vlády Lubomír Poul či ředitel Vojenského zpravodajství Milan Kovanda. Policie dokonce uvažovala o tom, že do kauzy byl zapleten i samotný premiér Petr Nečas. Zadržení čelili obviněním především z korupce. Nagyová pak i ze zneužití pravomoci úřední osoby (podle tohoto obvinění nechala sledovat tehdejší manželku Petra Nečase). Opozice na základě těchto událostí požadovala demisi vlády. V tuto chvíli se zapojil i prezident Zeman. I on doporučil konec Nečasovy vlády. Nečas nakonec demisi vlády podal, zároveň se vyslovil pro to, aby koalice pokračovala s premiérem nominovaným za ODS (Nečas skončil současně v pozici předsedy vlády, ale i předsedy strany).⁷⁹

ODS si na základě prohlášení bývalého premiéra vybrala za svou kandidátku předsedkyni Poslanecké sněmovny Miroslavu Němcovou. Němcová byla přijatelná i pro zbytek koalice, avšak opozice (představovaná především ČSSD) její nominaci odmítla. Prezident kvůli hrozbě z dlouhodobě nefungující vlády, chtěl vyřešit, jako jeho předchůdci, vládní krizi (resp. přímo pád vlády) co nejrychleji a nejefektivněji. Ačkoliv se předpokládalo, že Zeman jmenuje novou předsedkyní vlády Němcovou, která by podle vládních politických stran dokázala získat většinu v Poslanecké sněmovně, Zeman tuto nominaci nerespektoval a rozhodl se pro vytvoření úřednické vlády v čele s Jiřím Rusnokem. Prezident (ani Rusnok) nevěřil, že Němcová získá důvěru v Poslanecké sněmovně, navíc by vyvstal problém s prázdným postem

⁷⁹ Srov. Parlamentní listy: 2013. *Pád vlády ve čtyřech dnech. Co se povedlo Janě Nagyové*, dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Pad-vlady-ve-ctyrech-dnech-Co-se-povedlo-Jane-Nagyove-275886>, 9. 5. 2014. Nadační fond proti korupci: 2013. *Nečasovi lidé v poutech: Tluchoř, Páleník, Nagyová a další. Konec vlády?*, dostupné na: <http://www.nfpc.cz/aktuality/1001495>, 9. 5. 2014.

předsedy Poslanecké sněmovny).⁸⁰ Takový postup není nikde zakázán, a proto nelze mluvit o žádném protiústavním jednání.

Po jmenování předsedou vlády sestavil Rusnok úřednickou vládu, kterou prezident Zeman jmenoval 10. července 2013. Zeman počítal s tím, že Rusnokova úřednická vláda získá důvěru Poslanecké sněmovny snáz než Němcová. Ovšem Rusnokova vláda při klíčovém hlasování 7. srpna 2014 důvěru nezískala. I přesto opozice (tedy ti, kteří vyslovili nedůvěru vládě), neměla nadpoloviční většinu, protože hlasování se neúčastnili dva poslanci ODS Tomáš Úlehla a Jan Florián. Na základě toho se odmítla zúčastnit hlasování i šéfka strany LIDEM (složená z některých původních členů VV) Karolína Peake. Právě kvůli tomu se rozhodlo o předčasných volbách, které prezident vyhlásil na říjen 2013. Prezident přijal Rusnokovu demisi, ale vzhledem k situaci ihned vládu pověřil prozatímním vykonáváním funkcí do vytvoření nové vlády.⁸¹ Prezident tak prosadil svou vůli proti celému Parlamentu, když jmenoval vládu, která sice nezískala důvěru, ale i tak vládla v demisi až do dalších voleb.

Vzhledem k výše popsané situaci prezident neustále navštěvoval jednání vlády. Zároveň již od svého nástupu do úřadu začal navštěvovat i obě komory Parlamentu. To lze alespoň do jisté míry pochopit kvůli vzniklé vládní krizi (alespoň co se týče návštěv Poslanecké sněmovny). Zajímavostí je, že za první čtyři měsíce navštívil Senát dokonce třikrát,

⁸⁰ Srov. ČTK: 2013. *Nečasovou nástupkyni vybrala ODS týden po začátku aféry*, dostupné na: <http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/necasovu-nastupkyni-vybrala-ods-tyden-po-zacatku-afery/953341>, 9. 5. 2014; Česká televize: 2013. *Zeman potvrdil: Příští vláda bude úřednická*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/232497-zeman-potvrdil-pristi-vlada-bude-urednicka/>, 9. 5. 2014; iDNES: 2013. *Nevěřím, že má Němcová důvěru 101 poslanců, míní Rusnok*, dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/neverim-ze-ma-nemcova-duveru-101-poslancu-rika-rusnok-fyp-/domaci.aspx?c=A130626_224721_domaci_brm, 9. 5. 2014.

⁸¹ Srov. iDNES: 2013. *Rusnokova vláda důvěru nezískala, už v říjnu budou nové volby*, dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/rusnokova-vlada-neziskala-duveru-poslancu-f28-/domaci.aspx?c=A130807_152816_domaci_kop, 9. 5. 2014; IHNED.cz: 2013. *Rusnok předal prezidentovi demisi. Vláda ale bude pracovat na rozpočtu*, dostupné na: <http://zpravy.ihned.cz/c1-60416210-vlada-demise-rusnok-zeman>, 9. 5. 2014.

příčemž, pro porovnání, jeho předchůdce za deset let učinil návštěvu celkem dvakrát. Zeman svůj zájem o obě komory Parlamentu a vládu obhajoval tím, že jako prezident, který je volen přímo, a má tedy legitimitu od lidí, musí být v politice aktivní, což bude moci být jedině tehdy, když bude mít všechny aktuální informace a bude se moci zapojit do řešení určitých situací (např. do krize vlády).⁸²

Prezident Zeman se projevil nejen v řešení vládní krize, ale také např. ve jmenování profesorů vysokých škol. Tuto pravomoc mu neurčuje přímo Ústava ČR, ale zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů.⁸³ Prezident má sice právo jmenovat profesory vysokých škol, avšak předpokládá se, že prezident automaticky podepíše všechny návrhy, které mu budou předány. Je to tedy spíše jen takové čestné právo. Prezident Zeman však tento předpoklad vůbec nevzal v potaz, když se rozhodl, že nepodepíše jmenování akademika Martina C. Putny. Oficiálně však neuvedl žádný důvod, nicméně hlavním důvodem odmítnutí jmenovat Putnu profesorem měla být jeho účast na Prague Pride, kde se přihlásil nevybíravým způsobem ke své orientaci. Toto jeho rozhodnutí vyvolalo pobouření akademické obce, studentů, dokonce i politiků. Na nátlak veřejnosti, hlavně akademické obce nakonec prezident přijal Putnovu žádost a jmenoval ho profesorem, ale byl jmenován zvlášť od ostatních jmenovaných, protože prezident Zeman jeho jmenování schválil pouze za předpokladu, že dekret předá Putnovi ministr školství.⁸⁴ Po sporu o jmenování Putny profesorem, se prezident Zeman rozhodl vzdát se této pravomoci. Původně chtěl předat jmenování

⁸² Drahekoupil, Štěpán: 2013. *Reflexe současné politické krize v ČR: Zavedení přímé volby prezidenta a fungování poloprezidentského systému v ČR* (Nadace Heinrich Böll Stiftung Praha), dostupné na: <http://www.cz.boell.org/web/19-1303.html>, 9. 5. 2014.

⁸³ Pražský hrad. *Profesoři vysokých škol*, dostupné na: <https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-klaus/rozhodnuti-prezidenta/jmenovani-odvolani-rozhodnuti/professori-vysokych-skol.shtml>, 9. 5. 2014.

⁸⁴ Srov. Deník.cz: 2013. *Způsob jmenování Putny profesorem není jasný. V Karolinu to nebude*, dostupné na: http://www.denik.cz/z_domova/putna-profesuru-nedostane-v-karolinu-o-zpusobu-jmenovani-se-jedna-20130605.html, 9. 5. 2014; Kalina, Michal: 2013. *Zeman o Putnovi*:

ministři školství, což ale vysoké školy kritizovaly. Vláda se na základě toho rozhodla, že profesory bude jmenovat předseda Senátu. Ani to se univerzitám nelíbilo, a to proto, že navrhovaná novela zákona umožňovala předsedovi Senátu nevyhovět návrhu na profesora. Tato pasáž byla na základě nevole univerzit vymazána. Novela však nebyla prosazena. Prezident se tak rozhodl zákon obejít tím, že podepíše dekrety novým profesorům, avšak pověří ministra školství, aby jim je předal. Kvůli prosazování novely muselo na své jmenování čekat 85 profesorů několik měsíců. Nakonec je prezident jmenoval způsobem, který jsem výše popsala.⁸⁵

Prezident se za své krátké působení vzdal také další pravomoci, a to udělování milostí. Tato pravomoc je oproti pravomoci jmenování profesorů vymezena přímo v Ústavě ČR, a dokonce patří mezi osobní pravomoci prezidenta, což tedy znamená, že prezident nepotřebuje na rozhodnutí spolupodpis předsedy vlády nebo jím pověřeného člena vlády. Prezident Zeman se vzdal této pravomoci ve prospěch ministerstva spravedlnosti. Vyžádal si však jednu výjimku, a to udělování milostí, pokud se jedná o osvobození z humanitárních důvodů. Přenesení takové pravomoci prezident udělil ministerstvu spravedlnosti na základě zmocnění, které má dáno ustanovením § 366 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád).⁸⁶

Rozhodně bude zajímavé sledovat další kroky prezidenta v jeho funkci. Prozatím lze však říci, že i Zeman patří mezi prezidenty, kteří se chovají ve své funkci aktivně a dávají této instituci nový rozměr. Zajímavé

Respektuji právo na sexuální orientaci, vadí mi účast na pochodu (IHNEDE), dostupné na: <http://zpravy.ihned.cz/c1-59908460-prezident-zeman-milos-putna-martin-c>, 9. 5. 2014.

⁸⁵ Srov. ČTK: 2014. *Prezident Zeman jmenoval 85 profesorů vysokých škol*, dostupné na: <http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/prezident-zeman-jmenoval-85-profesoru-vysokych-skol/1047349>, 9. 5. 2014; Deník.cz: 2014. *Chládek se s prezidentem dohodl na změně jmenování profesorů*, dostupné na: http://www.denik.cz/z_domova/chladek-se-s-prezidentem-dohodl-na-zmene-jmenovani-profesoru-20140205.html, 9. 5. 2014.

⁸⁶ Pražský hrad: 2013. *Prezident republiky rozhodl o přenesení pravomoci v řízení o udělení milosti*, dostupné na: <http://www.hrad.cz/cs/pro-media/tiskove-zpravy/7984.shtml>, 9. 4. 2014.

je, že ačkoliv byl Zeman zvolen přímou volbou, a tudíž získal legitimitu přímo od lidí, a tedy by se možná mělo uvažovat o tom, zda by se jeho pravomoci neměly vzhledem k tomu upravit (resp. rozšířit), Zeman se svých pravomocí spíše vzdává. Zeman v tomto ohledu však jedná do velké míry právě v souladu s přímou volbou. Jeho jednání je neustále na očích jeho voličů a on se jim za své činy zodpovídá. V případě jmenování profesorů byl kritizován za své rozhodnutí neudělit Putnovi dekret, a proto se, i přes jeho nesouhlas se jmenováním, podřídil veřejnému mínění. Aby nedocházelo k dalším takovým sporům, raději se této pravomoci vzdal, aby legitimitu lidí neztratil.

Vzdát se pravomoci udělování milostí zase jeho legitimitu zvýšil, protože občané byli znechuceni jednáním předešlého prezidenta Klause v udělování amnestií. Nicméně udělování amnestií je podmíněno kontrasignací, a tudíž v rámci této pravomoci záleží spíše na předsedovi vlády, zda amnestie schválí nebo ne. Nicméně podle mého názoru Zeman využil především nevědomosti občanů, kteří v zásadě udělování milostí a udělování amnestií nerozlišují – právo udělování amnestií, které bylo v době jeho nástupu občany velice odsuzováno, si ponechal, zatímco právo udělování milostí, které v té době nebylo takovým problémem, se vzdal. Na špatném vymezení, resp. nerozlišování udělování milostí a udělování amnestií se podílejí nejvíce média. Např. titulek internetové stránky, jež je propojená do velké míry s televizní stanicí NOVA – tn.cz, uvádí: „Zeman dal ruce pryč od amnestie. Milosti bude udělovat ministerstvo spravedlnosti“.⁸⁷

⁸⁷ Tn.cz: 2013. *Zeman dal ruce pryč od amnestie. Milosti bude udělovat ministerstvo spravedlnosti*, dostupné na: <http://tn.nova.cz/zpravy/domaci/zeman-dal-ruce-pryc-od-amnestie-milosti-bude-udelovat-ministerstvo-spravedlnosti.html>, 9. 5. 2014.

5 VÝZKUMNÁ ČÁST

Druhá část mé práce, vedle analýzy instituce prezidenta České republiky, se bude týkat výzkumu na školách. Jak jsem psala již v úvodu, tato část mi pomůže zjistit, jak vypadá výuka o instituci prezidenta České republiky na středních školách. To provedu nejprve na základě analýzy rámcových vzdělávacích programů, přičemž nejprve vůbec představím, co je to rámcový vzdělávací program (RVP) a jak zapadá do tzv. systému vzdělávacích programů. Rámcové vzdělávací programy mi napoví, zda se vůbec počítá s tím, že se bude na středních školách o instituci prezidenta České republiky učit. Druhou fází mého výzkumu bude analýza vybraných učebnic, jež má za cíl zjistit, zda existují vůbec dostatečné podklady pro výuku takového tématu. Nakonec provedu dotazníkové šetření. Jeho cílem už je konkrétně zjistit, zda se opravdu o instituci prezidenta České republiky na středních školách učí a jakým způsobem. K tomuto konkrétnějšímu zjišťování by mohly být využity i školní vzdělávací programy, které konkrétněji popisují, co se v kterém předmětu učí. Jsou to jakési osnovy, kterými se učitelé musí řídit. Osnovy však stále nemusí přímo odrážet to, co všechno učitelé žáky učí (pokud učitelé látku nestíhají učit, popř. učí nad rámec školních vzdělávacích programů, nikde se to neprojeví). Právě proto je lepší získat informace přímo od učitelů předmětu ZSV.

5.1 Systém vzdělávacích programů

Systém vzdělávacích programů se řídí zákonem č. 561/2004 Sb. Tento zákon se nazývá Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, známý také jako tzv. školský zákon.⁸⁸ Každý, kdo pracuje (popř. se chystá pracovat) ve školství, by

⁸⁸ Zákon byl přijat 24. září 2004 a v účinnost vešel od 1. 1. 2005.

měl tento zákon alespoň rámcově znát. Právě zde se totiž utváří ucelený rámec vzdělávání České republiky.⁸⁹

System vzdělávacích programů se skládá ze tří na sebe navazujících programů. Programy jsou hierarchicky uspořádané. Nejvýše stojí Národní vzdělávací program, pod ním stojí Rámcový vzdělávací program (resp. rámcové vzdělávací programy) a nejnižší stojí Školní vzdělávací program (resp. školní vzdělávací programy). Programy jsou seřazeny od nejjobecnějšího rámce vzdělávání po nejkonkrétnější.⁹⁰

Národní vzdělávací program zpracovává Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) ve spolupráci s nejrůznějšími odborníky v oboru. Tento program musí být schválen celou vládou, a nakonec je předkládán Poslanecké sněmovně a Senátu ke schválení. Národní vzdělávací program, který je známý také pod zkratkou NVP, vymezuje hlavní cíle, oblasti a obsahy vzdělávání a také prostředky, které jsou k dosahování cílů potřeba.⁹¹

Na NVP navazuje Rámcový vzdělávací program, který se zpracovává pro každý obor vzdělání od předškolního až po středoškolské vzdělávání. Rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP) vymezují povinný obsah, rozsah a podmínky vzdělávání a jsou závazné pro tvorbu školních vzdělávacích programů.⁹²

V dnešní době jsou RVP hlavní osnovou pro nově vznikající učebnice a učební texty. Jsou však především základem pro vznik školních vzdělávacích programů (dále jen ŠVP). ŠVP musí být v souladu s RVP. Rozdíl mezi RVP a ŠVP je v tom, že RVP vydává MŠMT po projednání s ostatními ministerstvy, kdežto ŠVP vydávají ředitelé škol či

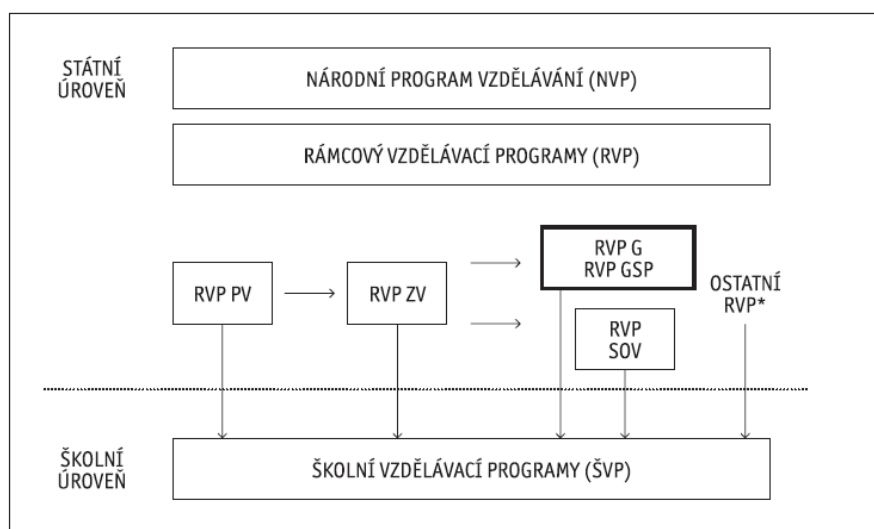
⁸⁹ MŠMT. *Zákon Č. 561/2004 SB., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)*, dostupné na: <http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>, 29. 3. 2014.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž.

školních zařízení. Samozřejmě dalším rozdílem je již výše zmíněná konkrétnost, kdy ŠVP jsou konkrétní programy jednotlivých škol, zatímco RVP slouží pro více škol najednou (pro školy, které jsou oborově stejně nebo podobné).⁹³

Oba dokumenty – RVP i ŠVP – jsou volně přístupné pro veřejnost. RVP jsou volně dostupné na internetu, například na stránkách národního ústavu pro vzdělávání (www.nuv.cz). ŠVP nemusí být přístupny po internetu, ačkoliv většina škol již v dnešní době má ŠVP na svých internetových stránkách. ŠVP musí být nicméně přístupny alespoň ve škole/školním zařízení, a to na přístupném místě.⁹⁴

Graf 1 – Systém kurikulárních dokumentů

Legenda: RVP PV – Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání; RVP ZV – Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání; RVP G – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia; RVP GSP – Rámcový vzdělávací program pro gymnázia se sportovní přípravou; RVP SOV – Rámcový vzdělávací program (programy) pro střední odborné vzdělávání.
* Ostatní RVP – rámcové vzdělávací programy, které kromě výše uvedených vymezuje školský zákon.

Obr. 1 Systém kurikulárních dokumentů, převzato z RVP G⁹⁵

⁹² Tamtéž.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ RVP G. 1. Vymezení Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia, dostupné na: <http://www.nuv.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/rvp-pro-gymnazia>, 29. 3. 2014.

5.2 Rámcové vzdělávací programy

Vzhledem k tomu, že RVP vychází z NVP, není potřeba hierarchicky „nejvyšší“ dokument zmiňovat. RVP naopak již zmínit musím, protože právě na základě nich, jak jsem výše psala, se tvoří jednotlivé ŠVP konkrétních škol/školních zařízeních. Právě v RVP budu hledat, zda MŠMT zařadilo výuku politického systému České republiky se zaměřením na jednotlivé instituce, jež představují hlavní složky moci (v mém případě mne samozřejmě nejvíce bude zajímat instituce prezidenta, ale neočekávám, že v RVP, který je do jisté míry ještě velice obecný, zmínka přímo o instituci prezidenta bude⁹⁶).

Ve své práci se zaměřuji na středoškolské vzdělávání, protože i má aprobace je pro střední školy. Proto jsem se ve svém výzkumu zaměřila právě na RVP pro střední školy. RVP pro střední školy jsou dvojího typu – RVP pro gymnázia a RVP pro střední odborné vzdělávání. RVP pro střední odborné vzdělávání není jen jeden dokument, každý obor má svůj vlastní RVP. Obecně se ještě rozděluje na RVP pro obory středního vzdělání s maturitní zkouškou a na RVP pro obory s výučním listem.

Každý Rámcový vzdělávací program se skládá z několika vzdělávacích oblastí, které v sobě zahrnují určité vzdělávací obory. Co se týče RVP pro gymnázia, vzdělávacích oblastí je zde osm a pro mne je důležitá oblast Člověk a společnost. Do této vzdělávací oblastí patří vzdělávací obory/předměty jako Občanský a společenskovední základ⁹⁷, dějepis či geografie⁹⁸.

Vzdělávací obsah Občanského a společenskovedního základu je rozdělen na šest dílčích oblastí. Třetí dílčí oblast – Občan ve státě – jako

⁹⁶ To spíše až v samotných Školních vzdělávacích programech.

⁹⁷ Občanský a společenskovední základ je jen jiný název pro základy společenských věd (ZSV), popř. občanskou výchovu (OV).

⁹⁸ Geografie se vymyká ostatním vzdělávacím oborům, protože patří hned do dvou vzdělávacích oblastí – Člověk a příroda a Člověk a společnost.

jediná počítá s výukou o České republice. Učivo není zaměřeno pouze na Českou republiku, ta slouží spíše jako praktický příklad obecných informací o státě, demokracii či lidských právech. Nicméně RVP pro gymnázia zmiňuje také výstupy z učiva, kde je očividné, že žáci by se přinejmenším měli učit o Ústavě ČR a o dělbě moci v České republice, kde žák „porovnáva funkce a úkoly orgánů státní moci ČR.“⁹⁹

Na základě prozkoumání tohoto RVP pro gymnázia je jistá jedna věc – MŠMT nepředpokládá ucelený výklad politického systému ČR (politický systém ČR není jako celek zmíněn v žádné dílčí oblasti). Na straně druhé, z mého hlediska jsou tam vyzdviženy složky státní moci, v rámci nichž je samozřejmé, že se žáci budou učit i o instituci prezidenta České republiky.

RVP pro střední odborné vzdělávání se podle způsobu zakončení dělí na obory s maturitou a obory s výučním listem. Ačkoliv se tyto dva typy RVP pro střední odborné školy v mnohých ohledech liší, mají také mnoho společného. Oba typy jsou zase rozděleny do několika vzdělávacích oblastí.

RVP pro střední odborné vzdělávání – obory s maturitou – je rozdělen stejně jako RVP pro gymnázia na jednotlivé vzdělávací oblasti, z nichž pro mne nejvíce důležitá je oblast Společenskovědní vzdělávání. I přesto, že každý obor má svou vlastní verzi RVP pro střední odborné vzdělávání, tato vzdělávací oblast je u všech stejná.

Střední odborné školy dávají větší důraz na praktický život. Učivo Společenskovědního vzdělávání v sobě zahrnuje hlavně dějepis a základy společenských věd. Co se týče zmínky o instituci prezidenta České republiky, tu samotnou sice v tomto typu RVP nelze najít, avšak v dílčí

⁹⁹ RVP G. 5.4.1 *Občanský a společenskovědní základ. Občan ve státě*, dostupné na: <http://www.nuv.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/rvp-pro-gymnazia>, 29. 3. 2014.

oblasti Člověk jako občan předpokládá výuku české ústavy a politického systému České republiky, a tedy je možné považovat za jisté, že výuka bude zahrnovat i učivo o hlavě státu.

Rámcové vzdělávací programy pro střední odborné vzdělávání – obory s výučním listem – jsou do velké míry odlišné od oborů s maturitou, nicméně vzdělávací oblast Společenskovědní vzdělávání je podobné jako u prvního zmíněného typu RVP pro střední odborné vzdělávání.

RVP pro obory s výučním listem také kladou především důraz na praktický život a také do výuky zahrnuje v rámci dílčí oblasti Člověk jako občan učivo o české ústavě a politickém systému České republiky.

Jednotlivé typy RVP pro střední odborné vzdělávání se liší především v tom, že obory s maturitou zahrnují do výuky kromě základů společenských věd také dějepis. Na začátku své práce jsem se vůči dějepisu vymezila a omezila jsem se pouze na výzkum v rámci ZSV, avšak v tomto ohledu je nutné dějepis zmínit, a to proto, že právě dějepis dotváří obraz jednotlivých hlav státu, a tudíž jsou žáci středních škol s výučním listem ochuzeni o historické události, na jejichž základě se vytvořila instituce prezidenta České republiky a dále se rozvíjela.

Vzhledem k podobnosti mezi typy RVP pro střední odborné vzdělávání je budu porovnávat s RVP pro gymnázia jako celek. RVP pro gymnázia je svým rozsahem učiva ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost, vzdělávací obor Občanský a společenskovědní základ jistě mnohem rozsáhlejší než RVP pro střední odborné vzdělávání. Také se více zaměřuje na teoretické informace. RVP pro střední odborné vzdělávání naproti tomu sice vymezuje vzdělávací oblast Společenské vzdělávání, obor Člověk jako občan úžeji, nicméně obsah je zaměřen na věci, které budou moci žáci využít v praktickém životě. V RVP pro gymnázia je tak sice vidět na první pohled, že času na dělbu moci České republiky, vývoj ústavnosti apod. je více času, avšak nikde není přímo

psáno, že má učivo zahrnovat i celý politický systém České republiky (který by měl jednotlivé složky moci ukotvit a dát je do souvislostí). V RVP pro střední odborné vzdělávání je dostatek času pouze pro strohé vysvětlení toho, jak funguje politický systém České republiky, a tedy co se týče instituce prezidenta České republiky, nemohu asi čekat, že by se jí zabývali nějak důkladněji, nicméně alespoň vzhledem k praktické výuce je jisté, že se žáci budou učit alespoň o jeho volbě a pravomocích, které má podle Ústavy České republiky.

5.3 Hodnocení učebnic pro výuku základů společenských věd/občanské výchovy

V předešlé kapitole jsem se zabývala RVP, které měly nastítnit, zda MŠMT uznalo za vhodné jednotlivé složky státní moci České republiky, především instituci prezidenta (jelikož právě na ni se má práce zaměřuje) zařadit do plánu výuky pro střední školy. Na základě analýzy těchto programů jsem došla k závěru, že ač není nikde specificky řečeno, že výuka ZSV/OV má zahrnovat i učivo o instituci prezidenta ČR, MŠMT s její výukou počítá.

Nyní je třeba zjistit, zda mají učitelé vůbec pro svůj výklad nějaký podklad ve smyslu učebnice či jsou odkázáni na své znalosti a znalost internetových stránek, odborných publikací, článků apod. Vzhledem k tomu, že učebnice slouží učitelům i žákům, z pohledu žáků zase zjistím, zda se musí spoléhat na pouhé výpisky z hodin či mají možnost nahlédnout do nějaké učebnice. Právě kvůli tomu jsem si vybrala několik knih, které již na první pohled hlásají, že jsou to učebnice společenských věd pro střední školy a poukáži na jejich vhodnost pro výuku složek státní moci, hlavně tedy výuku hlavy státu.

Pro své účely jsem si vybrala celkem osm učebnic různého stáří. Jde o výčet učebnic, které jsou pro učitele i žáky dostupné v knihovnách. Hodnocení učebnic budu provádět od nejstarších učebnic po ty nejnovější. Na základě toho mohu mj. zhodnotit, zda se informace v učebnicích měnily/rozšiřovaly, a to především se zavedením systému vzdělávacích dokumentů. Předem poukazuji na to, že existuje více učebnic ZSV, avšak to jsou většinou učebnice z devadesátých let, které se dnes již moc nevyužívají, a proto jsem si vybrala pouze dvě, které jsou ještě dostupné ve většině knihoven České republiky.

V učebnicích budu především hledat, zda obsahuje informace o prezidentu České republiky z hlediska ústavy – jaké postavení mu ústava určuje, jaký vztah má k ostatním ústavním institucím, volba prezidenta (jakým způsobem je volen, na jaké období), prezidentovy pravomoci (osobní vs. s kontrasignací). Vzhledem k tomu, že v rámci instituce prezidenta České republiky je důležitý i vývoj této instituce, dále budu v učebnicích vyhledávat právě informace o vývoji této instituce – zda učebnice obsahuje také popis instituce prezidenta Československa (ve všech obdobích). Nakonec budu zkoumat, zda se učebnice zabývá i jednotlivými prezidenty, které se v úřadu vystřídal (samozřejmě budu brát ohled na rok, kdy byla kniha vydána).

5.3.1 Eichler, Bohuslav – Ryska, Radovan – Svoboda, Vladimír: 1995. *Základy společenských věd. Základy státoprávní teorie, ekonomie a ekonomiky, neformální logiky.* FORTUNA: Praha.

Nejstarší učebnicí, kterou chci zabývat, je z roku 1995. Ačkoli z hlediska vývoje instituce prezidenta České republiky (jehož počátky datujeme ještě do doby Československa), by bylo možná zajímavé

ohlédnout se i na starší učebnice, jež byly sepsané ještě před vznikem samostatné České republiky, já se jimi zabývat nebudu. Informace v nich mohou být poněkud zkreslené (především v učebnicích komunistického období).

Učebnice je rozdělena do tří základních bloků, které jsou zmíněné již v samotném názvu knihy. Pro mne je nejdůležitější hned první blok, a to Základy státoprávní teorie, který napsal Radovan Ryska. Tento blok je dále členěn do čtyř částí.

Autor od sebe neodděluje politologii a právo, což je trochu matoucí, jinak je však učivo poskládané systematicky. Učebnice je pojatá velice obecně, není v ní moc příkladů, které by mohli učitelé žákům předat, aby si mohli udělat jasnou praktickou představu o tom, co se učí.

Ve třetí části se autor zmiňuje v souvislosti s ústavním právem o České republice – přesněji je zde představena Ústava ČR. V souvislosti s vyjmenováním jednotlivých hlav, které Ústava ČR obsahuje, je poté představena moc výkonná a její orgány.

Na začátku této kapitoly jsem si vymezila, co v učebnici budu hledat, a co tedy nesmí v učebnici chybět. Co se týče instituce prezidenta České republiky, jeho postavení je zde vymezeno tak, že prezident je hlava státu. Bližší vymezení vůči ostatním ústavním institucím učebnice neobsahuje. Volba prezidenta tvoří největší část textu o prezidentu republiky a je srozumitelně zpracována. Kniha také obsahuje pravomoci prezidenta. Ty jsou však nesmyslně formulovány, aniž by byly rozlišeny na osobní pravomoci a pravomoci s kontrasignací. Učebnice mezi nimi nedělá rozdíl. Zmínky o vývoji instituce prezidenta kniha neobsahuje, a neobsahuje tak ani výčet prezidentů Československa/České republiky.

Na základě předchozího rozboru musím tedy říct, že učebnice je velice stručná, a tedy nedostačující. Vzhledem k tomu, že neobsahuje

vůbec zmínky o vývoji instituce prezidenta a některé části jsou velice špatně a nesrozumitelně formulovány, je podle mého názoru učebnice pro výuku ZSV nevhodná, a tedy ji nedoporučuji (a to ani pro učitele ani pro žáky).

5.3.2 Dostálová, Radmila – Pánková, Jana – Dostálová Ludmila: 1997. *Výchova k občanství*. Svoboda: Praha.

Kniha, která vyšla jen o dva roky později než výše zmíněná kniha *Základy společenských věd*, po zhlédnutí obsahu slibovala mnohem zajímavější učební zdroj.

Kniha není rozdělena nijak složitě, obsahuje pouze jednotlivé kapitoly, které nejsou nijak zakotveny v blocích nebo oblastech. Obsahem této knihy je především učivo politologie – co je demokracie, ideologie a jiné. Z mého hlediska mne však zajímají spíše jen kapitoly o ústavě a o prezidentu a vládě ČR.

Co se týče učivu o České republice, učebnice představuje Ústavu ČR, na základě ní pak rozděluje státní moc a blíže se zaměřuje na orgány, jež ji spravují. Jedna samostatná kapitola je věnována prezidentovi a vládě ČR. Kromě jednotlivých kapitol obsahuje kniha také různé důležité dokumenty, jako Ústavu ČR, Listinu základních práv a svobod nebo třeba Všeobecnou deklaraci lidských práv. Z tohoto hlediska musím knihu doporučit, pokud se učitelům nechtějí hledat tyto dokumenty někde na internetu.

Obsah jednotlivých kapitol je však zarážející. Kapitola o Ústavě ČR obsahuje pouze Preambuli, kapitola, která se má z části zabývat prezidentem ČR, zase obsahuje pouhou jednu informaci o prezidentovi, a to, že „Prezident není pouze politickým představitelem země, ale je také

symbolem“ (Dostálová – Pánková 1997: 171). Část o prezidentovi České republiky je pak zakončena rozhovorem dělaným Karlem Čapkem s prvním československým prezidentem. Kniha tedy neobsahuje žádné informace o prezidentovi České republiky (ať už o jeho postavení, volbě či pravomocích) nebo o vývoji této instituce.

Knihu jako výukový materiál rozhodně nedoporučuji, pouze jako doplňkový zdroj informací (pokud chceme knihu využít kvůli důležitým dokumentům, které obsahuje). Pro samotnou výuku je kniha absolutně nedostatečná, ačkoliv musím říci, že je zde v rozhovoru T. G. Masaryka vidět, jakým způsobem se utvářela alespoň částečně instituce prezidenta Československa a že existuje někdy rozdíl mezi tím, co píše ústava, a tím, co prezident opravdu dělá. Proto bych pouze poukázala na možnost, že lze na jednom krátkém rozhovoru demonstrovat rozpory mezi ústavními pravomocemi prezidenta České/Československé republiky a jeho reálným působením.

5.3.3 Parkan, František a kol.: 2006. *Přehled učiva k maturitě. Společenské vědy.* Fortuna: Praha.

Jak jsem již na začátku psala, zmíněné dvě první učebnice měly spíše jen demonstrovat, že již v 90. letech vznikaly první učebnice. Jejich podoba však skýtala velké nedostatky. Nicméně novější učebnice začaly vznikat až několik let po roce 2000. Jednou z prvních je právě kniha Františka Parkana, která byla vydána v roce 2006.

Tato kniha by měla sloužit především studentům k maturitní zkoušce, avšak podle mých zdrojů využívají knihy určené k opakování maturitě i samotní učitelé.

Obsah je rozdělen na několik bloků, které do jisté míry korespondují s dílčími oblastmi Občanského a společenskovedního základu. Bloky přecházejí od jednotlivých vědních disciplín jako je psychologie, sociologie, politologie, právo až k ekonomii nebo filosofii. Učebnice tedy zahrnuje základní vědní disciplíny, které by se na střední škole měly učit (ať už v menší nebo větší míře).

Blok Občan a stát zahrnuje vývoj politologického myšlení, ideologie a postupně se dostává ke konkrétnějším věcem, jako jsou politické strany, volby a volební systémy či stát. Poslední kapitoly jsou pak přímo věnovány České republice, kde se zaměřují na organizaci dělby státní moci a dále na vývoj české/československé státnosti.

Kapitola o dělbě moci je rozdělená na moc zákonodárnou, výkonnou i soudní, přičemž jednotlivé složky moci jsou popsány blíže. Kapitola o výkonné moci zahrnuje i část o prezidentu České republiky. Prezident je řazen do moci výkonné a v kapitole je vymežován především vůči vládě, popř. vůči Parlamentu ČR (zmínkou o možnosti rozpuštění Poslanecké sněmovny). Vztah se soudní mocí popsán není. V kapitole není zmínka o volbě prezidenta republiky. Ta je však již zahrnuta v předchozí kapitole o volbách a volebních systémech (přesněji v podkapitole Volební systém ČR). Nejvíce prostoru je věnováno pravomocím prezidenta, avšak i zde (jako v jedné z předchozích učebnic) není vůbec rozlišováno mezi osobními pravomocemi a pravomocemi s kontrasignací. Je to v podstatě jen výčet podle autorů nejdůležitějších pravomocí. V knize nalezneme i vývoj instituce prezidenta. Je obsažena v následující kapitole věnované československé a české státnosti. V rámci této kapitoly jsou zmiňováni i jednotliví prezidenti Československé republiky, popř. České republiky až po současnost (resp. po rok 2006).

Výhodu této učebnice vidím v tom, že se snaží vysvětlit i vznik a vývoj české, popř. československé státnosti. Právě kvůli této kapitole je

možné vidět, jak se role prezidenta měnila a také zmiňuje konkrétně, kdy byl který prezident u moci. Popis prezidenta České republiky je sice stručnější, ale nejdůležitější informace jsou učebnicí zaznamenány. Jedinou nevýhodu vidím ve špatně zformulovaných pravomocích.

Celkově mohu tuto učebnici doporučit, protože co se týče prezidenta České republiky, obsah je poměrně dostačující. Když se ohlédnu i na další kapitoly nebo celé bloky, tato učebnice může rozhodně pomoci učitelům při výuce a žákům jako podkladový materiál.

5.3.4 Drábová, Renáta – Zubíková, Zdeňka: 2007. *Maturita. Společenské vědy*. Fragment: Praha.

Další učební text, který má sloužit především žákům k maturitní zkoušce, byl vydán jen o rok později, než první učebnice tohoto typu, kterou jsem uvedla výše. Obsah se podobá klasickému rozvržení učiva podle jednotlivých vědních disciplín, které jsou na středních školách povinné. Začíná psychologí, která se na některých školách dnes učí hned v prvním ročníku¹⁰⁰, a následuje sociologie, politologie, ekonomie, právo, až k filosofii a náboženství.

V rámci Politologie se kniha zaměřuje v jedné z kapitol na dělu státní moci. V této kapitole autorky uvádí pouze vývoj ústavnosti, a to ve velice stručné formě – je to v podstatě výčet ústav, které se v Československu/České republice vystřídaly. Následně rozdělují státní moci, přičemž nejvíce prostoru je věnováno zákonodárné moci Parlamentu ČR).

¹⁰⁰ Z vlastních zkušeností si nemyslím, že psychologie je tématem, kterým by se měl předmět základy společenských věd začínat vzhledem k jisté dosavadní nevyzrálosti žáků prvních ročníků.

Prezident České republiky je řazen do moci výkonné společně s vládou. Jeho postavení je vymezené na základě vztahů s vládou a ostatními složkami moci. V učebnici chybí jakákoli zmínka o volbě prezidenta. Pravomoci sice v učebnici obsaženy jsou (některé z nich), avšak ani zde nejsou rozděleny na osobní a pravomoci s kontrasignací. Vývoj instituce prezidenta a představitelé tohoto úřadu jako u mnohých předešlých učebnic chybí. Jediný prezident, který zmíněn, je prezident Emil Hácha, a to pouze v souvislosti s nástupem Protektorátu Čechy a Morava (Výnos o Protektorátu je zařazen do vývoje ústavnosti).

Musím říci, že ačkoliv jsem dělala rozbor pouze jedné kapitoly, ostatní kapitoly vypadají na první pohled úplně stejným způsobem. Učivo je velice stručně popsáno. To je samozřejmě pochopitelné, protože jde spíše o pomůcku k maturitě, avšak stručnost této knihy je i na úkor srozumitelnosti. Srozumitelnosti nenapomáhá ani přebíhání od jednoho ke druhému tématu (o prezidentovi se nejdříve dozvídáme v souvislosti s rozdělením státní moci, kde je zakotven společně s vládou v moci výkonné, poté se učebnice z nejasného důvodu zaměřuje na soukromé právo, následně se zase objevuje instituce prezidenta České republiky v souvislosti s jeho pravomocemi). Na základě toho si žáci nemohou udělat žádnou ucelenou představu dělby státní moci a ucelenou představu o prezidentovi České republiky. Učebnici tedy zásadně nedoporučuji. Pro učitele je tato kniha absolutně nedostačující, pro žáky zase absolutně nesrozumitelná.

Jedinou výhodou, kterou na knize vidím, jsou doplňující otázky, které by měly rozšířit učivo (na které však není odpovídáno). Tyto otázky by mohly sloužit učitelům alespoň jako podklad pro nějaké písemné práce.

5.3.5 Zubíková, Zdeňka – Drábová, Renáta: 2007. *Společenské vědy v kostce pro střední školy (Přepřacované vydání 2007)*. Fragment: Praha.

Tzv. učebnice v kostce pro střední školy jsou známé nejen v předmětu základy společenských věd. Tyto učebnice najdeme např. i pro dějepis, chemii apod. Tyto učebnice jsou alespoň jednou přepřacovávány, a to z důvodu rozšíření knihy o nové informace. Učebnice ke společenským vědám byla také přepřacována. Zatím poslední verze je z roku 2007.

Autorky jsou stejné jako u předchozí knihy, a proto zde najdeme mnoho společného – například stejné rozdělení na jednotlivé vědní disciplíny, avšak tentokrát v jiném pořadí. Politologie je však zahrnuta zhruba na stejném místě jako v předchozí učebnici.

Kapitola Politologie zahrnuje obecné věci, jako co je to politologie, politika či politický systém, zabývá se však i konkrétnějšími problematikám, které se týkají České republiky – vývoj ústavnosti ČR či volby a volební systémy ČR. Samostatnou podkapitolu o dělbě moci však v knize nenajdeme. Zmínka o prezidentu České republiky se nachází na několika místech a jen v krátkosti.

Postavení prezidenta a vymezení vůči dalším ústavním institucím je nastíněno jen velice stručně, lépe řečeno absolutně nedostatečně – „prezident: nejvyšší představitel státu“ (Zubíková – Drábová 2007: 56), „svolává a rozpouští PS“ (Zubíková – Drábová 2007: 56). I volba prezidenta je popsána jen velice krátce. Není zde uvedeno, na jak dlouho je volen či kdo se smí stát prezidentem. Co se týče pravomocí, výčet je velice krátký a autorky nerozdělují mezi osobními pravomocemi a pravomocemi s kontrasignací. Vývoj prezidenta či nějaké představitele tohoto úřadu v knize nenajdeme vůbec (ačkoliv jedna celá kapitola je věnovaná vývoji ústavnosti).

Kniha jako taková vypadá na první pohled velice přehledně, což také je. Žákům určitě mohou pomoci různé poznámky vytvářené samotnými autorkami vedle souvislého textu, dále zajímavosti či kolonky s názvem „tahák“. Z hlediska kvantity informací je však tato učebnice absolutně nedostačující (tedy alespoň z pohledu učiva o prezidentovi České republiky).

5.3.6 Šil, Přemysl – Karolová, Jana: 2008. *Člověk jako občan a světoobčan. Politologie, právo a mezinárodní vztahy pro střední školy*. Nakladatelství Olomouc: Olomouc.

Člověk jako občan a světoobčan je v řadě již čtvrtou učebnicí pro předmět základy společenských věd, kterou vydalo Nakladatelství Olomouc. Každý jednotlivý díl se zabývá jinou částí výuky (jinou částí či jinými vědními disciplínami). Podle vedlejšího názvu knihy můžeme soudit, k jakým vědním disciplínám slouží právě ona.

Kniha má velice zvláštní strukturu. Obsahuje dvě hlavní části, kde jedna je věnována žákům, druhá učitelům. Žákovská část je zaměřena na stát, právo a mezinárodní vztahy, slouží tedy jako klasický podklad pro výuku. Učitelská část se skládá především ze zařazení jednotlivých tematických okruhů do struktury RVP, jaké kompetence by měly být naplněny a očekávané výstupy, popř. ještě aktivizační techniky, jež mohou být využity v Základech společenských věd. Pro učitele je pak zajímavý ještě konec knihy, který obsahuje různé skupinové práce, testy a jiné pomůcky.

Z hlediska informací je kniha velice přínosná, avšak co se týče dělby státní moci a nějakých bližších informací o prezidentu České republiky, tam jsou jisté nedostatky. Autoři se snaží především o názornost každého učiva a snaží se to podat nějakou přijatelnou formou,

nicméně prezident České republiky je zmíněn pouze v kapitole o Ústavě České republiky, kde je zařazen do Hlavy třetí. Následně je velice stručně popsána jeho role v rámci moci výkonné.

Postavení prezidenta je jasně vymezeno tak, že je hlavou státu. Popis jeho vztahů k dalším ústavním institucím se zaměřuje především na vztah k vládě, Parlamentu a Ústavnímu soudu ČR. Volba prezidenta je zde také stručně popsána. Co je však asi důležitější z hlediska prezidenta České republiky, tato kniha jako první ze zmíněných přistupuje správně k pravomocím prezidenta, kdy rozlišuje mezi pravomocemi osobními a pravomocemi s kontrasignací. Tyto druhy pravomocí jsou blíže vysvětleny a jsou k nim uvedeny příklady těch nejvýznamnějších (podle autorů). Co se týče vývoje instituce a představitelů tohoto orgánu, to všechno je v učebnici opomenuto.

Knihu lze označit za úplně první případ, kdy autoři berou ohled na formulované RVP – je jasně utvářena podle RVP, a tudíž obsahuje přesně to, co MŠMT schvaluje. To je její hlavní výhoda.

Pro učitele je učebnice do jisté míry velice přínosná, protože jim přesně říká, co je podle RVP potřeba učit. Kniha také obsahuje zajímavé úkoly, skupinové práce a hry pro žáky, které se dají využít. Informace ohledně současné podoby instituce jsou v podstatě dostačující (vzhledem k tomu, že kniha bere v potaz RVP). Chybí však historické souvislosti, které by vysvětlily vývoj instituce prezidenta a který by mohl žákům přiblížit, proč vypadá v dnešní době instituce prezidenta, tak jak vypadá. Zmínka o jednotlivých prezidentech by pak také mohla ucelit představu o dnešní podobě prezidentského úřadu.

5.3.7 Dvořák, Jan a kol.: 2008. *Odmaturuj! ze společenských věd*. Didaktis: Brno; Dvořák, Jan a kol.: 2008. *Odmaturuj! ze společenských věd TESTY*. Didaktis: Brno.

Knihy *Odmaturuj!* nejsou stejně jako v případě *Společenské vědy v kostce* pouze pro předmět ZSV. Existuje jich mnoho druhů, každý se zaměřuje na jiný předmět. Původně šlo pouze o knihu, která měla pomoci žákům k opakování na maturitní zkoušku, později však k těmto knihám přibyly ještě tzv. doplňkové knihy, které obsahují cvičné testy.

Ačkoliv zase, stejně jako některé předchozí publikace, jsou určené již podle názvu pro žáky, mnoho učitelů tyto knihy, v našem případě tu, jež se týká společenských věd, využívá jako podklad pro svou výuku.¹⁰¹

Obsah je rozdělen jako u mnohých předešlých knih podle jednotlivých vědních disciplín, přičemž v této učebnici je politologie na prvním místě a má mnohem více prostoru než u jiných publikací, je lépe rozpracovaná. V knize najdeme mnoho témat z politologie, které nesouvisí s Českou republikou, protože témata jsou velice obecná, avšak autoři se snaží na příkladu České republiky vysvětlit, cokoliv, co alespoň částečně s Českou republikou souvisí. Prezident České republiky se objevuje hned na několika místech. Největší podíl má hlava státu v kapitole o státních orgánech ČR, kde je vymezeno postavení prezidenta a vymezení vztahu s ostatními státními orgány. Dále jsou zde rozepsány jednotlivé pravomoci, které však (jako u většiny učebnic) nejsou rozlišeny na osobní a pravomoci s kontrasignací. V jiné kapitole – o volebních systémech – je krátce popsána volba prezidenta. Vývoj instituce prezidenta je popsán v kapitole *Náš stát – Historie české státnosti*, kde autoři také zmiňují jednotlivé prezidenty své

¹⁰¹ Já osobně jsem zažila na střední škole paní učitelku, která tuto publikaci využíval a později na náslechoých praxích na Sportovním gymnáziu v Plzni jsem se setkala s dalšími dvěma učitelkami, které tuto knihu hojně využívali při svém výkladu.

Podle výše zmíněného odstavce je možné říci, že tato kniha je vyčerpávajícím zdrojem informací o něm. Opak je však pravdou. Většinou se opravdu jedná pouze o zmínku, popř. o krátký popis určitých jevů. Navíc neexistuje jedna ucelená kapitola, která by se věnovala dělbě státní moci, v rámci níž by mohla být popsána instituce prezidenta České republiky celistvě.

Kniha jistě dobře poslouží žákům k opakování na maturitní zkoušku a částečně může pomoci i učitelům při výkladu nějakého učiva, avšak z mého pohledu je kniha nevyhovující, protože nemá žádný řád, co se týče výkladu o státní moci a jednotlivých orgánech ČR.

Ovšem *Odmaturuj! ze společenských věd TESTY*, je podle mého názoru velice přínosný materiál pro žáky i učitele, protože žáci si tak mohou opakovat naučenou látku a učitelé mohou zase snadno podle těchto testů vytvářet své vlastní, popř. využít přímo těchto testů ke zkoušení žáků.

5.3.8 Dufek, Pavel a kol.: 2010. *Společenské vědy pro střední školy - 2. díl - Učebnice*. Didaktis: Brno.

Společenské vědy pro střední školy – 2. díl - Učebnice má určité zaměření, a to na sociologii a politologii. Je stejně jako jedna z předchozích analyzovaných knih – *Člověk jako občan a světoobčan* – pouhým jedním dílem společenských věd. Každý díl se zaměřuje na jiná témata. Vzhledem k tomu jsou i názvy kapitol trochu odlišné od ostatních učebnic.

Část, zabývající se politologií, je rozdělena na dvě oblasti a jednu, která spojuje sociologii a politologii. Oblasti se dále dělí na jednotlivé

bloky a kapitoly. Součástí je také blok, který se zabývá člověkem jako občanem České republiky.

Jednotlivé kapitoly jsou velice zajímavě zpracované, a to proto, že obsahují názorné obrázky, text není jednoduchý, autoři se tedy snažili o nějakou netradiční formu. Co se týče obsahu, dělba státní moci je obecně popsána v jednom z bloků politologie, a následně tedy není nutné v rámci České republiky říkat znovu, co to je. O prezidentu České republiky se dozvíme nejméně ze dvou kapitol, jednou při popisu Ústavy ČR a jejím vývoji, dále pak přímo v kapitole pojednávající o výkonné moci v České republice.

Z hlediska mnou vymezených kritérií, která jsem si stanovila, že kniha musí obsahovat, je tato učebnice zatím nejlépe zpracovaná. Obsahuje postavení prezidenta, jeho vymezení vůči ostatním státním orgánům, stručně je popsána jeho volba a u výčtu pravomocí je zdůrazněno, že existují dva druhy pravomocí a autoři velice obratně vysvětlují, jaký je v nich rozdíl a kdo nese za které odpovědnost. Co se týče historických souvislostí, ty jsou zde krátce nastíněny, ale autoři se především zaměřili na jednotlivé prezidenty a na to, jak se jejich pozice a úloha měnila, což zatím v žádné učebnici obsaženo nebylo.

Jako velkou výhodu této publikace vidím nejen samostatnou kapitolu o výkonné moci, kde je část věnovaná hlavě státu, ale i na drobnostech, které tato kniha obsahuje a jinde je nenajdeme. Například zmínka o tom, že se pozice a úloha prezidenta v našich dějinách značně měnila. Dále je zde hezké srovnání prezidenta ČR a prezidentů jiných zemí. Zajímavé také je, že kniha poukazuje na rozdíl mezi ústavní skutečností a reálnou praxí některých prezidentů (např. praktiky Václava Klause, který nepodepsal zákon týkající se prezidenta Edvarda Beneše – tento zákon nepodepsal, ale ani ho nevetoval, což jde v podstatě proti Ústavě ČR).

Myslím si, že tato učebnice vyhovuje jak požadavkům RVP, tak i mým vlastním, co se týče výuky prezidenta České republiky. Vzhledem k tomu, že je učebnice také nejnovější na trhu, není možné sehnat jinou a lepší, aktuálnější.

5.3.9 Shrnutí hodnocení učebnic

Když se zpětně podívám na výše uvedené učebnice, obecně lze říci, že existuje dostatečný počet učebnic, které mohou pomoci při výuce společenských věd. Co se týče obsahu jednotlivých knih, tedy jestli zahrnují mnou zkoumanou látku, tady už je výčet učebnic vhodných k využití poměrně tenký. Ze zkoumaných učebnic pouze dvě alespoň do jisté míry mohou posloužit jako podklad pro výuku instituce prezidenta České republiky, a to *Přehled učiva k maturitě. Společenské vědy* (z roku 2006) a *Společenské vědy pro střední školy – 2. díl – Učebnice* (z roku 2010). Podle mého názoru těmito dvěma zmíněným knihám postačí jen malé přepracování v oblasti volby prezidenta České republiky, když došlo k ústavním změnám v tomto ohledu. Jinak mohou být využívány jak učiteli, tak žáky. Nicméně i tak může první část mé diplomové práce jako podkladový text, který je ucelený a tematicky uspořádaný. Není tedy třeba hledat v knize jednotlivé kapitoly, které se vztahují k prezidentovi republiky.

Ostatní učebnice jsou pro výuku nedostačující. Hlavním problémem je opomenutí historických souvislostí, které by žákům mohly přiblížit, proč instituce prezidenta České republiky je v takové podobě, jaké ji známe. Některé učebnice jsou jinak celkem dostačující (nap. kniha *Člověk jako občan a světoobčan. Politologie, právo a mezinárodní vztahy pro střední školy*). V ostatních učebnicích jsou informace o prezidentovi České republiky velice stručné, v některých případech až nesrozumitelně

podané. Na druhou stranu lze některé z těchto knih využít z jiného hlediska – ať už při demonstraci myšlenky, že prezidentovy pravomoci v ústavě a jeho reálná moc nejdou vždy ruku v ruce (viz *Výchova k občanství* z roku 1997), popř. při sestavování zkoušení (ústního i písemného) – viz např. *Odmaturuj! ze společenských věd* (hlavně kniha *Odmaturuj! ze společenských věd Testy*).

Učebnice také mohou pomoci žákům při opakování si – mohou sloužit jako osnova toho, co by měli znát. Obsahově však budou nutně muset vycházet buď z poznámek z hodin či z výše zmiňovaných učebnic, které jsem označila za vhodné pro výuku.

5.4 Dotazníkové šetření

Jak jsem již v úvodu výzkumné části předoslala, poslední oblastí, jež chci ve své práci zkoumat, je přímo prostředí jednotlivých škol. Dotazníkové šetření má za úkol zjistit, jak to v praxi vypadá na školách s výukou instituce prezidenta České republiky (RVP nám v jedné z předešlých kapitol pouze potvrdilo, zda by se toto téma mělo učit, popř. jakým způsobem, nicméně teprve na základě dotazníků mohu skutečně určit, zda a jakým způsobem se o instituci prezidenta České republiky učí. Již v úvodu jsem předoslala, že se budu věnovat pouze školám v Plzeňském kraji.

Vzhledem k tomu, že studuji v Plzni a některé výukové praxe jsem absolvovala na plzeňských středních školách, mám kontakty na zdejší učitele ZSV. Zároveň v Plzni studuje spousta studentů z Plzeňského kraje, kteří studovali na středních školách v Plzeňském kraji, a kteří mi tak zase mohli doporučit učitele ZSV mimo Plzeň. Na základě toho bylo jednodušší zajistit si dostačující návratnost dotazníků. Plzeňský kraj navíc obsahuje všechny typy středních škol, a to hned několik od každého typu,

a proto není potřeba se zabývat středními školami i jinde v republice. RVP platí pro všechny školy stejně, a tedy je možné se domnívat, že do jisté míry to bude ve všech středních školách podobné (samozřejmě, že podle RVP pro gymnázia a RVP pro střední odborné vzdělávání je nutné počítat nejméně se dvěma variantami).

Dotazník jsem vytvářela na internetových stránkách, jež mají pomoci s jeho sestavením.¹⁰² Otázky jsem sestavovala na základě cíle, jež jsem zmiňovala již v úvodu diplomové práce. Cílem práce je mj. zjistit, zda se o instituci prezidenta České republiky na středních školách učí, a pokud ano, kolik tomuto tématu věnují času a jakým způsobem téma učí – zda učitelé zmiňují pouze ústavní vymezení prezidenta České republiky, jeho pravomoci, volbu atd. (tedy pouze prezident v rámci Ústavy ČR), nebo učí žáky i o vývoji této instituce, jednotlivých prezidentech, kteří se ve funkci vystřídali a jejich specifickým naplněním této instituce (jejich reálná moc v systému).

Dotazník obsahoval sedm jednoduchých otázek (celé znění dotazníku viz Přílohy), které se týkaly výše vymezeného cíle. Vzhledem k tomu, že dotazník byl sestavován na internetových stránkách a bylo možné ho i na těchto internetových stránkách vyplnit, zaslala jsem pouze prosbu o vyplnění dotazníku a odkaz na internetové stránky učitelům předmětu ZSV na středních školách v Plzeňském kraji. Z původních asi šedesáti oslovených (učitele jsem oslovovala jednotlivě přes email), se mi vrátilo 32 dotazníků zpět ke zpracování. Ovšem jeden dotazník byl vyplněn nešťastnou náhodou pro základní školu (učitelka ZSV mě poté kontaktovala emailem, že vyplňovala dotazník jako pro osmou třídu, protože škola, na které učí, je základní i střední škola zároveň), a proto jsem ho musela vyřadit. Dalšího respondenta jsem byla nucena z dotazníkového šetření vyřadit zase proto, že na otázku, zda učí ve svém

¹⁰² Přesněji na stránkách www.mojeanketa.cz

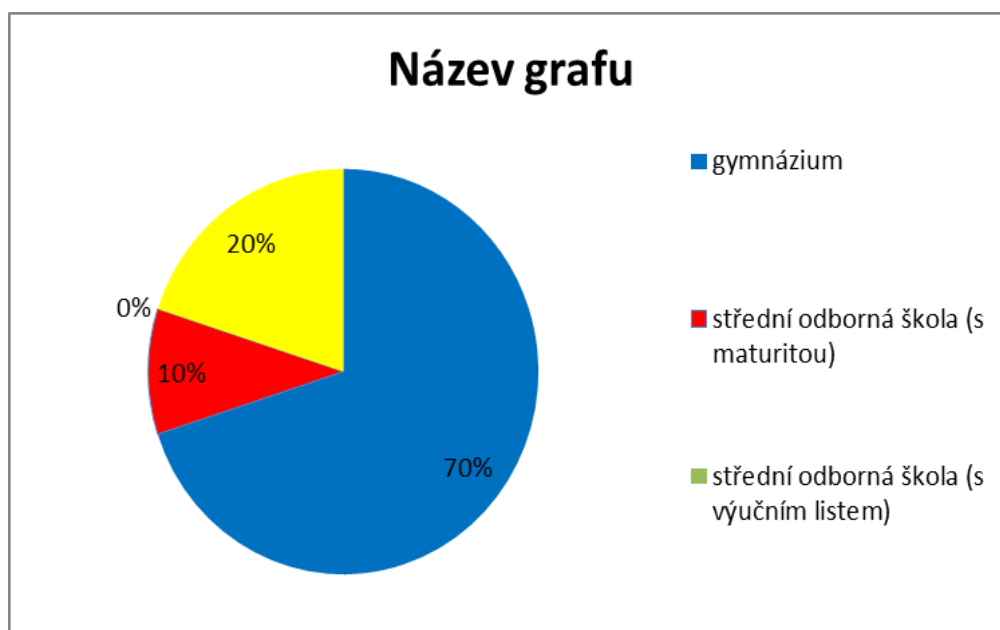
předmětu politický systém ČR, přesněji dělbu státní moci v ČR, odpověděl, že neučí.¹⁰³ Nakonec jsem tedy měla možnost zpracovávat 30 dotazníků. Z každé školy jsem oslovovala nejvíce dva kantory, aby nedošlo k tomu, že zpracovávám dat pouze z jedné nebo dvou škol.

Respondenti byli zcela anonymní, jelikož v tomto výzkumu není potřeba znát jejich osobní záležitosti – jako jméno, věk atd. Proto se jediná osobnější otázka týkala pouze toho, na jakém typu školy učí¹⁰⁴ – gymnázium, střední odborná škola (s maturitou), střední odborná škola (s výučním listem) či střední odborná škola (možnost zakončení studia maturitou i výučním listem). Nejvíce respondentů se přihlásilo k tomu, že učí na gymnáziu – přesněji 21 učitelů. To je dáno především počtem gymnázií v Plzeňském kraji. Z respondentů, kteří byli ze středních odborných škol, se šest přihlásilo k možnosti: střední odborná škola (možnost zakončení maturitou i výučním listem), tři pak k možnosti: střední odborná škola (s maturitou). I tak tento vzorek respondentů pro porovnání gymnázií a středních odborných škol stačí.¹⁰⁵

¹⁰³ Respondent, resp. respondentka mne však kontaktovala s tím, že je to proto, že učí pouze psychologii v rámci předmětu ZSV.

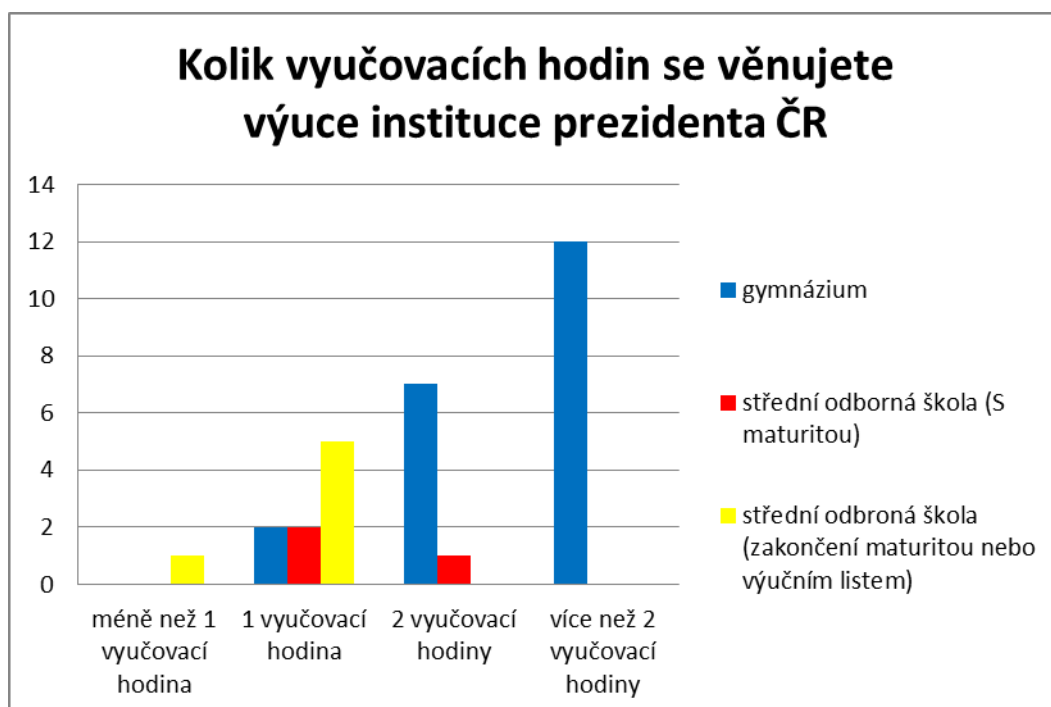
¹⁰⁴ Oslovovala jsem pouze učitele ZSV z Plzeňského kraje, a tudíž nebylo nutné znát město, odkud pochází.

¹⁰⁵ V rámci analýzy RVP jsem zjistila, že střední odborné vzdělávání zakončené maturitou a zakončené výučním listem, jsou v podstatě identické, co se týče učiva instituce prezidenta České republiky, a proto budu v rámci dotazníkového šetření rozlišovat jen mezi gymnáziem a střední odbornou školou.

Druhá otázka dotazníků se již týkala samotné výuky – *Vyučujete ve svém předmětu dělbu státní moci v ČR?*. Na tuto otázku odpověděli všichni dotazovaní kladně. Není zde rozdíl mezi gymnáziem a střední odbornou školou, na obou se o instituci prezidenta učí.

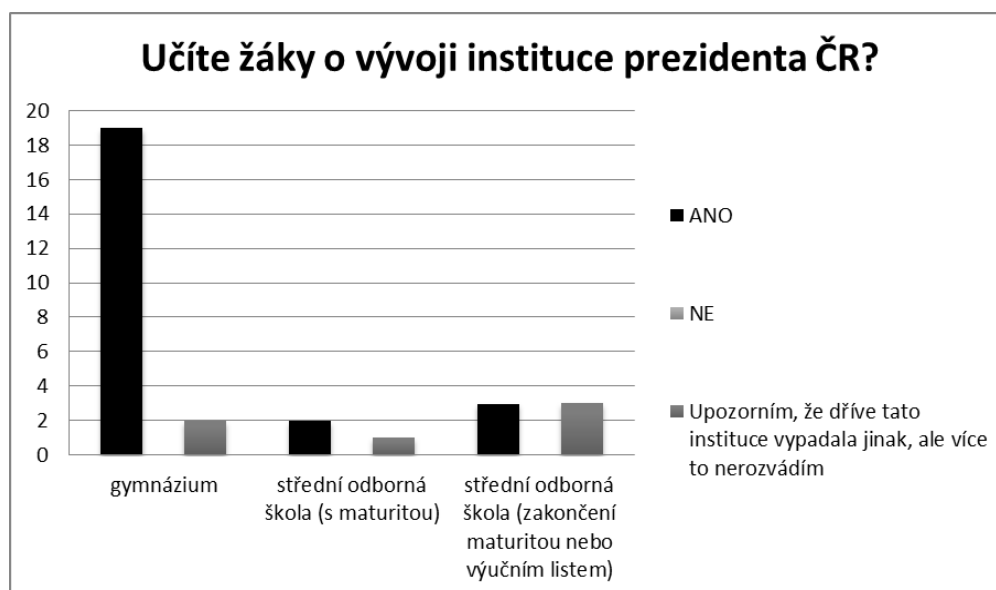
V rámci otázky *Kolik vyučovacích hodin se věnujete výuce instituce prezidenta České republiky?* nejvíce respondentů (celkem 12) odpovědělo, že se tématu věnuje více než dvě vyučovací hodiny. Všichni tito respondenti jsou učiteli na gymnáziích. U středních odborných škol převažuje odpověď – jedna vyučovací hodina. Pouze jeden respondent se tématu věnuje méně než jednu vyučovací hodinu.

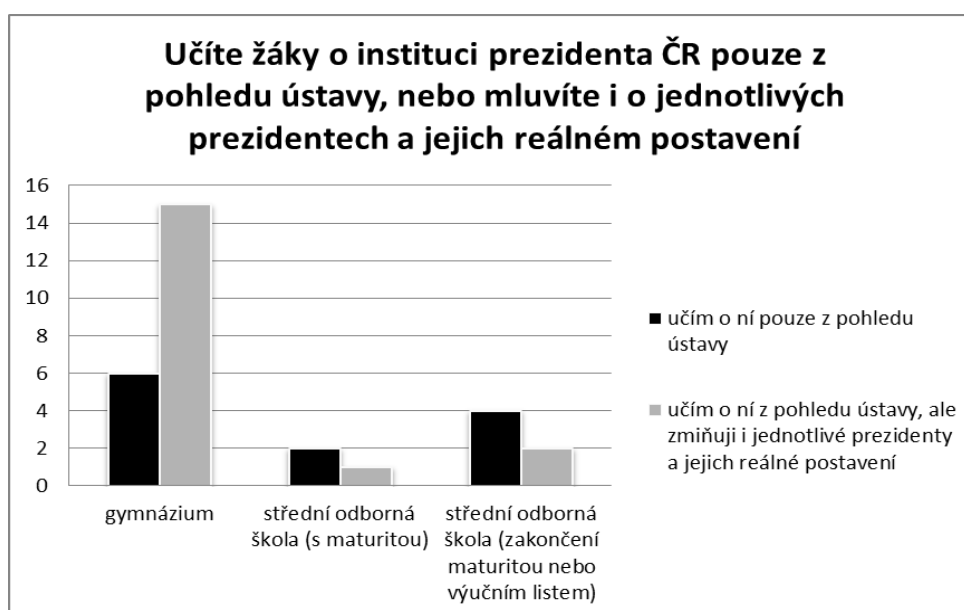
Obecně tedy lze říci, že na gymnáziích mají učitelé více prostoru na toto téma než je tomu na středních odborných školách, ačkoliv to neplatí stoprocentně. Jeden respondent, jež učí na střední odborné škole, věnuje tématu dvě vyučovací hodiny, dvěma učitelům gymnázií zase podle odpovědi stačí na probrání látky jedna vyučovací hodina.¹⁰⁶

Z hlediska mnou vymezených cílů – zjistit, jakým způsobem se o instituci prezidenta učitelé učí – je důležité se ptát na to, co všechno zahrnují do výuky. Jednou z takových otázek, které se výše vymezeného cíle týká, je, zda učitelé učí pouze o současném vymezení instituce prezidenta, nebo učí i vývoj instituce prezidenta České republiky (jak se jeho postavení, pravomoci, volba atd. v různých obdobích měnily). 24 dotazovaných považují za důležité představit žákům i vývoj této instituce. Ostatní respondenti odpověděli, že sice neučí i o vývoji, ale aspoň v hodině upozorní na to, že to dříve vypadalo jinak.

¹⁰⁶ Ovšem důležité je, že na gymnáziích na to prostor vymezený mají, kdežto na středních odborných školách ho mají spíše méně (až na výjimky).

Co se týče otázky, zda učitelé vyučují o instituci prezidenta pouze z pohledu ústavy, nebo učí žáky i o jednotlivých prezidentech a jejich reálném postavení, více jak polovina respondentů odpověděla, že rozhodně učí ústavní i reálné postavení prezidenta a zmiňuje jednotlivé prezidenty, kteří tuto funkci zastávali. 12 dotazovaných pak učí o instituci prezidenta pouze z pohledu ústavy.

Vzhledem k tomu, že mne zajímalo, proč se ti druzí zmínění respondenti věnují instituci prezidenta České republiky pouze z pohledu ústavy, do dotazníku jsem dala také otázku mířenou právě na ně. Ačkoliv byla nepovinná, většina těchto respondentů odpověděla, že na to v hodinách není dost času. Více než polovina těchto respondentů dodala, že pokud jde o „šikovnou a zvědavou třídu“¹⁰⁷, zadávají tuto látku v rámci samostudia (formou referátů a prezentací), popř. se tomuto tématu podrobněji věnují na společenskovědním semináři, což je volitelný předmět hlavně na gymnáziích.

Porovnání těchto dvou otázek z pohledu gymnázií a středních odborných škol nemá větší význam. Odpovědi v těchto otázkách byly poměrně vyrovnané v obou případech.

Na závěr dotazníku jsem se ptala na to, zda učitelé používají nějakou učebnici v rámci učiva o instituci prezidenta České republiky. Chtěla jsem tím zjistit, zda se mi potvrdilo, co jsem zjistila z analýzy učebnic (tedy, že učebnice jsou spíše nedostačující, a proto je potřeba využívat odborné knihy, internetové zdroje apod.). To se mi opravdu potvrdilo. 12 dotazovaných odpovědělo, že žádnou učebnici nepoužívá. Ti, kteří učebnici využívají, nejčastěji využívají *Odmaturuj! ze společenských věd a Společenské vědy v kostce*. Zbytek respondentů sice odpověděl, že využívá učebnice (výše uvedené), ale také hojně využívá internetových zdrojů a odborných knih. Nejčastěji zazněly knihy: *Úvod do studia politické vědy* od Cabady a Kubáta, *Politický systém České republiky* od Vodičky a Cabady a *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě* od Nováka a Brunclíka.

Co se týče učebnic/knih využívaných k tématu instituce prezidenta České republiky, ani zde není vidět žádný větší rozdíl mezi jednotlivými

¹⁰⁷ Označení „šikovnou a zvědavou třídu“ jsem převzala přímo z jednoho dotazníku.

typy škol. Učitelé na gymnáziích využívají často spíše internetových zdrojů a odborných publikací na úkor knih. Učitelé středních odborných škol se také přiklání spíše k alternativním zdrojům (ne učebnicím). Z pohledu kvantity je možné usoudit, že učitelé gymnázií jsou v tomhle ohledu v početní většině (protože mnohem více respondentů pochází právě z gymnázií), ale procentuálně je to zhruba stejné.

Pokud bych měla shrnout dotazníkové šetření, základní otázka tedy byla zodpovězena – instituce prezidenta České republiky se na středních školách, a to na gymnáziích i středních odborných školách, vyučuje. Na látku je vyhrazen větší prostor na gymnáziích než na středních odborných školách, co se však týče využití, v průměru jsou na toto téma využívány dvě vyučovací hodiny.

Z pohledu obsahu učiva o instituci prezidenta České republiky je třeba říci, že je převážně vyučována nejen současná podoba této instituce, ale i její vývoj, dále převážná část učitelů neučí o instituci prezidenta pouze z pohledu ústavy. Ti, co učí o instituci prezidenta jen z pohledu ústavy, často tuto látku více probírají na různých seminářích či dávají prostor studentům, aby se do výuky mohli zapojit a rozšířit její obsah (skrze referáty a prezentace).

Při přípravě hodin využívají učitelé spíše odbornou literaturu a internetové zdroje, učebnice jsou méně využívány, protože nesplňují požadavky učitelů.

6 ZÁVĚR

Na začátku své práce jsem představila tezi, která je v povědomí občanů České republiky již od počátků jejího vzniku, a to, že prezident České republiky, ačkoliv mu ústava vymezila jen úzké pole působnosti, měl vždy významné postavení v rámci systému. Tuto tezi jsem potvrdila poukázáním na reálné postavení jednotlivých prezidentů České, potažmo Československé republiky. Každý prezident měl velice specifické postavení, které nebylo dáno ústavou, ale samotným naplněním jejich úřadu. Jednotliví prezidenti často překračovali své pole působnosti, které jim vymezovala ústava, a jednali tak mnohdy mimoústavně (využívali nejasností ústavy) až protiústavně.

Významné postavení prezidenta v České republice je dáno historickou tradicí, kterou započal již první československý prezident – Tomáš Garrigue Masaryk. Ačkoliv původní Prozatímní ústava vymezovala prezidentovy pravomoci jen velice stručně, prezident dokázal svým působením na další ústavní orgány (především Národní shromáždění) své pravomoci rozšířit. Na definitivní ústavě (Ústavní listině z roku 1920) se již podílel osobně a své pravomoci si opět rozšířil, a dokonce mu byla udělena výjimka v rámci znovu zvolení do funkce prezidenta. I tak bylo postavení prezidenta nastaveno v intencích parlamentního režimu, a jednalo se tak spíše o slabého prezidenta. Masaryk však využil své autority, kterou si vytvořil u lidí tím, že byl jedním z iniciátorů vzniku samostatného československého státu. Stal se tak arbitrem v různých politických i společenských sporech a do politiky se zapojoval skrze mimoústavně vymezené uskupení Hrad. Započal tak tradici politicky aktivního prezidenta, který má vysokou autoritu u lidí (i přesto, že není volen v přímých volbách).

Další prezidenti následovali jeho odkaz. Druhý československý prezident – Edvard Beneš – stejně jako Masaryk vystupoval v politickém dění aktivně. Jeho autorita byla budována také již před vznikem československého státu, protože byl společně s Masarykem součástí

zahraničního odboje. Znovu do exilu se dostal ve druhé světové válce, kde započal využívat svých specifických pravomocí – dekretů. Mezitím se na domácí scéně profiloval prezident Emil Hácha, ať už v Druhé republice nebo v Protektorátu Čechy a Morava. Jeho specifické naplnění úřadu se však pojilo spíše s negativními jevy – alespoň tak bylo chápáno Háchovo protiústavní jednání, když podepsal souhlas s okupací českých zemí Hitlerem, aniž by prošel tento návrh v Národním shromáždění. Ve Třetí republice pak úřad prezidenta znovu zastával exilový prezident Beneš.

Komunistické období se od ostatních období velice lišilo, a to proto, že v této době nebylo hlavním, kdo zastává úřad a jakým způsobem ho naplňuje, ale především to, že instituce prezidenta zůstala v Československu i nadále jednohlavá a ústavně zakotvena v podstatě stejně jako v době První republiky. Ostatní státy, které byly ve sféře vlivu Sovětského svazu, se přinejmenším v době vyhlášení vítězství socialismu přiklonily ke kolektivní hlavě státu po vzoru Sovětského svazu. Československo i po vyhlášení socialistické ústavy, kde byla popřena dělba státní moci, setrvalo na jednohlavé instituci prezidenta. Podle toho, kdo zastával tuto funkci, získávala tato instituce v rámci politického systému na váze.

Po pádu komunismu se pak federativním prezidentem stal Václav Havel, který byl také posledním československým prezidentem. Více se pak profiloval jako první prezident České republiky.

Instituce prezidenta v České republice navázala na československou tradici. Ústava České republiky prezidenta vymezila zase v intencích parlamentarismu, jako tomu bylo dosud, reálné postavení se však od ústavního vymezení lišilo. Prezidenti v České republice se kvůli politické situaci a jejímu vývoji profilovali do role arbitra politických krizí – resp. vládních krizí. Všichni tři prezidenti, kteří se již vystřídali ve funkci prezidenta (Václav Havel, Václav Klaus, Miloš Zeman), se

museli s vládní krizí potýkat (někdy i s více než jen jednou). Všichni tři zmínění řešili tuto situaci specifickým způsobem, avšak vždy se jednalo do jisté míry o mimoústavní (někdy až protiústavní) jednání. Vedle vládních krizí prezidenti řešili i další situace, kde prokázali své specifické postavení v rámci systému. Na domácí scéně se tedy všichni čeští prezidenti ukázali být aktivními prezidenty v rámci systému. Václav Havel a Václav Klaus se také významným způsobem zapsali v zahraničí. Oba zmínění jménem České republiky často dělali významná rozhodnutí, na která však podle ústavy neměli právo. I tak byl mnohdy jejich názor v zahraničí brán jako názor celého státu a na základě toho pak s Českou republikou ostatní státy jednaly.

Současný prezident České republiky má zatím jako jediný ještě jedno specifikum – byl zvolený v přímých všeobecných volbách jako první český prezident v historii. Přijetím ústavního zákona o přímé volbě prezidenta se v českém prostředí začala řešit otázka, zda přijetím přímé volby prezidenta ještě neposílí jeho již tak významná pozice v rámci systému. Kapitola o politických režimech mi pomohla zařadit Českou republiku do určitého režimu, resp. pochopit postavení prezidenta v něm. Česká, popř. Československá republika byla vždy definována jako parlamentní režim (i když spíše ústavním vymezením vztahů mezi jednotlivými ústavními orgány, protože v ústavě to v podstatě nikdy psáno přímo nebylo), kde nejvyšší postavení má Parlament České republiky, který představuje moc zákonodárnou. Je volen lidmi v přímých všeobecných volbách, což mu dává specifickou legitimitu, kterou ostatní instituce nemají (legitimitu danou přímo od lidí). Moc výkonná je pak tvořena prezidentem a vládou v čele s premiérem. Reálnou výkonnou moc však drží v rukou pouze vláda. Prezident v parlamentním režimu není aktivním účastníkem v procesu rozhodování, má spíše ceremoniální funkce a funkci reprezentanta státu. Parlamentní režim tedy ve své čisté podobě počítá s nepřímou volenou hlavou státu. S přijetím ústavního zákona o přímé volbě je možné, že se režim v České republice

posunul k režimu poloprezidentskému. V takovém případě by měl mít prezident reálnou výkonnou moc, o kterou by se dělil s vládou v čele s premiérem, protože získal specifickou legitimitu, kterou v parlamentním režimu disponuje pouze parlament. Ve své práci jsem v souvislosti s přímou volbou a přímo zvoleným prezidentem došla k závěru, že ačkoliv je nyní v České republice volen prezident přímo, reálná výkonná moc mu stále chybí. Aby se posunula forma vlády v České republice směrem k poloprezidentskému režimu, muselo by dojít k rozšíření prezidentských pravomocí. K tomu však v českém prostředí zatím nedošlo, právě naopak. Současný prezident se ještě některých svých pravomocí vzdal – přesněji pravomoci udělování milostí, popř. pravomoci jmenování profesorů.

Ačkoliv tedy přímá volba nepřinesla posílení instituce prezidenta, je nutno říci, že jistý vliv na instituci přece jen měla. Prezident totiž získal úplně jiný druh legitimacy než dosud – legitimitu přímo od lidí. V praxi se to projevuje tak, že současný prezident se cítí být odpovědný přímo lidu a většinu kroků tak provádí v souladu s veřejným míněním – ať už vzdání se udělování milostí nebo jmenování profesorů. Tímto jednáním tak v podstatě posiluje jeho reálné postavení, resp. vnímání této instituce širokou veřejností.

Výzkumná část práce naplnila můj druhý cíl – na základě rozboru rámcových vzdělávacích programů, hodnocení učebnic, a následného dotazníkového šetření jsem zjistila, zda se o instituci prezidenta České republiky učí na středních školách (především v předmětu ZSV) a jakým způsobem se o ní učí.

Rámcové vzdělávací programy (RVP) zaměřující se na střední školy se dělí na RVP pro gymnázia, RVP pro střední odborné vzdělávání (obory s maturitou) a RVP pro střední odborné vzdělávání (obory s výučním listem). Ačkoliv každý z těchto programů má svou vlastní strukturu (RVP pro střední odborné vzdělávání je do velké míry stejné

u oborů s maturitou i oborů s výučním listem), obecně jsem na základě nich zjistila, že Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy počítá s výukou instituce prezidenta České republiky, a to jak na gymnáziích, tak na středních odborných školách. V rámci RVP pro gymnázia je toto učivo součástí dílčí oblasti Občan ve státě, která je součástí většího celku – vzdělávací oblasti Občanský a společenskovední základ. Žáci se přesně mají zabývat Ústavou České republiky a dělbou státní moci. RVP pro střední odborné vzdělávání (obory s maturitou i obory s výučním listem) řadí učivo o instituci prezidenta České republiky do dílčí oblasti Člověk jako občan, jenž je součástí oblasti Společenskovední vzdělávání. Učivo o prezidentu je tam zakotveno v politickém systému České republiky a Ústavě České republiky. Podle státu (MŠMT) by se tedy o instituci prezidenta České republiky učit mělo. Vzhledem k tomu, že RVP jsou v podstatě jakési osnovy pro školy, které je nutno dodržovat, je jisté, že instituce prezidenta České republiky se na středních školách vyučuje.

Hodnocení učebnic, které jsem dělala, abych zjistila, zda mají učitelé nějaký podklad pro výuku, mi však vyšlo spíše negativně. Pro hodnocení jsem si vybrala osm učebnic, které jsou v Plzeňském kraji dostupné pro všechny učitele, potažmo žáky (jelikož i žáci využívají učebnice jako podklad pro výuku). Hodnocení však poukázalo na to, že ač existuje poměrně dostatečný počet učebnic, které by mohly pomoci při výuce společenských věd, obsahově jsou více méně všechny nevyhovující. Tedy až na dvě konkrétní učebnice – *Přehled učiva k maturitě. Společenské vědy* (z roku 2006) a *Společenské vědy pro střední školy – 2. díl – Učebnice* (z roku 2010). Pouze tyto dvě učebnice splnily má kritéria ohledně popisu instituce prezidenta České republiky. Kritéria se týkala především obsahu – kniha musela obsahovat informace (relevantní) o současném postavení prezidenta České republiky a jeho vztahy k ostatním ústavním institucím, dále, informace o volbě prezidenta České republiky a vymezení jeho pravomocí (osobních

i s kontrasignací). Kromě současného stavu jsem za důležité považovala i historický vývoj instituce prezidenta (od dob Československa) a zmínka o jednotlivých prezidentech České i Československé republiky. Právě tyto informace jsem našla jen ve výše zmíněných učebnicích. Ostatní učebnice nejenže neobsahovaly tyto informace, ale především byly zmínky o prezidentovi České republiky velice stručné a roztříštěné.

Dotazníkové šetření, které jsem v rámci výzkumné části prováděla jako poslední, do jisté míry vycházelo z předchozích částí výzkumu. Rozbor RVP mě ovlivnil především vůbec k vytvoření dotazníku (pokud by totiž ani MŠMT nepočítalo s výukou instituce prezidenta České republiky, neměla by jeho tvorba smysl), a hlavně k sestavení otázek, protože RVP byly pojaty velice obecně, takže z nich opravdu vyplynulo jen to, že se o instituci prezidenta České republiky žáci na středních školách učit mají, ale už neřešil, jakým způsobem – co všechno by měla výuka zahrnovat. Hodnocení učebnic mě zase přimělo do dotazníku zahrnout i otázku, zda učitelé využívají nějakou učebnici, a pokud ano, jakou.

Dotazník, který byl určen pro učitele středních škol v Plzeňském kraji (s aprobační ZSV), potvrdil výuku tématu na všech středních školách Plzeňského kraje bez rozdílu – tedy jak na gymnáziích, tak na středních odborných školách (zahrnující obory s maturitou i obory s výučním listem). Rozdíl mezi gymnázii a středními odbornými školami je především v časové dotaci, kde gymnázia mají všeobecně více vyhrazeného času na výuku o prezidentovi České republiky, ovšem co se týče využití tohoto času, v průměru využívají gymnázia i střední odborné školy na výuku dvě vyučovací hodiny.

Na základě dotazníků jsem také zjistila, že na převážné většině škol není vyučována pouze současná podoba této instituce, ale i celý vývoj – tedy již od vzniku Československa, s nímž vznikla i instituce prezidenta, na kterou později instituce prezidenta České republiky navazovala.

Kromě vývoje instituce je ještě zajímavé, že učitelé tomuto učivu věnují tolik pozornosti, že dokonce zmiňují instituci prezidenta nejen z pohledu ústavy (alespoň převážná většina dotazovaných). Učí i reálné postavení jednotlivých prezidentů. Učitelé, kteří v hodinách nemají čas na výuku o reálném postavení jednotlivých prezidentů, pak žákům dovolují věnovat se těmto záležitostem na seminářích, popř. dávají prostor studentům rozšířit obsah výuky pomocí referátů a seminárních prací. Žáci tak mají komplexní informace o instituci prezidenta České republiky. Gymnázia se od středních odborných škol, co se týče obsahu výuky, v podstatě vůbec neliší.

Ačkoliv tedy RVP vymezují výuku o instituci prezidenta relativně úzce, učitelé na středních školách (gymnáziích i středních odborných školách) si na tuto látku vymezují relativně hodně času a instituci popisují velice do hloubky. Jedinou nevýhodu představují učebnice, které z hlediska obsahu neodpovídají požadavkům učitelů. Na základě toho bych mohla doporučit svou práci, kde jsem se snažila komplexně zachytit všechny tyto požadavky.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Literatura:

Balík, Stanislav – Hloušek, Vít – Holzer, Jan – Šedo, Jakub: 2007. *Politický systém v Českých zemích 1848-1989*. Mezinárodní politologický ústav: Brno.

Balík, Stanislav – Kubát, Michal eds.: 2004. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Dokořán: Praha.

Broklová, Eva: 1992. *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938*. Studie: Praha.

Brunclík, Miloš: 2008a. Role prezidenta při vládních krizích v České republice. IN: Novák, Miroslav – Brunclík, Miloš eds.: *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě*. Dokořán: Praha.

Brunclík, Miloš: 2008b. Spory o zahraniční politiku ČR: prezident vs. premiér. IN: Novák, Miroslav – Brunclík, Miloš eds.: *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě*. Dokořán: Praha.

Cabada, Ladislav – Šanc, David: 2005. *Český stranický systém ve 20. století*. Aleš Čeněk: Plzeň.

David, Roman: 2000. *Politologie: Základy společenských věd*. Nakladatelství Olomouc: Olomouc.

Dostálová, Radmila – Pánková, Jana – Dostálová Ludmila: 1997. *Výchova k občanství*. Svoboda: Praha.

Drábová, Renáta – Zubíková, Zdeňka: 2007. *Maturita. Společenské vědy*. Fragment: Praha.

Dufek, Pavel a kol.: 2010. *Společenské vědy pro střední školy - 2. díl - Učebnice*. Didaktis: Brno.

Duverger, Maurice: 1980. A New Political System Model: Semi-Presidential Government. IN: *European Journal of Political Research*, Vol. 8/No. 1, str. 165-187.

Dvořák, Jan a kol.: 2008. *Odmaturuj! ze společenských věd*. Didaktis: Brno.

Dvořák, Jan a kol.: 2008. *Odmaturuj! ze společenských věd TESTY*. Didaktis: Brno.

Eichler, Bohuslav – Ryska, Radovan – Svoboda, Vladimír: 1995. *Základy společenských věd. Základy státoprávní teorie, ekonomie a ekonomiky, neformální logiky*. FORTUNA: Praha.

Elgie, Robert: 1999. The Politics of Semi-Presidentialism. IN: Elgie, Robert ed.: *Semi-Presidentialism in Europe*. Oxford University Press: New York, Oxford.

Fiala, Petr – Holzer, Jan – Mareš, Miroslav – Pšeja, Pavel: 1999. *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Masarykova univerzita v Brně: Brno.

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: 2004. *Druhá republika 1938-1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka: Praha, Litomyšl.

Gerloch, Aleš: 2008. K problematice postavení prezidenta republiky v ústavním systému České republiky de constitutione lata a de constitutione ferenda. IN: Šimíček, Vojtěch ed.: *Postavení prezidenta v ústavním systému České republiky*. Mezinárodní politologický ústav: Brno.

Gerloch, Aleš – Hřebejk, Jiří – Zoubek, Vladimír: 1999. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva (3. aktualizované vydání)*. Prospektrum: Praha.

Gronský, Ján – Hřebejk, Jiří: 1997: *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I. (1918-1945)*. Karolinum: Praha.

Gronský, Ján: 1999. *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945-1968)*. Karolinum: Praha.

Gronský, Ján: 2006: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa II*. Karolinum: Praha.

Hendrych, Dušan – Svoboda, Cyril a kol.: 1997. *Ústava České republiky. Komentář (1. vydání)*. C. H. Beck: Praha.

Hloušek, Vít: 2008. Přímá volba prezidenta: český kontext. IN: Novák, Miroslav – Brunclík, Miloš eds.: *Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě*. Dokořán: Praha.

Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír – Šedo, Jakub: 2011. *Politické systémy*. Barrister & Principal: Brno.

Hloušek, Vít: 2005. Parlamentní a prezidentské demokracie. IN: Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír eds.: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Mezinárodní politologický ústav: Brno.

Holzer, Jan: 2005. Stranický systém druhé republiky. IN: Malíř, Jiří – Marek, Pavel a kol.: *Politické strany II. 1938-2004*. Doplněk: Brno.

Chrastilová, Brigita – Mikeš, Petr: 2003. *Prezident republiky Václav Havel a jeho vliv na československý a český právní řád*. ASPI: Praha.

Kaplan, Karel: 2006. Zakladatelské období komunistického režimu 1948-1953. IN: Kocian, Jiří ed.: *Slovníková příručka k Československým dějinám 1948-1989*. Ústav pro soudobé dějiny: Praha.

Koudelka, Zdeněk: 2008. Vztah prezidenta a vlády v oblasti jmenování. IN: Šimíček, Vojtěch ed.: *Postavení prezidenta v ústavním systému České republiky*. Mezinárodní politologický ústav: Brno.

Koudelka, Zdeněk: 2011. *Prezident republiky*. Leges: Praha.

Kubát, Michal: 2003. Přímá volba prezidenta v České republice?. IN: Kysela, Jan ed.: *Deset let Ústavy České republiky: východiska, stav, perspektivy*. Eurolex Bohemia: Praha.

Kubát, Michal: 2007. *Politické režimy – formy vlády*. IN: Cabada, Ladislav – Kubát, Michal a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Aleš Čeněk: Plzeň.

Kubát, Michal: 2013. *Současná česká politika. Co s neefektivním režimem?*. Barrister & Principal: Praha.

Kysela, Jan: 2008a. Prezident republiky v ústavním systému ČR – perspektiva ústavněprávní. IN: Novák, Miroslav – Brunclík, Miloš eds.:

Postavení hlavy státu v parlamentních a poloprezidentských režimech: Česká republika v komparativní perspektivě. Dokořán: Praha.

Kysela, Jan: 2008b. Přímá volba prezidenta republiky jako symptom legitimacy ústavního systému?. IN: Šimíček, Vojtěch ed.: *Postavení prezidenta v ústavním systému České republiky.* Mezinárodní politologický ústav: Brno.

Loužek, Marek: 2002. *Českoslovenští a čeští prezidenti: sborník textů.* Centrum pro ekonomiku a politiku: Praha.

Mlsna, Petr: 2008. Ústavní aspekty zastupování ČR navenek prezidentem republiky. IN: Šimíček, Vojtěch ed.: *Postavení prezidenta v ústavním systému České republiky.* Mezinárodní politologický ústav: Brno.

Mrklas, Ladislav: 2004. Česká republika. IN: Kubát, Michal a kol.: *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy.* Eurolex Bohemia: Praha.

Parkan, František a kol.: 2006. *Přehled učiva k maturitě. Společenské vědy.* Fortuna: Praha.

Pavlíček, Václav: 2003. Teoretická koncepce Ústavy ČR. IN: Kysela, Jan ed.: *Deset let Ústavy České republiky: východiska, stav, perspektivy.* Eurolex Bohemia: Praha.

Pavlíček, Václav: 2006. Prezident republiky. IN: Kocian, Jiří ed.: *Slovníková příručka k Československým dějinám 1948-1989. Ústav pro soudobé dějiny:* Praha.

Pavlíček, Václav a kol.: 2008. *Ústavní právo a státověda. II. díl, část 1. Ústavní právo české republiky (2., podstatně rozšířené a doplněné vydání).* Linde: Praha.

Pavlíček, Václav – Hřebejk, Jiří: 1998. *Ústava a ústavní řád České republiky I.: ústavní systém: komentář (2. doplněné a podstatně rozšířené vydání)*. Linde: Praha.

Rataj, Jan: 1997. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Karolinum: Praha.

Říchová, Blanka: 2002. *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Portál: Praha.

Sartori, Giovanni: 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Sociologické nakladatelství (SLON): Praha.

Shugart, Matthew S. – Carey, John M.: 1992. *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge University Press: Cambridge, New York.

Shugart, Matthew S.: 2005. Semi-Presidential Systems: Dual Executive And Mixed Authority Patterns. IN: *French Politics*, Vol. 3/No. 3, str. 323-351.

Strøm, Kaare: 2000. Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies. IN: *European Journal of Political Research*, Vol. 37/No. 3, str. 261-289.

Šil, Přemysl – Karolová, Jana: 2008. *Člověk jako občan a světoobčan. Politologie, právo a mezinárodní vztahy pro střední školy*. Nakladatelství Olomouc: Olomouc.

Šimíček, Vojtěch: 2010. Ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky. IN: Bahýľová, Lenka – Filip, Jan – Molek, Pavel a kol.: *Ústava ČR: komentář*. Linde: Praha.

Toms, Jaroslav: 1995. *Od Mnichova po osvobození: Přehled dějin Čechů a Slováků v letech 1938-1945*. Západočeská univerzita v Plzni: Plzeň.

Vlček, Eduard: 1993. *Poválečná obnova ČSR a její státoprávní stabilizace*. Masarykova univerzita v Brně: Brno.

Vodička, Karel – Cabada, Ladislav: 2007. *Politický systém České republiky: Historie a současnost (Druhé, aktualizované a rozšířené vydání)*. Portál: Praha.

Vodička, Karel – Cabada, Ladislav: 2011. *Politický systém České republiky: Historie a současnost (Třetí, aktualizované a rozšířené vydání)*. Portál: Praha.

Vyhnálek, Ladislav: 2010. Čl. 63 [Pravomoci vázané na součinnost vlády]. IN: Bahýřová, Lenka – Filip, Jan – Molek, Pavel a kol.: *Ústava České republiky: komentář*. Linde: Praha.

Zimek, Josef: 1997. *Ústavní vývoj českého státu*. PF MU v Brně: Brno.

Zimek, Josef: 2003. *Ústavnost a český ústavní vývoj*. Masarykova univerzita v Brně: Brno.

Zubíková, Zdeňka – Drábová, Renáta: 2007. *Společenské vědy v kostce pro střední školy (Přepracované vydání 2007)*. Fragment: Praha.

Prameny:

Benda, Marek: 2013. *Václav Žák: Politici a ústava* (Český rozhlas), dostupné na: http://m.rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/vaclav-zak-politici-a-ustava—1179203, 4. 5. 2014.

Britské listy: 2009. *DOKUMENT: usnesení Ústavního soudu ke stížnosti poslance Melčáka*, dostupné na: <http://blisty.cz/art/48706.html>, 4. 5. 2014.

Česká televize: 2012. *Jak je to s prezidentským „nepodpisem“?*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/204687-jak-je-to-s-prezidentskym-nepodpisem/>, 4. 5. 2014.

Česká televize: 2013. *Moskva 1943: Beneš otočil československé kormidlo na Východ*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/254424-moskva-1943-benes-otocil-ceskoslovenske-kormidlo-na-vychod/?mobileRedirect=off>, 11. 5. 2014.

Česká televize: 2013. *Únor 1948 začal demisí 12 ministrů: Tého „fatální chyby“ Gottwald využil*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/215814-unor-1948-zacal-demisi-12-ministru-teto-fatalni-chyby-gottwald-vyuzil/>, 11. 5. 2014.

Česká televize: 2013. *Zeman potvrdil: Příští vláda bude úřednická*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/232497-zeman-potvrdil-pristi-vlada-bude-urednicka/>, 9. 5. 2014.

ČTK: 2013. *Nečasovou nástupkyni vybrala ODS týden po začátku aféry*, dostupné na: <http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/necasovu-nastupkyni-vybrala-ods-tyden-po-zacatku-afery/953341>, 9. 5. 2014.

ČTK: 2014. *Prezident Zeman jmenoval 85 profesorů vysokých škol*, dostupné na:

<http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/prezident-zeman-jmenoval-85-profesoru-vysokych-skol/1047349>, 9. 5. 2014.

Deník.cz: 2014. *Chládek se s prezidentem dohodl na změně jmenování profesorů*, dostupné na: http://www.denik.cz/z_domova/chladek-se-s-prezidentem-dohodl-na-zmene-jmenovani-profesoru-20140205.html, 9. 5. 2014.

Deník.cz: 2013. *Způsob jmenování Putny profesorem není jasný. V Karolinu to nebude*, dostupné na: http://www.denik.cz/z_domova/putna-profesuru-nedostane-v-karolinu-o-zpusobu-jmenovani-se-jedna-20130605.html, 9. 5. 2014.

Ditrych, Ondřej: 2012. *Havel jako dramatik politiky* (Ústav mezinárodních vztahů Praha), dostupné na: <http://www.iir.cz/article/havel-jako-dramatik-politiky>, 3. 5. 2014.

Drahokoupil, Štěpán: 2013. *Reflexe současné politické krize v ČR: Zavedení přímé volby prezidenta a fungování poloprezidentského systému v ČR* (Nadace Heinrich Böll Stiftung Praha), dostupné na: <http://www.cz.boell.org/web/19-1303.html>, 9. 5. 2014.

Dvořák, Jiří: 2014. *Rudolf Beran* (Českobudějovický deník), dostupné na: <http://www.ivysehrad.cz/recenze/rudolf-beran-eskobudjovick-denik/>, 10. 5. 2014.

Guasti, Petra: 2011. *České předsednictví EU – zlomový okamžik v postojích k evropskému projektu* (Sociologický webzin), dostupné na: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata>, 4. 5. 2014.

iDNES.cz: 2009. *Senát schválil Lisabonskou smlouvu, Klaus počká na Ústavní soud*, dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/senat-schvalil-lisabonskou-smlouvu-klaus-pocka-na-ustavni-soud-pwr-/domaci.aspx?c=A090506_160646_domaci_abr, 4. 5. 2014

iDNES: 2013. *Nevěřím, že má Němcová důvěru 101 poslanců, míní Rusnok*, dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/neverim-ze-ma-nemcova-duveru-101-poslancu-rika-rusnok-fyp-/domaci.aspx?c=A130626_224721_domaci_brm, 9. 5. 2014.

iDNES: 2013. *Rusnokova vláda důvěru nezískala, už v říjnu budou nové volby*, dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/rusnokova-vlada-neziskala-duveru-poslancu-f28-/domaci.aspx?c=A130807_152816_domaci_kop, 9. 5. 2014

IHNED.cz: 2013. *Rusnok předal prezidentovi demisi. Vláda ale bude pracovat na rozpočtu*, dostupné na: <http://zpravy.ihned.cz/c1-60416210-vlada-demise-rusnok-zeman>, 9. 5. 2014.

Kalina, Michal: 2013. *Zeman o Putnovi: Respektuji právo na sexuální orientaci, vadí mi účast na pochodu* (IHNED), dostupné na: <http://zpravy.ihned.cz/c1-59908460-prezident-zeman-milos-putna-martin-c>, 9. 5. 2014.

Klaus.cz: 2009. *Odpověď prezidenta republiky Ústavnímu soudu ohledně Lisabonské smlouvy*, dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/1062>, 4. 5. 2014.

Kužvart, Petr – Steiger, Štěpán: 2009. *K povaze a důsledkům jarní vládní krize* (Britské listy), dostupné na: <http://blisty.cz/art/47117.html>, 4. 5. 2014.

Lidovky. *Krize Nečasovy vlády*, dostupné na: <http://www.lidovky.cz/ln-infografika.asp?grafika=krize-vv>, 9. 5. 2014.

Masarykovy debaty: 2011. *Český prezident by měl být volen přímo*, dostupné na: <http://www.masarykovydebaty.cz/debaty/cesky-prezident-mel-byt-volen-primo#debate-speakers>, 12. 5. 2014

Miloš Zeman: prezident České republiky. *Životopis*, dostupné na: <http://www.zemanmilos.cz/cz/t/zivotopis.htm>, 9. 5. 2014.

Nadační fond proti korupci: 2013. *Nečasovi lidé v poutech: Tluchoř, Páleník, Nagyová a další. Konec vlády?*, dostupné na: <http://www.nfpk.cz/aktuality/1001495>, 9. 5. 2014.

Národní ústav pro vzdělávání. *Rámcové vzdělávací programy*, dostupné na: <http://www.nuv.cz/ramcove-vzdelavaci-programy>, 28. 4. 2014.

Parlamentní listy: 2013. *Pád vlády ve čtyřech dnech. Co se povedlo Janě Nagyové*, dostupné na: <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Pad-vlady-ve-ctyrech-dnech-Co-se-povedlo-Jane-Nagyove-275886>, 9. 5. 2014.

Pehe, Jiří: 2012. *Pro a proti přímé volby prezidenta*, dostupné na: <http://www.pehe.cz/Members/redaktor/pro-a-proti-prime-volby-prezidenta>, 9. 4. 2014.

Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>, 29. 4. 2014.

Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Ústavní zákon ze dne 9. května 1948: Ústava Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html, 26. 4. 2014.

Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Zákon o jednacím řádu Poslanecké sněmovny*, dostupné na: <http://www.psp.cz/docs/laws/1995/90.html>, 4. 5. 2014.

Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR. *Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky*, dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html, 11. 4. 2014.

Poslanecký klub ČSSD: 2010. *Novela Ústavy ČR – přímá volba prezidenta*, dostupné na: <http://poslaneckyklub.cssd.cz/cz/clanky/prace-poslancu/novela-ustavy-cr---prima-volba-prezidenta.aspx>, 12. 5. 2014.

Pražský hrad. *Prezident republiky rozhodl o přenesení pravomoci v řízení o udělení milosti*, dostupné na: <http://www.hrad.cz/cs/pro-media/tiskove-zpravy/7984.shtml>, 9. 4. 2014.

Pražský hrad. *Profesoři vysokých škol*, dostupné na: <https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-klaus/rozhodnuti-prezidenta/jmenovani-odvolani-rozhodnuti/professori-vysokych-skol.shtml>, 9. 5. 2014.

Pražský hrad. *Václav Havel*, dostupné na: <https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-havel.shtml>, 3. 5. 2014.

RVP G: 2007. 1. *Vymezení Rámcového vzdělávacího programu pro gymnázia*, dostupné na: <http://www.nuv.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/rvp-pro-gymnazia>, 29. 3. 2014.

RVP G: 2007. 5.4.1 *Občanský a společenskovední základ. Občan ve státě*, dostupné na: <http://www.nuv.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/rvp-pro-gymnazia>, 29. 3. 2014.

Tn.cz: 2013. *Zeman dal ruce pryč od amnestie. Milosti bude udělovat ministerstvo spravedlnosti*, dostupné na: <http://tn.nova.cz/zpravy/domaci/zeman-dal-ruce-pryc-od-amnestie-milosti-bude-udelovat-ministerstvo-spravedlnosti.html>, 9. 5. 2014.

Ústavní soud České republiky: 2012. *Zákon o přímé volbě prezidenta České republiky: Ústavní zákon 71/2012 Sb. o zavedení přímé volby prezidenta (ze dne 8. února 2012)*, dostupné na: http://www.volba-prezidenta.cz/zakon_o_prime_volbe_prezidenta_ceske_republiky/, 9. 4. 2014.

Vláda České republiky. *Ing. Jan Fischer, CSc.*, dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/ing--jan-fischer--csc--108658/>, 4. 5. 2014.

Volby. cz. *Volba prezidenta republiky konaná ve dnech 11.01. – 12.01.2013*, dostupné na: <http://www.volby.cz/pls/prez2013/pe2?xjazyk=CZ>, 9. 4. 2014.

Vrtílek, Lukáš: 2012. *Rozdvojený Klaus: Havla kritizoval za veta, sám jich však použil dvakrát víc* (TN Nova), dostupné na: <http://tn.nova.cz/zpravy/domaci/rozdvojeny-klaus-havla-kritizoval-za-veta-sam-jich-vsak-pouzil-dvakrat-vic.html>, 4. 5. 2014.

Žák, Václav. *Opoziční smlouva a nulová tolerance* (Listy), dostupné na: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=094&clanek=040902>, 3. 5. 2014.

8 RESUMÉ

The main theme of this work is The Institution of the President of the Czech Republic and Its Specifics. This institution has evolved since the establishment of the Czechoslovak Republic to the present. Czechoslovak/Czech Republic has always been a parliamentary regime that determines the president rather to be a representative of the state. Therefore, the president in this regime is not an active decision maker because he has no real executive power. However, president of the Czechoslovak/Czech republic has always had a specific position in the system – this is the main thesis that I have to confirm or deny in this work. One of the main goals of this work is to analyse the institution of the president and find out how is the real position different from the position which the constitution gives. Because of my study of teaching, second goal of the work is to determine whether the institution of the president is taught on high schools and how it is taught.

The structure of this work is divided to the few key parts. The first part is about theory of political regimes because I have to introduce parliamentary regime that is in Czech Republic and explain the position of the president in it and also the difference among the other regimes. The second part is about development of the institution of the president of Czechoslovakia. The third part deals with the institution of the president in Czech Republic. The second and the third part contain constitutional definition of the president and the presidents in the time and their specifics (that determines president's real position in the system). Then the fourth part deals with the second goal of this work by doing research. The research includes the analysis of the frame educational programmes, the evaluation of the books and the evaluation of the questionnaire.

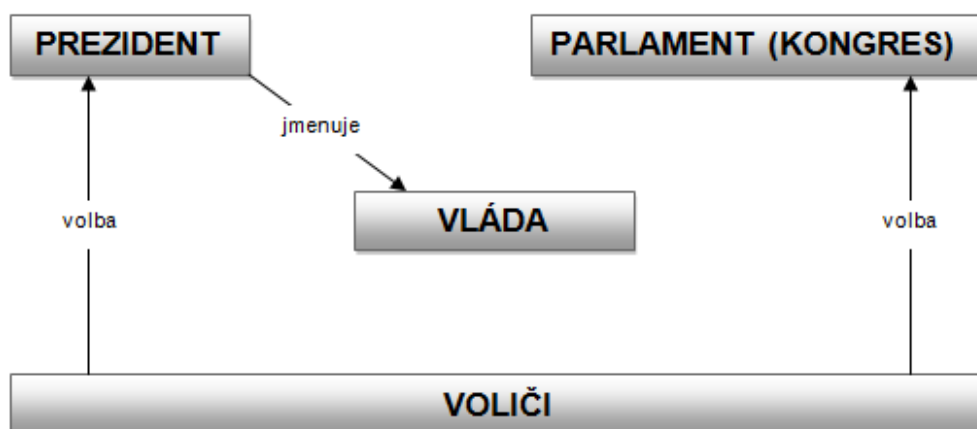
At the end, the work reaches the goals. I confirm the thesis that the real position is different from the position which is given to president by

the constitution. The real position is greater. It is given by the individual presidents and their individual fulfilment of the institution. Regarding the second goal, I find out because of the research that the institution of president is taught and teachers teach about this institution and the position given by the constitution but also their real position in the system.

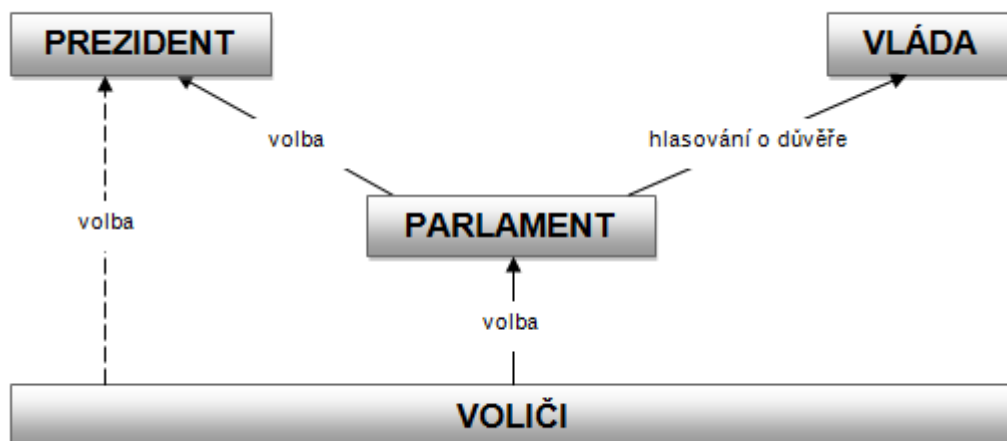
9 PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Grafické znázornění forem vlády

Prezidentský režim

Parlamentní režim*

* Grafické znázornění parlamentního režimu bylo autorem diplomové práce upraveno – jde o zahrnutí instituce prezidenta do znázornění.

Poloprezidentský režim

Zdroj:

Říchová, Blanka: 2002. *Úvod do současné politologie: srovnávací analýza demokratických politických systémů*. Portál: Praha, str. 58.

Příloha č. 2: Seznam prezidentů Československé/České republiky

OBDOBÍ	PREZIDENT	V ÚŘADU OD-DO
První republika (1918-1938)	Tomáš Garrigue Masaryk (1950-1937)	14. 11. 1918 – 14. 12. 1935
	Edvard Beneš (1884-1948)	18. 12. 1935 – 5. 10. 1938
Druhá republika (1938-1939)	Emil Hácha (1872-1945)	30. 11. 1938 – 14. 3. 1939
Protectorát Čechy a Morava (1939-1945)	Emil Hácha	16. 3. 1939 – 9. 5. 1945
Exilová vláda (1940-1945)	Edvard Beneš	21. 7. 1940 – 2. 4. 1945
Třetí republika (1945-1948)	Edvard Beneš	2. 4. 1945 – 7. 6. 1948
Komunistické období (1948-1989)	Klement Gottwald (1896-1953)	14. 6. 1948 – 14. 3. 1953
	Antonín Zápotocký (1884-1957)	21. 3. 1953 – 13. 11. 1957
	Antonín Novotný (1904-1975)	19. 11. 1957 – 28. 3. 1968
	Ludvík Svoboda (1895-1979)	30. 3. 1968 – 28. 5. 1975
	Gustav Husák (1913-1991)	29. 5. 1975 – 10. 12. 1989
	Václav Havel (1936-2011)	29. 12. 1989 – 28. 3. 1990
Česká a Slovenská Federativní republika (1990-1992)	Václav Havel	5. 7. 1990 – 20. 6. 1992

Česká republika (od 1. 1. 1993)	Václav Havel	26. 1. 1993 – 2. 2. 2003
	Václav Klaus (* 1941)	28. 2. 2003 – 7. 3. 2013
	Miloš Zeman (* 1944)	8. 3. 2013 – ?

Zdroj:

Vlastní zpracování dle: www.hrad.cz/cs/prezident-cr/, 12. 5. 2014.

Příloha č. 3: Portréty prezidentů Československé/České republiky

Zdroj:

Česká televize. *Co nevíte o prezidentech a báli jste se zeptat*, dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/212452-co-nevite-o-prezidentech-a-bali-jste-se-zeptat/>, 12. 5. 2014.

Příloha č. 4: Portrét současného prezidenta České republiky

Zdroj:

Novinky.cz. *Zeman zveřejnil oficiální fotografii, narušil takřka stoletou tradici*, dostupné na: <http://dialog.ihned.cz/c1-59275420-prima-volba-prezidenta-oslabila-nasi-demokracii>, 12. 5. 2014.

**Příloha č. 5: Dotazník pro učitele středních škol s aprobací ZSV/OV
využitý v dotazníkovém šetření**

1. Na jakém typu střední školy učíte?

- Gymnázium
- Střední odborná škola, zakončení studia maturitou
- Střední odborná škola, zakončení studia výučním listem
- Střední odborná škola, zakončení studia možné obojím způsobem

2. Vyučujete ve svém předmětu dělbu státní moci v ČR?

- ANO
- NE

3. Kolik vyučovacích hodin se věnujete instituci prezidenta České republiky?

- Méně než 1 VH
- 1 VH
- 2VH
- Více než 2VH

4. Učíte žáky o vývoji instituce prezidenta ČR (jak se prezidentovo postavení, volba atd. postupně měnily od vzniku ČSR)?

- ANO
- NE
- Upozorním na to, že to dříve vypadalo jinak, ale více to nerozvádím

5. Učíte žáky o instituci prezidenta ČR pouze z pohledu ústavy (jeho postavení v rámci dělby státní moci, jeho pravomoci, volbu prezidenta) nebo mluvíte i o jednotlivých prezidentech a jejich reálném postavení?

- Učím o ní pouze z pohledu ústavy
- Učím o ní z pohledu ústavy, ale zmiňuji i jednotlivé prezidenty a jejich reálné postavení

6. Pokud jste na předchozí otázku odpověděli, že učíte o instituci prezidenta ČR pouze z pohledu ústavy, můžete krátce říci, proč tomu tak je? (nepovinná otázka)

7. Používáte při výuce této látky nějakou učebnici, pokud ano, jakou?

Zdroj:

Vlastní zpracování na internetových stránkách www.mojeanketa.cz.